

METİN OLUŞTURMADA EDATLARIN YERİ

Ahmet İSPARTA

RumeliYA
Yayincılık  Publishing

METİN OLUŞTURMADA EDATLARIN YERİ

Ahmet İSPARTA

İstanbul 2024

RumeliYA
Yayıncılık ∩ Publishing

Editör / Editor

Prof. Dr. Faysal Okan ATASOY

Yazar / Author

Dr. Ahmet ISPARTA

Kitap adı / Book title

Metin Oluşturmada Edatların Yeri

APA

Isparta, A. (2024). *Metin Oluşturmada Edatların Yeri*. Kırklareli: RumeliYA
Yayıncılık & Publishing

Grafiker / Graphic designer: RumeliYA

Kapak tasarımcı / Cover designer: RumeliYA

Redaksiyon / Redaction: RumeliYA

Yayın dili / Publication language: Türkçe / Turkish

Yayın no / Publication number: 58

ISBN

RumeliYA: 978-625-98097-7-9

Yayın tarihi / Date published: 2024

Baskı yeri / Printing house

Bulut Dijital Matbaa San. Tic. Ltd. Şti.

Musalla Bağları Mahallesi İnciköy Sk. No:1/A Selçuklu / KONYA

Sertifika No:48120

Tel: +90 530 355 34 97

konya01@bizimdijital.com

www.kitapbastir.com

Adres / Address

RumeliYA Yayıncılık ψ Publishing

Karacaibrahim Mh. Nüzhet Somay Cd., No. 49 B Merkez, Kırklareli, Türkiye

Sertifika / Certificate No 48218

web: www.rumeliya.com

e-mail: editor@rumeliya.com

Tel: +90 505 795 81 24

İçindekiler

Ön Söz.....	IX
Giriş.....	1
Problem.....	9
Amaçlar.....	10
Yöntem.....	11
Sınırlar.....	13
Yararlanılan Kaynaklar.....	15
1. Edat kavramı.....	23
1.1. Edat kavramı için yapılan adlandırmalar.....	23
1.2. Edatın tarifi.....	26
1.2.1. Edatın tarifinde anlam.....	31
1.2.2. Edatın tarifinde edatın görevi.....	58
1.3. Teklif edilen edat tarifi ve gerekçeleri.....	64
2. Edatların metinde kurdukları ilişki türleri.....	67
2.1. Edatların metinde kurdukları ilişki türlerinin tasnifi üzerine tespitler.....	67
2.2. Sebep-sonuç ilişkisi.....	70
2.2.1. Sebep-sonuç ilişkisi üzerine tespitler.....	70
2.2.1.1. Sebep-sonuç ile gaye-sonuç.....	74
2.2.1.2. Sebep-sonuç ile şart.....	75
2.2.1.3. Sebep-sonuç ile zaman.....	76
2.2.2. Sebep-sonuç ilişkisi kuran edatlar.....	76
2.2.2.1. İçin.....	76
2.2.2.2. Bilmem ki.....	77
2.2.2.3. Birlikte.....	78
2.2.2.4. Böylece.....	78
2.2.2.5. Böylelikle.....	79
2.2.2.6. Bu açıdan.....	79
2.2.2.7. Bu itibarla.....	79
2.2.2.8. Bu sayede.....	79
2.2.2.9. Bu suretle.....	80
2.2.2.10. Bu yüzden.....	80
2.2.2.11. Çünkü.....	80

2.2.2.12.Da.....	81
2.2.2.13.Değil mi ki.....	82
2.2.2.14.Yüzünden.....	82
2.3. Gaye-sonuç ilişkisi.....	82
2.3.1.Gaye-sonuç ilişkisi üzerine tespitler.....	82
2.3.2.Gaye-sonuç ilişkisi kuran edatlar.....	85
2.3.2.1. (-mAk) için.....	85
2.3.2.2. (-mAk) üzere.....	85
2.3.2.3. Diye.....	85
2.3.2.4. Ki.....	87
2.4. Çıkarım (istidlâl) ilişkisi.....	87
2.4.1.Çıkarım (istidlâl) ilişkisi üzerine tespitler.....	87
2.4.2.Çıkarım (istidlâl) ilişkisi kuran edatlar.....	89
2.4.2.1. Göre.....	89
2.4.2.2. Öyleyse.....	89
2.4.2.3. Demek ki.....	90
2.4.2.4. O hâlde.....	91
2.4.2.5. Demek.....	91
2.5. Benzetme ilişkisi.....	92
2.5.1. Benzetme ilişkisi üzerine tespitler.....	92
2.5.2. Benzetme ilişkisi kuran edatlar.....	94
2.5.2.1. Aynı.....	94
2.5.2.2. Böyle.....	94
2.5.2.3. Gibi.....	95
2.5.2.4. Kadar.....	97
2.5.2.5. Sanki.....	97
2.5.2.6. Tıpkı.....	97
2.6. Tersinelik ilişkisi.....	97
2.6.1. Tersinelik ilişkisi üzerine tespitler.....	97
2.6.2. Tersinelik ilişkisi kuran edatlar.....	99
2.6.2.1. Ama.....	99
2.6.2.2. Fakat.....	101
2.6.2.3. Lakin.....	103
2.6.2.4. Aksine.....	104

2.7. Atf (bağlama) ilişkisi.	104
2.7.1. Atf (bağlama) ilişkisi üzerine tespitler.	104
2.7.2. Atf (bağlama) ilişkisi kuran edatlar.	107
2.7.2.1. Ve.	107
2.7.2.2. İle.	113
2.8. İstisna ilişkisi.	115
2.8.1. İstisna ilişkisi üzerine tespitler.	115
2.8.2. İstisna ilişkisi kuran edatlar.	117
2.8.2.1. Başka.	117
2.8.2.2. Gayrı.	117
2.8.2.3. Hariç.	117
2.8.2.4. Dışında.	118
2.8.2.5. Fakat.	118
2.9. Tasdik edatları.	118
2.9.1. Tasdik edatları üzerine tespitler.	118
2.9.2. Tasdik edatları.	123
2.9.2.1. Evet.	123
2.9.2.2. Peki.	125
2.9.2.3. Pekâlâ.	125
2.9.2.4. Öyle.	125
2.9.2.5. Olur.	126
2.9.2.6. Tamam.	126
2.9.2.7. Ya.	126
2.10. Ret edatları.	127
2.10.1. Ret edatları üzerine tespitler.	127
2.10.2. Ret edatları.	127
2.10.2.1. Hayır.	127
2.11. Tahmin edatları.	129
2.11.1. Tahmin kavramı üzerine tespitler.	129
2.11.2. Tahmin bildiren edatlar.	133
2.11.2.1. Yoksa.	133
2.12. İhtimal ilişkisi.	134
2.12.1. İhtimal ilişkisi üzerine tespitler.	134
2.12.2. İhtimal ilişkisi kuran edatlar.	135

2.12.2.1.Olsa olsa.....	135
2.12.2.2.Olsun olsun.....	135
2.12.2.3.Bilemedin.....	135
2.12.2.4.Nihayet.....	135
2.12.2.5.Haydi haydi.....	136
2.12.2.6.Hemen hemen.....	136
2.12.2.7.Kadar.....	136
2.12.2.8.Ancak.....	136
2.12.2.9.Değilse bile.....	137
2.12.2.10.Hiç değilse/hiç olmazsa.....	137
2.12.2.11.Yoksa.....	138
2.13.Tercih ilişkisi.....	138
2.13.1. Tercih ilişkisi üzerine tespitler.....	138
2.13.2. Tercih ilişkisi kuran edatlar.....	139
2.13.2.1.Veya.....	139
2.13.2.2.Ya... ya.....	142
2.13.2.3.Ya... ya da.../ya... veya.../ya... veyahut.../ya... yahut...142	
2.13.2.4.İster... ister.....	143
2.13.2.5.Gerek... gerek.../gerek... gerekse.....	143
2.13.2.6.Ha... ha.....	143
2.13.2.7... olsun ... olsun.....	144
2.13.2.8... bir türlü ... bir türlü.....	144
2.13.2.9.Yoksa.....	144
2.14.Sınırlama ilişkisi.....	144
2.14.1. Sınırlama ilişkisi üzerine tespitler.....	144
2.14.2. Sınırlama ilişkisi kuran edatlar.....	148
2.14.2.1.Kadar.....	148
2.14.2.2.Dek.....	148
2.14.2.3.Değın.....	149
2.14.2.4.Beri.....	149
2.14.2.5.İtibaren.....	151
2.14.2.6.Artık.....	152
2.14.2.7.İla.....	152
2.14.2.8.Ta.....	152

2.14.2.9. Ta ki	153
2.15.Şart ilişkisi	154
2.15.1. Şart ilişkisi üzerine tespitler	154
2.15.2. Şart ilişkisi kuran edatlar.....	155
2.15.2.1.Eğer.....	155
2.15.2.2.Şayet.	155
2.15.2.3.Yoksa.	156
2.15.2.4.Aksi takdirde/aksi hâlde.....	158
2.15.2.5.Ama.....	159
2.16.Değiştirme ilişkisi	159
2.16.1. Değiştirme ilişkisi kuran edatlar.	159
2.16.1.1.Yerine.	159
2.16.1.2.Değil.	160
2.16.1.3.Adına.....	160
2.17.Birliktelik (maiyyet) ilişkisi	161
2.17.1. Birliktelik (maiyyet) ilişkisi üzerine tespitler.	161
2.17.2. Birliktelik (maiyyet) ilişkisi kuran edatlar.	162
2.17.2.1.Birlikte.	162
2.17.2.2.Beraber.....	162
2.17.2.3.İle.	163
2.18.Daraltma (kasr/hasr) ilişkisi	164
2.18.1. Daraltma (kasr/hasr) ilişkisi üzerine tespitler.	164
2.18.2. Daraltma (kasr/hasr) ilişkisi kuran edatlar.	164
2.18.2.1.Yalnız.....	164
2.18.2.2.Ancak.....	164
2.18.2.3.Sade.....	164
2.18.2.4.Sadece.....	165
2.18.2.5.Tek.	165
2.18.2.6.Bir tek.	165
2.18.2.7.Sırf.	165
2.18.2.8.Fakat.	165
2.18.2.9.Mahsus	166
2.18.2.10.Yegâne.	166
2.18.2.11.İbaret.....	166

VIII

Metin Oluşturmada Edatların Yeri

3. Metin üzerinde uygulama örnekleri	167
Sonuç	173
Görülen Kaynaklar	177

Ön Söz

Bu çalışmanın konusu edatlar; amacı edatların metnin unsurları arasında kurdukları ilişki türlerini ve aynı ilişkiyi kurabilen edatlar arasındaki kullanım farklarını tespit etmektir.

Bu tespitlerin, öncelikle, bu güne kadar edat hususunda tekrarlanan kavramların inceltmesine ve olgunlaştırılmasına bir katkı sağlayacağı ve bu inceltme ve olgunlaştırmanın sonuçlarından istifade edecek bütün kullanıcıların (*ana dili öğretenler, ana dili öğrenenler, yabancı dil öğretenler, yabancı dil öğrenenler, yabancı dilden tercüme yapanlar, dilin edatlar bahsinde hukuken belirsizlik arz eden meseleleriyle karşılaşanlar vb.*) metin oluştururken, edatları dil bilgisi açısından doğru, mantıken hatasız, belagat açısından içinde bulunulan hâlin gerektirdiklerine uygun bir şekilde kullanabilmelerine katkı sağlayabileceği öngörülmektedir.

İnsanın ve insanlar arası ilişkilerin tabiatını anlamaya ve insanlar arası ilişkileri, mümkün olduğunca, problemlerden arındırarak daha etkin hâle getirmeye çalışan *insan bilimleri*, günümüzde, her zamankinden daha fazla önem kazanmıştır. Dünya üzerinde görülen nüfus patlaması ve bu nüfusun gelişen teknolojik imkânlar sayesinde birbiri ile zaman ve mekân sınırı tanımaksızın iletişim kurabilme imkânlarına kavuşmuş olması bu sonucu doğurmuştur.

İnsanlar arasındaki bu karmaşık ve makineleşmiş iletişim ağı, *anlam* kavramının önemini, öbür kavramların önüne geçirmiştir. Gelişen teknoloji, iletişimi kolaylaştırmış olmakla birlikte, kadim toplumların ve kadim şehir hayatının *yüz yüze* iletişim kurma imkânlarını giderek azalttığından, dinleyenin, söyleyenin niyetini doğru olarak anlama ve böylece doğru anlaşabilme zeminini gün geçtikçe ortadan kaldırmaktadır. Birbirini anla(ya)mama, ister fertler arasında, ister kurumlar arasında, isterse millet ve devletler arasında olsun, her geçen gün, büyüyen sorunlu alanlarından biri hâline gelmektedir.

Doğru anlam, sözü söyleyenin, söylediği bile değil, bir şeyi söylerken kastettiği niyeti olduğu için, yazılı iletişim ortamlarında, bu niyete ulaşabilmenin yegâne yolu, sözün söylendiği bağlamı bilmektir. Bağlamı bilinmeksizin, bir ifadenin anlamından bahsetmek mümkün değildir. Yazılı iletişimde bağlam, metnin kendisidir. Bu sebeple, yaklaşık son elli yılın dil çalışmalarında, dilin esas birimi *cümle* olmaktan çıkmış, anlamı kendinde barındıran *metin* esas birim hâline gelmiştir.

Metin “*tamamlanmış anlatım*” (AKSAN ve AKSAN 1991: 95) şeklinde tarif edilmektedir. Cümlelerin bir metin oluşturabilmesi için *eksiltme*, *tekrar*, *tutarlılık*, *bağdaşma*, *önceye ve sonraya atıf* gibi birtakım özelliklere sahip olması gerekir. Cümleler arasında çeşitli ilişkiler kurarak onları metin hâline getiren önemli dil birimlerinden biri edatlardır.

Türkçe edatlar üzerine yapılmış çalışmalar, edatlar hakkında sorun yaşayanların sorunlarını çözmede yetersiz kalmaktadır. Yetersiz kalınan başlıca hususlar şunlardır:

Edatın, üzerinde mutabakata varılmış bir tarifi bulunmamaktadır. Tarif kavramı, kelimelerin hangi esaslarla türlere ayrılması gerektiği konusu ile temas hâlinde olduğundan, alan edebiyatında, edatın tarifi ve edatların tasnifi meselesi, içinden çıkılması güç bir karmaşıklık göstermektedir.

Bir diğer nokta, edatların, kullandıkları bağlam üzerinden ve tarif cümleleri şeklinde değil, yakın anlamlısı olan edatların artarda sıralanması şeklinde açıklanmaya çalışılmasıdır.

Edat hakkındaki üçüncü sorunlu alan kurabildikleri ilişkilerin tabiatının sorgulanmamış olmasıdır. Edatlar metnin unsurları arasında ilişki kuran, görevli kelimeler oldukları için kurabildikleri ilişki türü sayısınca konu ile temas hâlinindedir. Bu ilişki türlerinin tabiatı anlaşılmaksızın, o ilişkiyi kuran edatları anlamak mümkün değildir. Edat çalışmalarının hemen hiçbirinde kurabildikleri ilişkilerin tabiatı üzerinde durulmamıştır.

Bu çalışmada, yukarıda anılan üç mesele de aşılmaya gayret edilmiştir. Meselenin çözümünü sağlayabilmek için, çoğunlukla, hukuk, dil felsefesi, mantık, belagat gibi dil ile temas hâlindeki öbür disiplinlerin ve Osmanlı dönemi dil çalışmalarının yardımına başvurulmuştur.

Uzun ve yorucu bir süreç sonucunda hazırlanan bu çalışmada hâlâ çözülmemiş meseleler, açıklığa kavuşmamış sorular bulunmaktadır. Ne var ki zamanın sınırlı oluşu, bizi, şimdilik söylenebilecek olanların bu kadarını söylemekle yetinmeye zorlamaktadır.

MEHMED ZİHNİ EFENDİ, KİSÂÎ adlı bir âlimin, ölüm döşeğindeyken “*Ölüyorum, ama hâlâ **hatta** ile ilgili çözümediğim hususlar var.*” dediğini nakleder. Edat konusu, gerçekten de, çok daha uzun soluklu bir çalışmayı hak edecek genişliktedir. Ancak mesuliyetlerimiz ve çevremizdeki hiç kimseyi ölüncüye dek bekletme hakkımızın bulunmaması, meselenin bu çerçevede sınırlanmasına sebep olmaktadır.

Bu vesileyle beni bu önemli konuyu çalışmaya sevk eden, çalışma boyunca karşılaştığım, aşmaya çalıştığım, aşamadığım her meseleyi benimle aynı heyecan duygusu içinde tartışan ve yol gösteren hocam Prof. Dr. Mustafa S. KAÇALIN’e ve bu uzun sürecin her anında beni teşvik eden, sabrıyla ve fedakârlığıyla bana destek olan eşim Selvet İSPARTA’ya teşekkür ederim.

Giriş.

29 Mart 2009 tarihinde yapılan Mahalli İdare Seçimi öncesinde, basına da yansıyan bir tartışma yaşandı. Tartışma, 298 sayılı Kanun'un "*Kimliğin tespiti*" başlıklı 87. maddesinde, 13 Mart 2008'de 5749 sayılı kanunla yapılan değişiklikten kaynaklanıyordu. Değişiklik, maddeye, seçmenlerin oy kullanabilmesi için nüfus hüviyet cüzdanlarında T.C. kimlik numarası bulunma şartını getirmekteydi. Madde şu şekildeydi:

"Sandık seçmen listesinde yazılı seçmenin kimliği, nüfus hüviyet cüzdanı veya kimlik tespiti amacıyla düzenlenmiş ve Türkiye Cumhuriyeti kimlik numarasını taşıyan resmi belgelerle belirlenir."

Tartışmanın sebebi T.C. kimlik numarası taşıma şartının VE atıf edatıyla

1. nüfus cüzdanı

2. kimlik tespiti amacıyla düzenlenmiş resmî belgelerin her ikisine birden aynı anda atfedilebilip edilememesi hususundaki belirsizlikti.

"Nüfus hüviyet cüzdanı veya kimlik tespiti amacıyla düzenlenmiş ve Türkiye Cumhuriyeti kimlik numarasını taşıyan" ifadesi hukukçular tarafından iki ayrı şekilde yorumlanmaktaydı.

Bazı hukukçular bu ifadeyi "[*nüfus hüviyet cüzdanı veya kimlik tespiti amacıyla düzenlenmiş*] ve Türkiye Cumhuriyeti kimlik numarasını taşıyan" şeklinde yorumlayarak, T.C. kimlik numarası taşıma şartını her iki belgeye birden atfetmekteydi ki bu durumda nüfus hüviyet cüzdanında T.C. kimlik numarası bulunmayan seçmenler oy kullanamayacaktı.

Bazı hukukçular ise "[*nüfus hüviyet cüzdanı*] veya [*kimlik tespiti amacıyla düzenlenmiş ve Türkiye Cumhuriyeti kimlik numarasını taşıyan*]" şeklinde yorumlayarak T.C. kimlik numarası taşıma şartını yalnızca kimlik tespiti amacıyla düzenlenmiş resmî belgelere atfetmekteydi ki, bu durumda

nüfus hüviyet cüzdanında T.C. kimlik numarası bulunmayan seçmenler oy kullanabileceklerdi.

Burada kısaca anlatılan mesele, merkezinde iki edatın bulunduğu bir kanun metninin, aynı anda birden fazla anlama delalet etmesinden kaynaklanmaktadır.

Dilin *adlandırma* ile birlikte iki asıl görevinden biri olan *iletişimin* başarılı olma şartı doğru anlamın sözü söyleyen ile sözün muhatabının zihinlerinde mutabakat arz etmesidir. *Doğru anlam, konuşanın, söylediği söz ile kastettiği anlamdır.* Bir sözün yahut metnin tek bir kullanışta tek bir doğru anlamı olacağından, tek kullanışta birden çok anlamın geçerli olabilme ihtimali, anlaşamamaya sebep olacaktır. Burada anılan örnekte kanun metninin iki ayrı anlama da delalet ihtimali bulunduğu için sorun çıkmıştır.

Bu tür meselelerin tabii çözüm mercii ve “bilirkişi”si olarak görülebilecek dil çalışmaları, günümüzde, iki açıdan umulan çözüme katkı sağlayamamaktadır:

Öncelikle, kelimelerin lafızları üzerinde çalışmaya, manalarına çalışmaya kıyasla daha çok teveccüh edilmektedir. Bir edatın iştikakı yahut hangi hâl ekleri ile kullanılabildiği veya eklendiği kelimelerle oluşturdukları kelime gruplarının cümlelerin hangi ögesi olabildiği uzun uzun ele alınabilmekte, ancak mesela “*Temmuzun beşine kadar evi boşalt, yoksa kanuni işlem başlatacağım!*” diyen bir ev sahibi ile evi ayın altısında boşalttığı için mahkemelik olan kiracı arasında KADAR ile ifade edilen sınırın nerede son bulacağından doğan meselenin hâlli için bir çözüm üretilememektedir.

Çözümsüzlüğün ikinci sebebi, genelde dili, özelde dilin herhangi bir konusunu (mesela edatları) yalnızca dil biliminin nesnesi olarak görmektir. Bu yaklaşım, hem yetersiz hem öbür alanların sağlayabileceği katkıyı göz ardı etmiş olmaktan dolayı, hatalı olacaktır. Dil, *adlandırma* görevini yerine getirirken de, *iletişim* görevini yerine getirirken de *doğru anlamı* merkezine almak zorundadır. *Anlam* bahsi ise, yalnız dilcilerin değil, *felsefenin, mantığın, hukukun*, son yüzyılda bunlara ek olarak,

dil felsefesinin, yorum biliminin (İng. *hermeneutic*), *reklamcılığın* ve *medya sektörünün* merkez konusudur. Günümüzde, herhangi bir dil konusunu anlamaya çalışan bir dilcinin, bu disiplinlerden (de) yardım almadan, ele aldığı konuyu “gerçekten” çözüme kavuşturması mümkün gözükmemektedir. Genelde *dil*, özelde *anlam* gibi, insanoğlunun asli ve büyük meseleleri söz konusu olduğunda, temas edilen bütün kavramlarla dikkatli bir ilişki kurmak mecburiyeti vardır. “Dikkatli ilişki”yi, bir meseleyi yan anlamları ile düşünmek şeklinde anlamak gerekir, zira *bir konuyu yan anlamları ve yan bağlantılarıyla birlikte düşünmemek, o meseleyi düşünmemektir.*

Bu anlamda *edat* kavramının hududunu çizebilmek ve bunun niçin *metin* zemininde gerçekleştirmek mecburiyetinde olduğunu izah için öncelikle ve her biri öbürüyle mecburi olarak ilişkili olmak kaydıyla, *anlam, doğru anlam ve bağlam* kavramlarıyla da hesaplaşılması gerekecektir. Hesaplaşmanın dayanak noktasında, *anlam* kavramının düşünce tarihi içinde izlediği seyir yer almaktadır.

Felsefenin ilk metinleri, insan-dil ilişkisini *kelime* üzerinden tartışmıştır. İlk dönem Yunan filozoflarına göre kelimenin gördüğü asıl iş, dış dünyada yer alan bir nesnenin işareti olmaktan ibaretti. Bu yaklaşıma göre bir çocuğa “*Şu farklı meyveler arasından bir elma seç.*” denildiğinde, çocuk *elma* kelimesi ile (portakalı, mandalınayı değil!) elmayı doğru olarak eşleştirmiş ise sizi *doğru anlamış* sayılıyordu. Oysa günümüzde insan-dil ilişkisi üzerinde yapılan çalışmaların sınırları, dilin kendisini aşmış durumdadır. Hatta hemen her araştırmada tekrarlanan “*Dil, bir iletişim aracıdır.*” olgusu dahi tartışmaya açılmış, bazı durumlar için geçerli olmak kaydıyla, iletişimin ne kadarının dile dayandığı sorgulanmaya başlanmıştır.

Tam bu noktada, şu soru gündeme alınabilir: Sokakta yanınıza yaklaşan ve bir sağlık raporu göstererek hasta ve ihtiyaç sahibi olduğunu söyleyen insanlara rastladınız mı? Bu tip insanlara inanır mısınız? Eğer inanmıyorsanız, o kişinin

söyledikleri (dil-içi, lisani unsurlar) ile dil-dışı (gayr-ı lisani) unsurların çeliştiği noktada dil-dışı unsurları tercih ettiğiniz söylenebilir. Buna göre iletişimin ne kadarının dile dayandığını sorgulayanların haklı olduklarının düşünülmesinde beis yoktur, zira insanlar *söylenen sözlere değil, sözü söyleyenlere inanırlar*.

Bu tespit, günümüz dil yaklaşımlarının tabiatının anlaşılabilmesi için esaslı bir başlangıç noktasını işaret eder: *Dilin ya da bir başka yaklaşımla iletişimin merkez konusu olan doğru anlamın üreticisi ve esas sahibi olan mütakellim* i.

Mütakellimin önemi, doğru anlamın öneminden kaynaklanmaktadır. Bu yüzden, öncelikle *doğru anlam* kavramının ele alınması gerekir.

Doğru anlamın ne olduğu hakkındaki görüşler düşünce tarihi boyunca türlü değişimlere uğramıştır.

ARİSTOTALES'ten başlayıp Gottlob FREGE'ye kadar gelen *zihinci akım* iki bin yılı aşkın bir süre felsefe tarihine hakim olmuştur. Bu kurama göre, dil, insanın, görünmez zihin içeriklerini başkalarına aktarmak için kullanılan görünür işaretlerden başka bir şey değildir. Dilin kullandığımız en küçük anlamlı biçimleri olan kelimeler, zihnimizdeki kavramların; cümleler de kavramları birbirine bağlayarak oluşturduğumuz düşüncelerin yerine kullanılır. Yukarıda örnek olarak verilen *elma* kelimesi ile dış dünyadaki elmayı doğru birleştirme hadisesi, bu kurama göre doğru anlamın örneğidir (AYSEVER 2003: 130; ALTINÖRS 2003: 59-62).

Doğru anlamın ne olduğu hakkında ikinci önemli görüş, Viyana çevresi filozofları diye anılan Gottlob FREGE, Bertrand RUSSELL ve Ludwig WITTGENSTEIN'in temsil ettiği *mantık atomculuğu* diye de anılan *göndergeci kuram*dır. FREGE, *bir kelime bir anlam* yaklaşımına itirazla, bir kavramın birden çok kelime ile anlatılabildiğini; bu kelimelerin ortak içeriklerine *hüküm* denmesi gerektiğini ve bu hükmün, kelimenin kullanım esnasında kazanacağı fazladan ayrımları içermediğini; bununla birlikte aynı içeriğe işaret eden birden çok kelimenin kullanım

esnasında kazandığı ince ayrımları da içeren hâline *anlam* denmesi gerektiğini savunur (HARRIS ve TAYLOR 2002: 161; AYSEVER 2003: 131; ALTINÖRS 2003: 64-69). Ayrıca, Viyana çevresi filozofları, dili, dünyayı ve hadiseleri resmetmenin bir aracı olarak görürler ve zihincilerin dil ile zihin arasında kurdukları bire bir ilişkiyi dil ile dünya arasındaki bir ilişki hâline getirirler. Cümleler, hayatta ortaya çıkan olayların temsili, resmidir (AYSEVER 2003: 131).

Doğru anlamı ele alan bir başka kuram *davranışçı kuram*dır. Bu kuramın öbür iki kuramdan ayrıldığı asıl nokta, yalnızca doğruluk değeri taşıyan (*bu cümle doğrudur* ya da *yanlıştır* denebilecek) türde cümleleri (haber cümlelerini) değil, emir, istek, soru gibi cümleleri (inşâî cümleleri) de ele almasıdır. Onlara göre dili kullanmak bir davranışta bulunmak, yani konuşan kişinin çevreden gelen etkilere tepki göstermesi demektir (AYSEVER 2003: 132; ALTINÖRS 2003: 70-73).

Bu üç esas yaklaşımın ardından John Langshaw AUSTIN'in bu üç akıma yönelik güçlü itirazlarının açtığı yeni bir dönem başlar. AUSTIN'in 1955 yılında verdiği ders notlarından oluşan ve 1962'de yayımlanan *How To Do Things With Words*¹ [=Söylemek ve Yapmak] adlı eseri, bir dönüm noktası olmuştur. Ona göre dili konuşmak, *bir davranışta bulunmak* demektir. Ancak, o, davranışçılardan farklı olarak, dili konuşan kişinin herhangi bir insan davranışında bulunmadığını, ancak bir şey söylerken yerine getirilebilen, *söz edimleri* dediği, *bildirmek*, *söz vermek*, *emir vermek*, *başsağlığı dilemek* gibi dile dayalı fiilleri gerçekleştirdiğini belirtir. Bu davranışlar *kurala uygun* davranışlardır. Bunun için, muhatabımıza bir şey anlatmak amacıyla bir cümle kurduğumuzda, (yalnızca) *doğru* ya da *yanlış* bir şey söylemiş olmayız, *yerinde* ya da *yerinde olmayan* (kurala uygun ya da kurala aykırı) bir davranışta bulunmuş da oluruz (AYSEVER 2003: 132; ALTINÖRS 2003: 74-80).

¹ Bu eser Türkçeye tercüme edilmiştir: J[ohn] L[angshaw] AUSTIN [1911-1960]: *Söylemek ve Yapmak* Harvard Üniversitesi 1955 William James Dersleri [Asıl adı: *How to Do Things with Words*]: İstanbul 2009 (Mart), 193 s. "Metis Yayınları"

AUSTIN'in bu düşüncelerine konumuz açısından önemli bir katkı H. Paul GRICE'dan gelmiştir. GRICE'a göre *konusan kişinin* bir şey anlatmaya çalışırken ürettiği cümle, onun bu cümleyi üretirkenki “yönelimlerinin” (*niyetinin, kastının*) de taşıyıcısıdır (AYSEVER 2003: 133).

Doğru anlamı, mütakellimin niyetine bağladığımızda, yazılı iletişim açısından şöyle bir mesele doğmaktadır:

Elimizde Ali'nin o gün yapacakları ile ilgili şöyle bir pusula olduğunu varsayalım:

“Akşama **kadar** evde olacak.”

Pusulayı okuyanın zihninde şu iki anlam oluşacaktır:

1. Eve akşam üstü gelecek.
2. Akşama kadar ya da bütün gün evden ayrılmayacak.

Pusulayı okuyan kişi, önceden bu muhtemel anlamlardan hangisinin doğru olduğu yönünde bir ön bilgiye sahip değilse, metindeki “fazla anlamlılık”tan dolayı, Ali'nin ne yapacağına karar veremeyecek, dolayısıyla pusulayı yazanla anlaşamamış olacaktır.

Buradaki mesele, ancak, bu cümlenin bağlamının bilinmesi yahut bu iki anlamdan birinin elenmesini sağlayacak bir karineye ulaşılması hâlinde çözülebilir. Bu cümle, yukarıda olduğu gibi müstakilen değil de, şöyle yazılmış olsaydı, pusulayı okuyan kişi, Ali'nin ne yapacağı hakkında açık bir kanaate varabilecekti:

*Akşama **kadar** evde olacak. Sen de 22.00 gibi eve gelebilirsin.*

Bu noktada şu ilgi çekici soru gündeme getirilebilir:

Tiyatro oyuncularını, kelimelerin lafızlarını mı manalarını mı ezberler?

Bir tiyatro oyuncusu, tiyatro metninde (kâğıt üzerinde) yazılı olan “Eeee.” gibi bir sesi hangi vurguyla telaffuz edeceğini, o sesin siyak ve sibakını (sonrasını ve öncesini)

bilmeksizin tespit edemez. Dolayısıyla, bu sesin anlamı, onun yalnızca lafzının bilinmesiyle bilinemez. Sesin anlamı, sesin bağlamıdır. “Eeee.” sesi,

—*Sema geldi.*

—*Eeee, ne olmuş?*

—*Seni sordu ama...*

—*Eeee, bak sen!*

cümlelerinde iki ayrı tarzda telaffuz edileceğinden, tiyatro oyuncusu, bu sesin lafzını değil, manasını ezberlemiş olacaktır.

Örneklerden de görüleceği gibi, ister ses, ister kelime, isterse cümle düzeyinde olsun, dile ait bir unsur ve o unsura dair meseleleri çözüme kavuşturucu tarzda çalışabilmek için *bağlam*, dolayısıyla da *metin* konunun daima üzerine yayılacağı asli zemin olarak görülmelidir.

Metin kavramının dil çalışmalarında öne çıkması, yukarıda anılan J. L. AUSTIN ve J. R. SEARLE tarafından geliştirilen *söz edimleri kuramının* 1960’lardan sonra ilgi görmesiyle ilişkilidir. *Metin* kavramı, bu iki felsefecinin çalışmalarına kadar, daha sınırlı bir yaklaşımla, metnin dil bilgisine ve biçime dayalı özellikleriyle, bilhassa metnin unsurları arasında *bağlantı* (İng. *cohesion*) sağlayan ögeler çerçevesinde ele alınmıştı. *Söz edimleri kuramından* sonra ise daha geniş açıdan ele alınmış, metnin biçim özellikleri yanında dil-dışı unsurlarla ilişkileri de incelemelere dâhil edilmiştir (AKSAN ve AKSAN 1991: 95).

Metin dil biliminde bir cümle dizisi, tek bir cümle, hatta tek bir kelime, *metin* olarak sayılabilmektedir, zira metin, bir tarife göre “*tamamlanmış anlatım*” demektir (AKSAN ve AKSAN 1991: 95).

Bu tamamlanmış anlatımın, metin sayılabilmesi için çeşitli nitelikleri taşıması gerektiği belirtilmiştir. Bunlar: 1. Bağıntılılık 2. Bağdaşıklık 3. Anlam sürekliliği 4. Bilgilendiricilik 5.

Amaçlılık 6. Kabul edilebilirlik 7. Metinler arasılıktır (KOCAMAN 1990: 582-583; GÜNAY 2003: 52-88).

Bağlantılılık (İng. *cohesion*), metindeki yapı düzeyindeki ilişkililerdir. Edatlar, metnin unsurları arasında bağlantı/ilişki kuran en önemli öğelerdendir.

Bu eser, edatların metinde kurdukları *ilişki* türlerini ve aynı *ilişki* türünü kurabilen edatlar arasındaki farkları ele almaktadır.

Türkçede edat kavramı ve edat olan biçim birimleri konusunda yapılmış çalışmalar, genellikle bu kelimelerin birlikte kullanıldıkları ek ya da kelimelerin türlerini, bu edatlarla kurulmuş kelime gruplarının cümlede hangi ögeyi oluşturabildiğini ya da bu edatların iştikaklarını ele almış, anlamını ise çok büyük oranda, müteradifi olan kelimeleri listelemek şeklinde vermiştir.

Bu çalışmanın, edat konusunu ele alan önceki çalışmalardan farkı şunlardır:

Çalışmanın birinci bölümünde, edat kavramının temas ettiği yan konuları da meseleye dâhil ederek, dil felsefesinin günümüzdeki yaklaşımları çerçevesinde ve mantıktaki tarif kurallarına riayet etmeğe çalışarak yeni bir edat tarifi kuruldu.

İkinci bölümde, edatların metnin unsurları arasında kurdukları ilişki türleri ve her bir ilişki türünü kurabilen edatlar arasındaki farklar tespit edilmeğe çalışıldı. Bu yapılırken, öncelikle o ilişki türünün kendisi ve aslında ne olduğu üzerinde duruldu, zira bir ilişkinin tabiatı hakkında bilgi sahibi olmadan, o ilişkiyi kuran edatın ne işe yaradığı, o edatın hangi kavramlarla bağlantılı olduğu anlaşılammaktaydı. Mesela, “İÇİN edatı sebep-sonuç ilişkisi kurar.” demenin ötesinde “Sebe ne demektir? Kaç tür sebep vardır? Sebep kavramı ile örtüşen öbür ilişki türleri hangileridir? Bunlarla sebep ilişkisi arasındaki farklar nelerdir?” gibi sorular da gündeme alındı. Bu bölümler hakkındaki bilgileri, dil kitapları değil, çok büyük oranda felsefe ve hukuk kitapları içermektedir.

Tek tek edat olan kelimelerin tarifinde, önceki edat çalışmalarından farklı olarak, hemen daima bir tarif cümlesi oluşturulmaya çalışıldı. Herhangi bir edatı, müteradifi olan kelimeleri listeleyerek açıklama yoluna gidilmedi. Tarif cümleleri, çoğunlukla, edatın hangi durumda ve hangi bağlamda kullanıldığı bilgisini de vermektedir. Böylece, aynı ilişki türünü kurabilen edatlar arasındaki bağlam ve kullanım farkları elden geldiğince tespit edilmiş oldu.

Bu çalışma, ele aldığı ilişki türlerinin kavram çözümlerini de incelemeye dâhil etmesi ve tek tek edatların kullanıldıkları durumları içeren tarif cümlelerini içermesi dolayısıyla, önceki çalışmalardan ayrılmaktadır.

Eserin bu iki özelliğinin şu alanlar için önemli katkılar sağlayacağı düşünülmektedir:

Ana dili öğretmenler,

Ana dili öğrenenler,

Yabancı dil öğretmenler,

Yabancı dil öğrenenler,

Yabancı dilden tercüme yapanlar,

Dilin edatlar bahsinde hukuken belirsizlik arz eden meseleleriyle karşılaşanlar.

Problem.

Edat, Türkçenin pek çok meselesiyle ilişkili bir kavramdır. Aynı zamanda gerek adlandırma, gerek tarif ve tasnifi hususunda çok farklı görüşler ileri sürülen kavramlarından biridir. Alan edebiyatında, bu konu hakkında çoğu birbirini ortadan kaldıran tarif ve özellikle de tasnifler, meselenin anlaşılması ve anlatılmasının önünde ciddi bir engel oluşturmaktadır.

Bu farklılığın yanında konunun ele alınış tarzı da başlı başına bir mesele teşkil etmektedir. Edatın ilişki kuran görevli

kelime olduğu ifade edilmekle birlikte, bu ilişkilerin nitelikleri hakkında bilgi veren inceleme yok denecek kadar azdır.

Özellikle metin oluşturma aşamasında, aynı ilişkiyi kurabilen edatlar arasında ne gibi farklar bulunduğu ve ihtiyaca göre, hangi durumda hangisinin kullanılabileceği noktasında başvurulabilecek bir kaynak bulunmamaktadır.

Bu çerçevede, eserde ele alınan meseleler şunlardır:

Edat ne demektir? Edat kavramını nasıl tarif edebiliriz?

Edatlar, metin içinde hangi ilişki türlerini kurmaktadır?

Edatların kurdukları ilişki türlerinin kavram içerikleri nelerdir?

Aynı ilişki türünü kurabilen edatlar arasındaki kullanım farkları nelerdir?

Amaçlar.

Bu çalışma edatların metnin unsurları arasında hangi ilişki türlerini kurabildiğini ve aynı ilişki türünü kurabilen edatlar arasındaki kullanım farklarını incelemektedir.

Böylece çalışmanın öncelikli amacı, bu güne kadar edat hususunda tekrarlanan kavramların inceltmesine ve olgunlaştırılmasına bir katkı sağlamaktır. Herhangi bir nesneyi birer santimlik aralıklarla bölünmüş bir cetvelle yapacağımız ölçümün hassasiyet ve doğruluğunun, onar santimlik aralıklara bölünmüş bir cetvelle yapacağımız ölçümün hassasiyet ve doğruluğundan daha fazla olacağı açıktır.

Çalışmanın ikinci amacı, bu inceltme ve olgunlaştırmanın sonuçlarından istifade edecek bütün kullanıcıların (*ana dili öğrenenler, ana dili öğrenenler, yabancı dil öğrenenler, yabancı dil öğrenenler, yabancı dilden tercüme yapanlar, dilin edatlar bahsinde hukuken belirsizlik arz eden meseleleriyle karşılaşanlar vb.*) metin oluştururken, edatları

i. dil bilgisi açısından doğru,

ii. mantıken hatasız,

iii.belagat açısından içinde bulunulan hâlin gerektirdiklerine uygun bir şekilde kullanabilmelerine katkı sağlayabilmektir.

Çalışmanın üçüncü amacı, herhangi bir metni çözümlenecek bütün kullanıcıların (*ana dili öğretenler, ana dili öğrenenler, yabancı dil öğretenler, yabancı dil öğrenenler, yabancı dilden tercüme yapanlar, dilin edatlar bahsinde hukuken belirsizlik arz eden meseleleriyle karşılaşanlar, eleştirmenler vb.*) edatların

i.dil bilgisi açısından doğru,

ii.mantıken hatasız,

iii.belagat açısından içinde bulunulan hâlin gerektirdiklerine uygun bir şekilde kullanıp kullanılmadığına ilişkin tespitte bulunurlarken ellerinin altında başvurabilecekleri bir kaynak bulunmasını sağlamaktır.

Yöntem.

Türkiye'deki dil çalışmalarında birbirinden kopuk iki ayrı çizgi bulunmaktadır: Türk bilimi ve dil bilimi. Bu iki alanın mensupları, ne yazık ki, çoğu zaman birbirinin çalışmalarına bigane kalmaktadır. Mesela ÖZMEN 2000 yılında, DEĞİL üzerine kırk sayfalık geniş bir inceleme yapmış olmasına rağmen TAYLAN'ın çalışmasını (1986) ya görmemiş yahut dikkate almamıştır. Buna karşılık TAYLAN da anılan makalesinde Türk bilimi mektebinin hiçbir kaynağını değerlendirmemiştir. İki araştırmacının birleştikleri yan ise Osmanlı devri dil birikimini ve dil bilgisi çalışmalarını kullan(a)mamış olmalarıdır. Bu çalışmada, alan taraması esnasında, bu örnekte tipikleşen kopukluk aşılmağa çalışıldı.

Bu çalışmanın, edat konusunu ele almış çalışmaların hemen tamamından farklılaşan bir başka yanı, dil dışı alanlardan yararlanma hususunda gösterdiği istekliliktir.

Tek tek edatların açık ve anlaşılır biçimde tarif edilebilmesi amacıyla mantık kaynaklarından; edatların kurdukları ilişki türlerinin muhtevasının tespiti amacıyla felsefe ve hukuktan; edatın doğrudan temas ettiği *anlam, bağlam* ve

metin kavramlarının muhtevası ve gelişimlerinin takibi hususunda dil felsefesinden yararlanılmıştır.

Bu anlamda ARİSTOTALES ile Ahmed Cevdet Paşa; Nihat KEKLİK ile Ludwig WITTGENSTEIN; KAZVÎNÎ ile John Langshaw AUSTIN; Ali Himmet BERKÎ ile Hasan Âli YÜCEL; Fatma ERKMAN AKERSON ile Arda DENKEL; Mustafa Namık ÇANKI ile Kaya BİLGEĞİL; Doğan [Naci] AKSAN ile Muharrem ERGİN bu eserin kaynakları arasındadır.

Bunca farklı disiplinin birikiminden istifade etmeğe çalışmanın getirdiği en önemli zorluk, bu disiplinlerin birbirinden alabildiğine ayrılan adlandırmalarını ve dillerini ortak bir potada eritmeğe çalışmak oldu. Bu noktada izlenen genel tavır *Osmanlı Türkçesi eğilimli bir orta yol* şeklinde ifade edilebilir. Bu tavrın seçilmek zorunda kalınmasının başlıca gerekçesi, kimisi yüzyıllardır kullanılagelen ve zemininde çok derin kökler bulunan bazı adlandırmaların (mesela *edat*; ama *ilgeç* ya da *artlaç* değil, ama *harf* de değil!) kendisini kullanmaya adeta mecbur etmesidir. Gelenek zincirinden kopmamak adına pek çok yerde Osmanlı Türkçesi ile yaygınlık kazanmış adlandırmalar tercih edildi.

Yine, Osmanlı dil kaynaklarında yüzyıllardır kullanılmış olmakla birlikte belirli bir zaman aralığında kullanıştan düşmüş kimi adlandırmalar, eğer bir ihtiyaca cevap verebilecek içeriğe sahipse veya o adlandırmanın içeriği eserin bu ihtiyaçlarıyla örtüşüyorsa, bu sefer tevarüs zincirinden kopmamak için değil, o zincire dâhil olmak için Osmanlı Türkçesi tercih edildi (mesela *gönderge* yerine *hüküm*; *çıkartım* yerine *istidlâl*; *nedensellik* yerine *illiyet*; *vücûh* ve *furûk* gibi).

Bazen de çağdaş Türkçe kelimeler, belirli bir kavramı ifadede Osmanlı Türkçesinin sunduğu seçenek zenginliğini ve çeşitliliğini sunamadığından, zaruri olarak Osmanlı Türkçesi tercih edildi (neden'e karşılık *gâye-sebep-illet-illiyet*; seçme'ye karşılık *tahyîr-ibâha-tercih*; karşıtlık yerine *itiraz-inkâr-ret*; belirsizliğe karşılık *şekk-şüphe-zann-vehim*; onay'a karşılık *tasdik-tensip-rıza* gibi).

Sınırlar.

Metin Oluşturmada Edatların Yeri şu sınırlar dâhilinde ele alınmıştır:

1. Eser, Türkiye Türkçesinde yaygın biçimde kullanılan edatlar ile sınırlıdır. Türkiye Türkçesinin eski dönemleri ile Türkçenin eski ve yeni lehçelerinde yer alan edatlar bu çalışmanın dışında tutulmuştur.

2. Yalnız çekim ve bağlama edatları ele alınmış, seslenme edatları (ünlemler) eser dışında tutulmuştur.

3. Edat bahsinin temas ettiği, edatlarla kurulmuş kelime grupları ve cümle öğeleri bahisleri esere dâhil edilmemiştir.

4. Bağlama edatları bahsine temas eden *sıralı cümle* meselesi eserin dışında tutulmuştur.

5. Edat iştikakları ele alınmamıştır.

6. Bir kelimenin birden çok kelime türüne dâhil olabilecek kullanımları varsa, edat olan kullanımları esere dâhil edilmiş, edat harici kullanımları eser dışında tutulmuştur. YALNIZ kelimesinin “*Yalnız insanlarla konuşmayı sevmezdi.*” cümlesindeki sıfat olarak kullanımına değinilmemesi gibi.

7. Edat olduğu düşünülen ve esere dâhil edilen biçim birimleri için kimi çalışmalarda *bağlaç*, kimi çalışmalarda *ünlem*, kimi çalışmalarda ise *zarf* denmektedir. Bu farklılıkların tespiti ve bir kelimenin niçin mesela *zarf* değil de *edat* sınıfına dâhil edildiğine ilişkin tartışma saded dışında tutuldu.

Yararlanılan Kaynaklar.

- ADALI, Oya: *Türkiye Türkçesinde Biçimbirimler*: ²İstanbul 2004 (Ekim), 128 s. Papatya Yayıncılık
- ADIGÜZEL, Nuri: “İslam Felsefesinde “İllet” (Neden) Kavramı”, *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*: Sivas 2002, VI. c. 2. sy. 157-177. ss.
- AHMED CEVDET PAŞA [1823-1895] ve Fuat Paşa [1815-1869]: *Kavâ'id-i Osmâniyye*: Hazırlayan: Nevzat ÖZKAN, Ankara 2000, X+169+[147] s. Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları: 760; Türkiye Türkçesi ve Tarihi Devirler Yazı Dilleri Gramerleri Projesi: 5
- AHMED CEVDET PAŞA [1823-1895]: *Belâgat-ı Osmâniyye*: ²İstanbul 1299 [1882], 203 s.
- AHMED CEVDET PAŞA [1823-1895]: *Mi'yâr-ı Sedâd*: İstanbul 1293 [1876], 116 s.
- AHMED MUHTAR: *Mantık*: Sadeleştiren: Kutsi KAHVECİ, Erzurum 2003, [1]+II+38 s. Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü
- AKSAN, Doğan [Naci] [1929-2010]: *Anlambilimi ve Türk Anlambilimi (Ana Çizgileriyle)*: Ankara 1971, 199 s. Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları: 217
- AKSAN, Doğan [Naci] [1929-2010]: *Her Yönüyle Dil Ana Çizgileriyle Dilbilim*: ⁴Ankara 2007, 3 cilt (1. cilt: 162 s.; 2. cilt: 162 s.; 3. cilt: 244 s.) Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları: 439
- AKSAN, Mustafa; Yeşim AKSAN: “Metin Kavramı ve Tanımları”, *Dilbilim Araştırmaları 1991*: Ankara 1991, 90-104. ss. Hitit Yayınevi
- ALP, Talha: *Mantık İsağoci Tercümesi, Mantık Terimleri Sözlüğü*: İstanbul 2007, [6]+12+78+30+12 s. Yasin Yayınevi
- ALTINÖRS, Atakan: *Dil Felsefesine Giriş*: İstanbul 2003, 160 s. İnkılâp Kitapevi
- ATABAY, Neşe; İbrahim KUTLUK, Sevgi ÖZEL: *Sözcük Türleri (Ad, Sıfat, Belirteç, Adıl, İlgeç, Bağlaç, Ünlem, Eylem): Yöneten ve Yayına Hazırlayan: Doğan [Naci] AKSAN, ²Ankara 1983, 288 s. Türk Dil Kurumu Yayınları Türkiye Türkçesi Temel Dilbilgisi Genel Programı Dizisi II/B, I.*

- Bölüm: Türkiye Türkçesi Biçimbilgisi, B: Görev ve Anlam Açısından Sözcükler
- ATALAY, [Ahmet] Besim: “Türkçede Gelecek Zaman Edatı”, *Türk Dili-Belleten*: Ankara 1940 (Mayıs), II. Seri, 3-4. sy. 30-39. ss.
- AUSTIN, J[ohn] L[angshaw] [1911-1960]: *Söylemek ve Yapmak* Harvard Üniversitesi 1955 William James Dersleri [Asıl adı: *How to Do Things with Words*]: İstanbul 2009 (Mart), 193 s. Metis Yayınları
- AYSEVER, R. Levent: “Dil Felsefesinin Geleceğine Bir Bakış”, *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*: Ankara 2003, 20. c. 2. sy. 127-140. ss.
- AYVERDİ, İlhan: *Asırlar Boyu Târihî Seyri İçinde Misalli Büyük Türkçe Sözlük*: İstanbul 2005 (Kasım), 3 cilt (1. cilt A-G LXXVII+1-1125 s.; 2. cilt H-N 1127-2372 s.; 3. cilt O-Z 2373-3520. s.) Kubbealtı Neşriyatı
- BANGUOĞLU, [Hasan] Tahsin: *Türkçenin Grameri*: İstanbul 1974, [4]+628 s.
- BAYTOK, Aysel: “Kırgız Türkçesinde Evet/Hayır Soruları”, *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*: Ankara 2006 (Eylül), 3. c. 3. sy. 78-99. ss.
- BERKÎ, Ali Himmet: *Hukuk Mantığı ve Tefsir* Kanun ve Mukavelelerin Tanzim ve Tefsirine Ait Kaide ve Asıllar: Ankara 1948, 271 s. Güney Matbaacılık ve Gazetecilik T.A.O.
- BİLGEGİL, M[ehmet] Kaya: *Edebiyat Bilgi ve Teorileri – Belagat: Erzurum* 1980, XIX+362 s. Atatürk Üniversitesi Yayınları: 571, Edebiyat Fakültesi Yayınları: 95, Ders Kitapları Serisi: 8
- BİLGEGİL, M[ehmet] Kaya: *Türkçe Dilbilgisi*: ²İstanbul 1982, 308 s. Dergâh Yayınları: 82, Eğitim dizisi: 6
- BİLMEN, Ömer Nasuhi: *Hukukî İslâmiyye ve Istılahatı Fıkhiyye Kamusu*: ²İstanbul 1967, I. c. 480 s. Bilmen Yayınevi
- BİRAY, Nergis: “Kazak Türkçesinde Modal Söz (Kelimenin Dokuzuncu Türü mü?)”, *Turkish Studies*: 2009 (Bahar), 4/3. c. 338-361. ss.
- BOLELLİ, Nusrettin: *Arapça Dilbilgisi Nahiv-Sarf ve Terimleri*: İstanbul 2006 (Mayıs), 944 s. Yasin Yayınevi
- CERİTOĞLU, Murat: “Kırgız Türkçesindeki Edatların Yanaştıkları Sözlerin Durumlarına Göre Sınıflandırılması ve İşlevleri”,

- Türk Dünyası Araştırmaları*: İstanbul 2003 (Nisan), 143. sy. 169-188. ss. (Not: Dış kapakta Mart-Nisan)
- CİN, Ali: “Hayır Kelimesi ve Türkçede Kullanılışı Üzerine”, *Türk Dili*: Ankara 2000 (Temmuz), 583. sy. 39-49. ss.
- ÇAĞMAR, M. Edip: “Belâgat İlminde İzafilik”, *Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*: Diyarbakır 2003, V. c. 2. sy. 39-62. ss.
- ÇANKI, Mustafa Namık: *Büyük Felsefe Lûgatı*: 3 cilt (1. c. İstanbul 1954 A-E V+792 s. Cumhuriyet Matbaası; 2. c. İstanbul 1955 F-R 792 s. Aşıkoğlu Matbaası; 3. c. İstanbul 1958 Q-Z 549+[1] s. Nebioğlu Matbaası)
- ÇETİN, Engin: *On Üçüncü Yüzyıl Öncesi Türkçesinde Soru*: Adana 2008, XXIV+407 s. Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi
- ÇİFTÇİ, Musa: “Tanzimat Dönemi ve Günümüz Romanlarında Cümle Bağlayıcı Bağlaçların İşlevleri ve Kullanım Sıklıkları”, *Türk Dili*: Ankara 2007 (Şubat), XCIII. c. 662. sy. 147-161. ss.
- ÇÜÇEN, A[bdül] Kadir: *Mantık*: ⁵Bursa 2009, 296 s. Asa Kitabevi: 5
- DELİCE, İbrahim: “Türkçe Sözdiziminde Tümleç”, *Türk Dili ve Edebiyatı Makaleler*: Sivas 2003, 3. sy. 299-336. ss.
- DEMİR, Abdullah: *Külli Kaideler Ekolü ve Mecelle*: İstanbul 2008 (Şubat), 300 s. Katre Yayınları
- DEMİR, Gökhan Yavuz: *Sosyal Bir Fenomen Olarak Dilin Belirsizliği*: İstanbul 2007 (Aralık), XXI+183. S. Paradigma Yayınları; Doktora Tezleri Serisi: 3
- DEMİR, Tufan: *Türkçe Dilbilgisi*: ²Ankara 2006, 704 s. Kurmay Kitap Yayın Dağıtım
- DENKEL, Arda: *Anlaşma: Anlatma ve Anlama İletişim Üzerine Bir Felsefe Tartışması*: İstanbul 1981 (Mayıs), IX+89 s. Boğaziçi Üniversitesi Yayınları
- DILTS, Robert: *Dil İllüzyonları* Kelimelerin Büyüsüyle Mutluluğa Ulaşmak [Asıl adı: *Sleight of Mouth*]: Çeviren: A. Volkan ÇUBUKÇU, ²İstanbul 2009 (Mart), 310 s. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları: 2008
- DİLÂÇAR, A[gop] [1895-1979]: “Gramer: Tanımı, Adı, Kapsamı, Türleri, Yöntemi, Eğitimdeki Yeri ve Tarihçesi”, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten 1971*: ²Ankara 1989, 83-145.

- ss. Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları: 338
- DİLMEN, İbrahim Necmi: *Türkçe Gramer*: İstanbul 1930, 352 s. Kanaat Kütüphanesi
- DOĞAN, Gürkan: “Ama Bağlacına Edimbilimsel Bir Bakış”, *Dilbilim Araştırmaları 1994*: Ankara 1994, 195-205. ss. Hitit Yayınevi
- EDİSKUN, Haydar: *Yeni Türk Dilbilgisi*: İstanbul 1963, 413 s. Remzi Kitabevi
- EKER, Süer: *Çağdaş Türk Dili*: ²Ankara 2003, XVIII+557 s. Grafiker Yayınları
- el-ASKERÎ, Ebû Hilâl [ö. 1006]: *Farklar Sözlüğü* [Asıl adı: *el-Furûk fi'l-luğa*]: Tercüme: Veysel AKDOĞAN, İstanbul 2009, LI+474 s. İşaret Yayınları
- el-KAZVİNÎ, Hatîb [ö. 1338]: *Telhîs ve Tercümesi* [Asıl adı: *Telhîsü'l Miftâh*]: İstanbul [2005], IV+173+[266] s. Huzur Yayın Dağıtım
- EMİROĞLU, İbrahim: “Mantık”, *Türkiye Diyânet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*: İstanbul 2003, 28. c. 18-28. ss.
- EMİROĞLU, İbrahim: *Klasik Mantığa Giriş*: ⁵Ankara 2009 (Kasım), 318 s. Elis Yayınları: 14
- EREN, Cüneyt; M. Vecih UZUNOĞLU: Belagat Arap Edebiyatında Edebî Sanatlar: İzmir 2006 (Eylül), 255 s. “Sütun Yayınları: 22”
- ERGÜNEY, Hilmi: *Türk Hukukunda Lügat ve İstilahlar*: İstanbul 1973, [6]+504 s. Yenilik Basımevi
- ERKMAN AKERSON, Fatma: *Dile Genel Bir Bakış Türkçe Örneklerle*: ²İstanbul 2007, 282. s. Multilingual
- GENCAN, Tahir Nejat: *Dilbilgisi*: İstanbul 1979, XV+412 s.
- GÜMAN, Osman: *Nahiv-Fıkıh Usûlü İlişkisi (el-İsnevî Örneği)*: İstanbul 2006, XI+315 s. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İlahiyat Anabilim Dalı Arap Dili ve Belagatı Bilim Dalı Basılmamış Doktora Tezi
- GÜNAY, V[eli] Doğan: *Metin Bilgisi*: ²İstanbul 2003, 373+[11] s. Multilingual
- HARRIS, Roy; Tablot J. TAYLOR: “Anlam ve Gönderge Üzerine Frege'nin Görüşleri”, *Dil Bilimi Düşününde Dönüm Noktaları I*: Ankara 2002, 161-171. ss. Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları: 799; Dil Bilimi, Bilimve Uygulama Kolu Yayınları: 1

- KARA, Ömer: “Arap Dilbilimindeki ‘Terâdüf’ Olgusunun ‘Furûk’ Paralelinde Tarihsel Süreci ve Arka Planı –el-Furûkü’l-luğaviyye’ye Giriş (I)-“, *EKEV Akademi Dergisi*: Ankara 2003 (Kış), 7. yıl, 14. sy. 197-220. ss.
- KARASAR, Niyazi: *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*: 7Ankara 1995, 292 s.
- KARAŞIN, Hasene: “Bağlaç Görevinde Kullanılan ‘Ya’nın Anlamsal İşlevleri”, *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi 2008/1*: Bursa 2008, 14. sy. 215-227. ss.
- KEKLİK, Nihat: *Felsefe Mukâyeseli Temel Bilgiler ve Kaynaklar*: İstanbul 1978, XIII+[1]+335 s. Çağrı Yayınları: 1, Kültür Kitapları: 1
- KEKLİK, Nihat: *Felsefede Metafor* Felsefe Problemleri’nin Metafor Yoluyla Açıklanması: İstanbul 1990, VIII+280. s. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları: 3587
- KEYMAN, Selahattin: “Tipiklik ve Ceza Hukuku”, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*: Ankara 1980, 37. c. 1/4 sy. 59-106. ss.
- KILIÇ, Hulûsi: “Furûk”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*: İstanbul 1996, 13. c. 222-223. ss.
- KOCA, Ferhat: *İslâm Hukuk Metodolojisinde Tahsis (Daraltıcı Yorum)*: İstanbul 1996, XXI+431 s. Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları: 198; İSAM Doktora Tezleri: 4
- KOCAMAN, Ahmet: “Metindilbiliminden Yazma Öğretimine”, *Çağdaş Türk Dili*: Ankara 1990 (Şubat), 24. sy. 582-585. ss.
- KOMİSYON: *Örnekleriyle Türkçe Sözlük*: İstanbul 2000, 4 cilt (1. c. A-E XV+5+1-884 s.; 2. c. F-K VI+885-1835; 3. c. L-R VI+1837-2386 s.; 4. c. VII+2387-3337. s.) Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları: 2798; Bilim ve Kültür Eserleri Dizisi: 771; Sözlük Dizisi: 5
- KORKMAZ, Zeynep: “Bağlaçlar ve Türkiye Türkçesindeki Oluşumları”, *IV. Uluslararası Türk Dili Kurultayı Bildirileri II (25-31 Eylül 2000)*: 2. c. Ankara 2007, 1083-1089. ss. Türk Dil Kurumu Yayınları: 856/II
- KORKMAZ, Zeynep: *Grammer Terimleri Sözlüğü*: Ankara 1992, XVII+212 s. Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları: 575

- KÖKSAL, A. Cüneyd: *Fıkıh Usûlünün Mahiyeti ve Gayesi*: İstanbul 2008 (Aralık), 280 s. İSAM Yayınları: 423; Doktora Tezleri Serisi: 11
- KÜLTÜRAL, Zuhâl: *Galatât Sözlükleri*: İstanbul 2008, XLIV+325 s. Simurg: 99, Sözlük: 3
- Longman Dictionary of English Language and Culture*: Essex [England] 1992, 1528+27 p. Longman
- MAKDİSİ, George: *Ortaçağ'da Yüksek Öğretim İslam Dünyası ve Hıristiyan Batı* [Asıl adı: *The Rise of Colleges*]: Çeviren: Ali Hakan ÇAVUŞOĞLU, Hasan Tuncay BAŞOĞLU, İstanbul 2004 (Mart), 480. s. Gelenek Yayıncılık: 82, Tarih: 7
- MEHMED FU'ÂD: *Rehber-i Kitâbet-i 'Osmâniyye yâhûd Mükemmel Münşe'ât*: İstanbul 1328-1329 [1910-1911], 560 s. Keteon Bedrosyan Matbaası
- MEHMED ZİHNÎ [Hacı]: *el-Muktadab* (Nahiv Kısmı): İstanbul 1304 [1887], 378+[9] s.
- MEHMED ZİHNÎ [Hacı]: *el-Müşezzeb* (Nahiv Kısmı): ²[İstanbul] 1311 [1893], 140 s. (A[rtin] Asadoryan) Şirket-i Mürettebiye Matbaası
- MUALLİM NACİ [Ömer Hulûsi]: *Istılâhât-ı Edebiyye*: İstanbul 1307 [1889/1890], 283 s. A[rtin] Asadoryan Şirket-i Mürettebiye Matbaası
- NİŞANYAN, Sevan: *Sözlerin Soyağacı Çağdaş Türkçenin Etimolojik Sözlüğü*: ²İstanbul 2003 (Şubat), XXI+561 s. Adam Yayınları
- OZİL, Şeyda: "Almanca ve Türkçede İlgeçler", *Bağlam*: İstanbul 1980, 2. sy. 13-34. ss. "İstanbul Üniversitesi Yabancı Diller Yüksek Okulu Almanca Bölümü Dergisi"
- ÖZDEMİR, İbrahim: *İslâm Düşüncesinde Dil ve Varlık Vaz' İlminin Temel Meseleleri*: İstanbul 2006, 238 s. İz Yayıncılık: 471, İnceleme Araştırma Dizisi: 136
- ÖZMEN, Mehmet: "Türkçe'de *Değil* Kelimesi ve Kullanımları", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*: İstanbul 2000, XXIX. c. 188-244. ss.
- PIAGET, Jean: *Çocukta Hüküm ve Muhakeme*: Çeviren: Sabri Esat SİYAVUŞGİL, İstanbul 1939, VI+193 s. İstanbul Üniversitesi Ana İlim Kitapları Tercüme Serisi Genel No: 7, Edebiyat No: 5

- RUHİ, Şükriye: “Ve’yi Nerede İnceleyelim?: Sözdizimde mi, Anlambilimde mi? Yoksa...?”, *20. Yıl Yazıları*: Ankara 1992, 104-132. ss. Karaca Dil Kursu
- SANSA TURA, Sabahat: “ ‘Yes, he hasn’t’ and A Few Other Not’s in Turkish”, *Proceedings of the Seventh Annual Meeting of the Berkeley Linguistics Society 14-16 February 1981*: Berkeley/California 1981, 317-325. pp.
- SAVRAN, N. Zehra: “Cevapta Açıklama İsteyen Soru Zamirleri “Welch_/Was für ein_/Was” Türkçede Hangi Anlamlarla Karşılanır?”, *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*: Ankara 2002, 22. c. 1. sy. 231-239. ss.
- SAYI, Ali: “İnnemâ Edatı Üzerine”, *İslâmi Araştırmalar*: Ankara 1988, 2. c. 6. sy. 75-84. ss.
- SERİNDAĞ, Ergün: “Mi’li Olumsuz Sorulara Yanıt Olan ‘Evet’ ve ‘Hayır’ Belirteçlerinin İçerdiği Gizli Yüklem Üzerine”, *Çukurova Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*: Adana 2001, 20. sy. 69-71. ss.
- SEYDİŞEHRİ, İbnü’l-Emin Mahmud Esad [1855-1917]: *Anahatlarıyla Fıkıh Usûlü Telhîs-u Usûl-i Fıkıh*: İstanbul 2002 (Ocak), XVII+307+11 s. Yasin Yayınevi
- ŞAHİN, Hatice: “Evet ve Hayır Kelimeleri Üzerine”, *Türk Dili*: Ankara 2001 (Mayıs), 2001/I. c. 593. sy. 528-535. ss.
- TÂHİR KEN‘AN [1863-1927]: *Kavâ‘id-i Lisân-ı Türkî*: Hazırlayanlar: Leylâ KARAHAN, Ülkü GÜRSOY, Ankara 2004, XVI+321+[227] s. Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları: 832; Türkiye Türkçesi ve Tarihî Devirler Yazı Dilleri Gramerleri Projesi: 12
- TÂHİR KEN‘AN: *Kavâ‘id-i Lisân-ı Türkî*: İzmir 1309 [1893], 403 s. Vilâyet Matba‘ası
- TÂHİRÜ’L-MEVLEVÎ [Tâhir OLGUN] [1877-1951]: *Edebiyat Lügati*: İstanbul 1973, 184 s.
- TAYLAN, Necip: *Anahatlarıyla Mantık Tarihçesi-Problemleri*: ²İstanbul 2008, 262 s. Ensar Neşriyat
- TİKEN, Kâmil: *Eski Türkiye Türkçesinde Edatlar, Bağlaçlar, Ünlemler ve Zarf Fiiller*: Ankara 2004, XX+177 s. Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları: 837
- TOPALOĞLU, Ahmet: *Dil Bilgisi Terimleri Sözlüğü*: İstanbul 1989, 229 s. Ötüken Neşriyat, Yayın Numarası: 207

- TORUN, Yeter: “+dır/+dur Bildirme Ekiyle Oluşturulan Bazı Yapıların Cümledeki Kullanımları Üzerine”, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten 2003/T*: Ankara 2006, 111-121. ss. Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları: 871/I
- [TOVEN.] M. Baha: *Yeni Türkçe Gramer*: İstanbul [1930], 320 s. TÜRK DİL KURUMU: *Türkçe Sözlük*:¹⁰ Ankara 2005, XX+2244 s. Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları: 549
- TÜRK DİL KURUMU: *Yazım Kılavuzu*:²⁴ Ankara 2005, VII+505 s. Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları: 859
- TÜRKER, Sadık: *Aristoteles, Gazzâlî ile Leibniz’de Yargı Mantığı*: İstanbul 2002 (Nisan), 328 s. Dergâh Yayınları: 246, Felsefe Dizisi: 3
- URALGIRAY, Yusuf: *Arabça İlk ve İleri Dilbilgisi*: Riyad 1986, 2 cilt (1. c. IV+1-624; 2. c. 625-1232) Tebliğ Yayınları No: 24
- ÜSTÜNOVA, Kerime: “Soru ve Cevap Cümlelerinin Çözümü”, *Zeynep Korkmaz Armağanı*: Ankara 2004, 425-433. ss. Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları: 853
- ÜSTÜNOVA, Kerime: *Türkiye Türkçesi Ad İşletimi (Biçim Bilgisi)*: İstanbul 2008 (Aralık), XIII+[2]+516 s. Kesit Yayınları: 4
- VARDAR, Berke [1934-1989]: *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü*: İstanbul 2002, 289 s. Multilingual
- WITTGENSTEIN, Ludwig [1889-1951]-A: *Felsefi Soruşturmalar* [Asıl adı: *Philosophische Untersuchungen*]: Çeviren: Haluk Barışcan, İstanbul 2007 (Nisan), 251 s. Metis Yayınları, Metis Felsefe
- WITTGENSTEIN, Ludwig [1889-1951]-B: *Mavi Kitap, Kahverengi Kitap* [Asıl adı: *The Blue and Brown Books*]: Çeviren: Doğan ŞAHİNER, İstanbul 2007 (Kasım), XVII+219 s. Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları Genel Yayın: 1335
- YÜCEL, Hasan Âli: *Surî ve Tatbikî Mantık*: İstanbul 1939, 268 s. Maarif Vekâleti

1. Edat kavramı.

1.1. Edat kavramı için yapılan adlandırmalar.

Türk ilim ve fikir hayatının en önemli meselelerinden biri adlandırmadır (Osm. *ıstılâh*; İng. *terminology*).

Osmanlı dönemi dil çalışmalarına yüzyıllar boyu fazla değişime uğramayan adlandırmalar hâkim olmuşken yenileşme çabaları ve tercüme faaliyetleri ile Batı dillerinden bazı adlandırmalar alınmıştır. “*Arı dil*” çalışmaları da adlandırmaların tespitinde bir ölçü olmaya başlayınca üçüzlü bir yapı ortaya çıkmıştır.

Türk dili çalışmalarında bütün kelime türleri arasında en fazla adlandırmaya sahip olanı edatlardır. *İsim* için *ad*; *fiil* için *eylem* ve son zamanlarda bir dil bilimi adlandırması olarak *edim*; *zamir* için *adıl*; *sıfat* için *ön ad*; *zarf* için *belirteç* adlandırmaları yaygınlık kazanmıştır. Ne var ki *edat* için kullanılan adlandırmaların sayısı bir elin parmaklarını aşmış durumdadır. Durum şöyle bir cetvel ile tespit edilebilir:

KELİME TÜRLERİ İÇİN KULLANILAN ADLANDIRMALAR								
	İSİM	FİİL	ZAMİR	SIFAT	ZARF	EDAT	BAĞLAÇ	ÜNLEM
01	isim	fiil	zamir	Sıfat	zarf	edat	rabit	nidâ
02	ad	eylem	adıl	ön-ad	belirteç	harf	bağlaç	ünlem
03		edim	oruntak	vasıf adı	ulaç	çekim edatı	bağ	ünleme edatı
04		kılın-sav	orunluk	nitem	sav sanı	son çekim edatı	bağlama edatı	
05				san		ilgiç	bağlayıcı	
06						ilgeç	bağlam	
07						takı		
08						son takı		
09						son ek		
10						artlaç		
11						önleç		

Kelime türü olarak edatın adlandırmasındaki bu çeşitlilik, edat olan bazı kelimelerin ne edatı olduğu hakkındaki adlandırmalarda da devam etmektedir. Mesela DEĞİL edatı için dokuz ayrı adlandırma tespit edilmiştir (ÖZMEN 2000: 190-191): *nefy edatı, olumsuz katmaç/olumsuzluk zarfı, edat, gerçekleştirme zarfı, bağlama edatı, kuvvetlendirme edatı, olumsuzluk koşacı, ilgeç.*

Bu durumun öğretimde doğurabileceği muhtemel sıkıntılardan biri şöyle bir temsille izah edilebilir: Eşyanın ve kavramların adlarını yeni yeni öğrenmeye başlayan ve her şeyin adını annesine tekrar tekrar soran bir çocuğa –mesela– kalem için “*Bu nedir?*” diye sorduğu her bir seferde ayrı ayrı cevap

verilecek olursa (yani, *Bu kalemdir. Bu yazıcıdır. Bu yazgaçtır. Bu yazmandır.* vb. gibi) çocuğun zihni bütünlükten uzak, parçalı bir yapıya bürünecektir.

Edat için kullanılan adlandırmalara biraz daha yakından bakılacak olursa:

Klasik kaynaklarımızda edat için kullanılan ilk adlandırma *harftir*. *Harf*, “bir tarafa meyletmek, sapmak, taraf, yan, kenar, uç, zayıf, cılız dişi deve” anlamlarında kullanılır. *Harf*, istilahi olarak *hurûfu'l me'ânî* adlandırmasından gelmektedir. Kendi başlarına manaları bulunmadığı hâlde öbür kelimelerle kullanıldıkları zaman bir mana ifade ettikleri için kendilerine bu ad verilmiştir.

İsim ve fiilleri birbirine bağlamada vasıta görevi gördükleri için, nahivciler, harfleri *edavâtü'r-rabt* yani *rabt* (bağlama) edatları diye de isimlendirmiştir. Kûfeli dilcilerin çoğu *harfi*, *edat* diye adlandırmıştır.

Osmanlı dil çalışmalarında *edat* kelimesi isim ve fiil dışındaki, ekler dâhil, hemen bütün biçim birimleri kapsayacak tarzda kullanılmıştır.² Osmanlı son dönem dil çalışmalarında ise, yavaş yavaş kelime ve ekler birbirinden ayrılmış, ekler için *lâhika* adlandırması kullanılmıştır. Bununla birlikte *edat* kelimesinin ekler için de kullanılır olması cumhuriyet dönemine dek varlığını sürdürmüştür. Mesela Besim ATALAY –ACAK eki hakkında yazdığı bir makaleye “*Türkçede Gelecek Zaman Edatı*” adını vermiştir (ATALAY 1940).

Arı dil çalışmaları ile birlikte dil bilgisi adlandırmalarında yapılan köklü değişim, edatı *ilgeç*, *ilgiç*, *takı*, *bağlam*, *önleç*, *artlaç* yapmış, fakat bunlardan *ilgeç* dışında kalanları

² Bir örnek olmak üzere Ahmed Cevdet Paşa'nın *Kavâ'id-i 'Osmâniyye* (1851) adlı gramerinde edat olarak adlandırdığı ekler anılabilir: +âsâ: edât-1 teşbih; +CA: edât-1 temyîz; +CAğİz: edât-1 tasgîr; +CAsInA: edât-1 teşbih; +CIIAYIn: edât-1 teşbih; +CUk: edât-1 tasgîr; +çe: edât-1 tasgîr; +DA: edât-1 zarf; +DAn: edât-1 beyân; +gâh: edât-1 mahalliyet; +kede: edât-1 mahalliyet; +IAr: edât-1 cem; +II: edât-1 nispet; +IIk: edât-1 mahalliyet ve edât-1 masdâriyet; +sI: edât-1 teşbih; +sIz: edât-1 nefy; +ter: edât-1 tafdil; +veş: edât-1 teşbih.

tutunamamıştır (Bu adlandırmayı kullanan eserlerden bazıları: OZİL 1980; ATABAY, KUTLUK, ÖZEL: 1983; ÖZSOY ve TAYLAN: 1998).

Bu eserde alan edebiyatında hâlâ en yaygın biçimde kullanılan *edat* adlandırması, *ilgeç* kelimesine tercih edilmiştir.

1.2. Edatın tarifi.

Her ilim dalının kendi sahasında ulaştığı son nokta ve çalışma alanı hakkındaki fikirlerinin saf bir özeti, alanın asli kavramları hakkında sunduğu tariflerden izlenebilir. Bu anlamda tarifler, görünüşte tek bir cümleden ibaret bulunmalarına rağmen, üzerinde söz söylenecek konunun şumulüne giren bütün unsurları kendilerinde barındırır, bir nevi buz dağı gibi, göründüklerinden daha geniş ve derin bir alanı kuşatırlar. Tarif, üzerinde söz söylenecek konunun sıkıştırılmış bir özü ve özeti hükmündedir. Buradan hareketle *edat* kavramı hakkında bugüne dek yapılmış tarifler, alanda bu konunun ulaştığı hadleri tespit ettiği kadar ve hatta bundan daha fazla, edat kavramının alan edebiyatındaki muğlak kalan ve tutarsızlık arz eden yanlarını da içermektedir. Edat hakkında söylenecek bütün sözlerin nüvesi edat tarifleridir. Bundan dolayı, edat tariflerindeki bu karmaşanın tespiti ve daha salim bir tarife ulaşma gayreti önem kazanmaktadır.

Bu bölümde, alanda yapılmış edat tariflerinin tahlil ve tenkidi yapılarak öncelikle edatın ne olmadığı, ulaşılan sonuçlardan hareketle de ne olduğu tespiti çalışılacaktır. Bu yapılırken edatın tarifinde yer alan belli başlı unsurlar konunun gerektirdiği ölçüde ele alınacak, her birinin edat açısından ifade ettiği anlam üzerinde durulacaktır. Ele alınacak kavramlar, *anlam*, (anlamın oluştuğu asıl zemin olması bakımından) *bağlam*, *kelime* ve *metin* kavramlarıdır. Ancak öncelikle tarif bahsini asli çalışma konusu edinen mantık ilmi ve tarifi bu alandaki görünümüne değinmek gerekir.

Dil-düşünce özdeşliği, doğru düşüncenin, dile doğru bir şekilde tasarruf etmeyle mümkün olduğu fikrini geliştirmiştir. ARİSTOTALES'in kurduğu, Doğu'da İBN-İ SİNÂ ve FÂRÂBÎ'nin

geliştirdiği *mantık* (İng. *logic*) doğru düşünmenin kaidelerini kazandırmak amacıyla, *kolej* (İng. *college* ‘Batı Orta Çağı’nda *yüksek okul* için kullanılan bir adlandırma’) ve *medreselerde* bir alet ilmi olarak okutulmaya gelmiştir.³

Osmanlı döneminde *mukaddime* türünde yazılmış eserlerde her ilim, o ilmin *mevzû’u* ve *gâyesi* olmak üzere başlıca iki açıdan tarif edilmiştir. Her bir ilmin *mevzû’u*, o ilmin öbür ilim dallarından ayrıldığı noktaları; *gâyesi* ise, o ilmin tahsil edilmesiyle hâsıl olacak faydayı tespit eder. Eserlerin baş tarafında bilginler tarafından yapılan ve *al-mebâdî* diye anılan bu ön tarifler, ilgili ilmin bütünü hakkında icmali bir bilgi vermeyi amaçlar (ÖZDEMİR 2006: 67-68).

Mantık *mevzû’una* göre şöyle tarif edilmiştir: Mantık, bilinen, zihnimizde hazır olan *tasavvur* ve *tasdiklerden*⁴ bilinmeyen ve zihnimizde hazır olmayan tasavvur ve tasdiklere ulaşmanın yolunu inceleyen bir ilimdir. Mantık, *gâyesi* itibariyle ise, insanı düşünürken hata yapmaktan koruyan bir araçtır.

Mantık esas olarak iki kısımdan oluşur. Bunlardan ilki *tasavvurât*, ikincisi *tasdikât*tır. *Tasavvurât* bahsi *tarifi* konu ve amaç edinir, sıhhatli tarife ulaşmanın ilkelerini araştırır.

Mantıkta tarif *kavl-i şârih* (açıklayıcı söz) olarak adlandırılır (Ahmed Cevdet Paşa 1293 [1876]: 30; EMİROĞLU 2009: 81).

Tarif, önemine binaen, mantık kitaplarında en ince hususiyetlerine kadar incelenmiş ve tarif konusunda geniş bir alan edebiyatı oluşturmuştur. Bu kaynaklarda, tarifin geçerli ve tam olabilmesi için taşıması gerektiği ifade edilen şartlardan bazıları şunlardır:

³ Bu konuda genel bir okuma için bak. MAKDISI 2004: 172-173; ÇÜÇEN: ⁵2009: 31-40; EMİROĞLU 2003: 23-24.

⁴ *Tasavvur*, hüküm içermeyen bilgidir. Mesela *kitap* hakkında tarif mahiyetinde bilgilere mantıkta *tasavvur* denir. *Tasavvur* müfredin bilgisidir. *Tasdik* ise, hüküm içeren bilgidir. “*Kitap bilginin en eski aracısıdır.*” cümlesindeki bilgi türüne mantıkta *tasdik* denir. *Tasdik* cümlesinin bilgisidir (ALP 2007: 6).

1. Tarif, tarif edilen kavramdan daha açık olmalıdır.
2. Tarif, tarif edilen kavramın bilgisini sağladığı için birinciye dair bilgimiz, ikinciden öncelikli olmalıdır.
3. Bir kavram, anlaşılması kendisinin bilinmesine bağlı olan bir ifadeyle tarif edilmemelidir, aksi hâlde *kısır döngü* (Osm. *fâsit dâire*) içine düşülmüş olur.
4. Tarif aksettirilebilmeli, yani anlam bakımından değişmeksizin yüklem (Osm. *mahmûl*), konunun (Osm. *mezû*) yerine konabilmelidir.
5. Tarifte uzak cins kullanılmamalıdır.
6. Tarifte genel kavram öne alınmalıdır.
7. Tarifte az bilinen (Osm. *garîb*) kelimeler, karinesiz mecaz ve müşterek anlama gelebilecek ifadeler kullanılmamalı, genel olarak anlatılmak istenene (Osm. *maksûda*) delaleti açık olmayan her türlü ibareden kaçınılmalıdır.
8. Tarif, kavramın olumsuzu üzerinden yapılmamalıdır. (TAYLAN 2008: 157-158; EMİROĞLU 2009: 87-88).

Burada anılan hususların dışında, hemen bütün mantık kitaplarında yer alan, tarif bahsinin hülasası niteliğindeki şu cümle çok meşhurdur:

Târif, efrâdını câmi', ağyârını mâni' sözdür.

Bu cümle '*Tarif, tarifin çizdiği hudud içine girmesi gereken fertlerin tamamını toplayan, hududun dışında kalması gerekenlerin tamamını da dışarıda bırakan.*' anlamına gelir. Tarifte geçen *efrâdını câmi'* ifadesi analiz, *ağyârını mâni'* ifadesi ise sentezle ilgilidir.

Mantık ilminde tarifler çeşitli kıstaslarla farklı şekillerde tasnif edilmiştir. Bunların ilkinde göre tarifler *hadd* ve *resm* olarak ikiye ayrılır; *hadd* tarif edilen şeyin kühünü ve hakikatini ortaya koyar, *resm* ise onu yalnızca öbürlerinden ayırır. Her tarifte, tarif edilen kavrama mahiyetçe denk olan ve onu öbürlerinden ayıran (Osm. *mümeyyiz*) bir kavrama ihtiyaç

vardır. Bu ayırıcı özellik, kavramın aslına ilişkin (Osm. *zâtî*) ise tarif *hadd*, değilse *resm* adını alır (KÖKSAL 2008: 70).

Bir başka sınıflandırma, tarifi yapılanın varlığının zihin dışında yahut yalnızca zihinde bulunmasına göre yapılmaktadır. Birincilerin tarifine *hakikî tarif*, ikincilerin tarifine ise *ismî tarif* denir.⁵ Buna göre edatın tarifi *ismî* tariflere dâhildir, zira edatların dış dünyada delalet ettiği bir varlık bulunmamaktadır.

Dil çalışmalarında ve sözlüklerde burada anılan vasıflara sahip tariflerden ziyade *misalle tarif* ile *lafzî tarif* kullanılmaktadır. Bunlardan ilki, bir kavramı örnek vererek açıklamaktır. Mesela *turunçgil* kelimesini “*Limon, portakal, mandalina gibi meyveler birer turunçgildir.*” şeklinde tarif etmek gibi. *Lafzî tarif* ise esasında bir tarif sayılmaz ve sözlükçülerin başvurduğu bir yoldur; az bilinen bir kelimeyi daha çok bilinen bir yakın anlamlısıyla açıklamaktan ibarettir (KÖKSAL 2008: 70). Buna göre hemen bütün gramer ve sözlüklerde görülebilecek tarzdeki edat tarifleri *lafzî tariftir* ve aslında o edatları mantıki anlamda tarif edememekte, yalnızca yakın anlamlısı ile açıklamaktadır. Bir başka deyişle “AMA: *fakat, yalnız, ancak*” gibi bir tarif yaptığımızda AMA’yı FAKAT’la açıklamış oluruz, lakin onu tarif etmiş sayılmayız. Bu konuya değinen Oya ADALI şöyle demektedir: “Sözlük biçim birimlerinin içerik tanımlarının verilebilmesine karşılık görev biçim birimleri için yapılan tanımlarda benzerlerinden yararlanılır ya da görev tanımları yapılır. Sözelimi göz ‘görme organı’, ev ‘bir kimsenin ya da ailenin içinde yaşadığı yer’ olarak tanımlanırken *kadar* ‘ölçüsünde, büyüklüğünde, gibi dek, değin, denli vb.’, *ben* ‘tekil birinci kişiyi gösteren adıl’ tanım olarak verilmektedir.” (ADALI 2004: 26)

Türk dili çalışmalarının sınırları en belirsiz kavramlarından biri olan edatın tarifindeki güçlük, esas olarak, tarifin unsurlarını oluşturan her bir kavramın (mesela *anlam, işlev, kelime* gibi, her biri, bilinen ilk dil çalışmalarından bu

5 “Doğu ve Batı medresecili[ğın]de *târif-i hakikî* ile *târif-i ismî* farkı buradan çıkmıştır. Evvelkisi eşyanın mahiyetine, bir şeyin ne olduğuna, ikincisi kelimenin manasına, bir ismin neden ibaret bulunduğuna bağlanır.” (ÇANKI I. c. 1954: 543)

yana gerek dilciler gerek felsefeciler arasında tartışılan ve hâlen tartışılmakta olan kavramların) edatla ilişkisi noktasında araştırmacıların uzlaşmamış olmalarından kaynaklanmaktadır. Öbür kelime türlerinde, mesela isim ve fiilde buna benzer bir çok seslilik görülmemekte, buna mukabil edatın birbirinden ayrılamayacak şekilde, hem tasnif hem de tarifinde⁶ belirgin bir farklılaşma gözlenmektedir.

Bu bölümde, belirtilen farklılaşmayı ve kavram kargaşasını tespit edebilmek için tarifler önce unsurlarına ayrılacak, sonra bu unsurlarda birleşen ve ayrılan noktalar üzerinde tek tek durulacaktır.

Edat tariflerinin hemen hepsi tarifte şu kayıtları barındırmaktadır:

- Edatın anlamı
- Edatın görevi
- Edatın ne olduğu
- Edatın bulunduğu yer

Tarifteki bu kayıtların her biri edatın ne olduğuna ilişkin kontrol noktalarıdır. Tarife giren her unsur, tarifin dışında kalan geniş kelime kadrosundan kimilerini bunlara göre edat kümesine dâhil etmekte, kimilerini de yine bunlara göre kümenin dışına itmektedir.

Edatın ne olduğunu tespitte edat kavramının tarifi kadar yardımcı olacak bir başka alan, sözlüklerde, gramerlerde tek tek edat olan kelimeler için yapılan tariflerdir. Bu sebeple edat kavramı hakkında yapılan tarifler incelendikten sonra, *TDK Türkçe Sözlük* ile *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*'te yer alan kimi edatların tarifleri de ele alınacaktır. Bu iki tarif alanının

⁶ “**Tarif**, bir mefhumun hâiz olduğu evsâfi, **tasnif** ta'alluk ettiği efrâdı gösterir. Sürî mantıkta söylediğimiz gibi tarif, bir haddin tazammunu, tasnif ise onun şümülünü ihtivâ eder. Zâten tarif ile meydana konabilen esasî evsâfi tanımaksızın tasnif yapmak kabil olmadığı gibi bu evsâfa mâlik olan efrâdı bilmeksizin de tarif yapmak mümkün değildir.” (YÜCEL 1939: 167).

verilerini tutarlılıkları noktasında birbirlerine arz ettikten sonra yeni bir tarif cümlesi kurulacaktır.

Buradaki değerlendirmeler esnasında kimi çalışmalarda *bağlaç* adlandırmasıyla ayrı bir kelime sınıfı olarak değerlendirilen kelimeler *bağlama edatı* çerçevesinde değerlendirilmiş, incelenecek tariflere *bağlama edatlarına* ilişkin tarifler de dâhil edilmiştir.

1.2.1. Edatın tarifinde anlam.

Edat ve anlam ilişkisi yahut ilişkisizliği (zira edatın anlamının bulunmadığı hususunda neredeyse bir mutabakat vardır) edat tariflerinde en fazla öne çıkan husustur. Bu tarifleri, edat-anlam ilişkisi hakkındaki önermeleri itibariyle şöyle gruplandırmak mümkündür:

Edatın anlamı yoktur diyenler:

Edatın tariflerinde öbür tariflerin edat-anlam ilişkisi hakkında söylediklerine kıyasla en belirgin şekilde öne çıkan grup onun tek başına iken bir anlamının bulunmadığı görüşünü savunanlarıdır. Bu görüş alanda neredeyse bir mutabakat zemini bulmuştur (M. Baha 1930: 157; KORKMAZ 1992: 51; TIKEN 2004: 1).

Bağlama edatlarına ilişkin tariflerde ise genel olarak bu kelimelerin belirli bir anlama sahip olup olmadıkları hususuna değinilmemiştir. Bununla birlikte, az sayıda tarifte bu kelimelerin de kendi başına bir anlamı bulunmadığı ifade edilmiştir (EDİSKUN 1963: 297; TOPALOĞLU 1989: 34; DEMİR 2006: 508; GÜNAY 2007: 17).

Bağlama edatları hakkında uzun bir makale de yazan Oya KAYNAK'a göre ise bu kelimeler *yarı* (?) anlamlıdır:

“Bağlaçlar, kelimeleri ya da cümleleri birbirine bağlayan kelimelerdir. Bağladıkları kelimeler ve cümleler arasında yakın bir anlam ilişkisi kurarlar ve bu ilişkiyi açıklarlar. Bunun için genellikle birbirlerinin yerine kullanılmazlar. Bağlaçlar anlam bakımından yarı anlamlı kelimelerdir denebilir. Çünkü anlamlarının bütünlenmesi bağladıkları kelime ve cümlelere bağlıdır.” (KAYNAK 1969: 697).

Edatın anlamı yanındaki kelimelerle ortaya çıkar diyenler:

Edatın anlam ile ilişkisi hakkında ikinci revaç bulan önerme, kendi başına anlamının bulunmadığı, fakat başka kelimelerle yan yana gelince bir takım anlamlar kazandıklarıdır (*Mufassal Yeni Sarf-ı Osmânî* [Yazılışı: 1323/1906]: 131; MEHMED FU'ÂD 1328-1329 [1910-1911]: 4; BİLGİL 1982: 220).

Bu tariflerin mazmunlarından hareketle *anlam* kavramının tabiatı hakkında şöyle bir soru sorma gerekliliği doğmaktadır: *Anlam* dediğimiz şey,

Anlaşılan bir şey midir?

Başka dil birimlerinde *tamamlanan* bir şey midir?

Ortaya çıkan, zuhûr eden bir şey midir?

Bu sorular etrafında oluşan zihin karışıklığını çok açık bir şekilde göstermesi bakımından, şu anlatım zikredilebilir:

“(...) (1. hüküm) anlamları olmayan bu kelimeler, (2. hüküm) birlikte oldukları kelime grubuna bir anlam kazandırıyor (3. hüküm) ve hatta bazen kendinden önceki kelimenin anlamıyla bir anlam kazanıyor...” (ORUÇ 1999: 443).

Edatın anlamı içinde bulunduğu cümlede ortaya çıkar diyenler:

Bu grupta ele alacağımız önerme sahiplerine göre edatlar boş kelimelerdir. Bu anlamda pasiftirler, etkilemez, fakat etkilenirler. Dâhil oldukları cümle, onlara anlamlarını verir (*MEB Örnekleriyle Türkçe Sözlük* 2000: 778^b; VARDAR 2002: 120; DEMİR 2006: 491).

Edatın anlamı yanındaki kelimelerin anlamlarını etkiler diyenler:

Bu önermenin savunucularına göre edat *etkilenen* değil *etkileyen* durumundadır (Mehmed Fu'âd: 1328-1329 [1910-1911]: 4; MANASTIRLI MEHMED RIF'AT 1311 [1893]: 59;

DİLMEN 1930: 280; EKER 2003: 320). Anlam kazanmaz, anlam katar. Ancak bu durum, akla, paradoks içeren şöyle bir soruyu getirmektedir: *Edat, anlamı olmadığı hâlde anlam katan bir kelime türü müdür? Öyle ise, bunu nasıl başarmaktadır?* Edat olan kimi kelimelerin tarifinde de bu yaklaşım gözlenmektedir:

“**GİBİ** *İsim-füllerden sonra geldiğinde cümleye değişik anlamlar katar, zarf niteliğinde kelime öbekleri yapar.*” (Misalli Büyük Türkçe Sözlük 2005, I. c: 1050^a)

“**BERİ** *Ayrılma hâliinden sonra geldiğinde ‘belli bir yerden ve zamandan bu yana’ anlamı verir, bir işin başlangıç yerini ve zamânını gösterir.*” (Misalli Büyük Türkçe Sözlük 2005: 337^a)

Edat olan bazı kelimelerin tariflerinde ‘anlam’ kelimesinin kullanılış tarzı:

Bir kelime türü olarak edat kavramının tarifinde anlam bahsinin ele alınış tarzına değindikten sonra edat olan bazı kelimelerin tariflerinde *anlam* kelimesinin hangi anlamlarda ve nasıl kullanıldığına bakılabilir.

“**DENLİ** *‘Kadar’ anlamında üstünlük derecesini belirten bir söz.*” (TDK Türkçe Sözlük 2005: 502^a)

“**EVET** *‘Öyledir’ anlamında kullanılan bir doğrulama veya onaylama sözü, olur, oldu, peki, tamam, ya, beli, ha, he.*” (TDK Türkçe Sözlük 2005: 666^b).

“**HA** *Tekrarlanarak kullanıldığında eşitlik anlamı veren bir söz.*” (TDK Türkçe Sözlük 2005: 823^a).

“**HAYIR** *‘Yok, öyle değil, olmaz’ anlamlarında onamama, inkâr bildiren bir söz.*” (TDK Türkçe Sözlük 2005: 867^a).

“**MÂDEM** *‘Değil mi ki, -diği için, -diğine göre’ anlamlarında sebep göstermek için, başına getirildiği cümleyi daha sonraki cümleye bağlayan bir söz, mademki.*” (TDK Türkçe Sözlük 2005: 1322^a).

“**İLE** *İsimlerin sonuna gelerek berâberlik, refâkat, vâsıta, araç, hâl, tarz, ilişki vb. anlamlarda zarflar yapar.*” (Misalli Büyük Türkçe Sözlük 2005: 1383^a).

“BERİ *Ayrılma hâinden sonra geldiğinde ‘belli bir yerden ve zamandan bu yana’ anlamı verir, bir işin başlangıç yerini ve zamânını gösterir.*” (Misalli Büyük Türkçe Sözlük 2005: 337^a)

Zikredilen örneklerde *anlam* lafzının delalet ettiği bazı manalar şunlardır:

- KADAR
- Eşitlik
- –dığına GÖRE
- Beraberlik, araç, tarz

Edat-anlam ilişkisinin kaynaklardaki görünümünü tasvir etmeye başladığımız noktadan şu ana kadar ortaya çıkan meseleleri şöyle sıralayabiliriz:

Edat tariflerinde edatın anlam ile ilişkisi hususunda dört ayrı yaklaşım gözlenmektedir. Buna göre;

Edatın anlamı yoktur.

Edatın anlamı yoktur ama *başka kelimelerle bittiğinde* bir anlam *kazanmaktadır*. Bu durumda etkilenen konumundadır.

Edatın anlamı yoktur ama *cümle içinde* bir anlam *kazanmaktadır*. Bu durumda da etkilenen konumundadır.

Edat cümle içindeyken, öbür kelimelere ve cümleye türlü anlamlar *katar*. Bu durumda etkileyen edattır.

Takdir edilecektir ki, ortaya çıkan bu tablo sorunludur. Yukarıda zikredilen sorular hatırlanacak olursa, *anlam* denilen şey,

Anlaşılan bir şey midir?

Başka dil birimlerinde *tamamlanan* bir şey midir?

Başka dil birimlerine *eklenen/katılan* bir şey midir?

İkinci olarak göze çarpan mesele, söz konusu edatlar olduğunda, eğer hâlâ *anlam* kavramı kullanılacak ise, bu kavramdan *neyin* anlaşıldığıdır. Görüldüğü gibi kimi edat tariflerinde *anlam* için *eşitlik*, *vasıta*, *beraberlik* gibi kavramlar karşılık olarak verilmiştir. Oysa bunlar tam manasıyla *anlam*

niteliği taşımamakta, kelimeler arasında kurulan bazı ilişki türlerini işaret etmektedir.

Aynı edat tariflerinin anlam hakkında içerdiği üçüncü mesele kimi tariflerde rastlanan ikizli izah tarzıdır. Mesela:

“**HAYIR** ‘Yok, öyle değil, olmaz’ anlamlarında onamama, inkâr bildiren bir söz.” (TDK Türkçe Sözlük 2005: 867)

“**BERİ** Ayrılma hâlimden sonra geldiğinde ‘belli bir yerden ve zamandan bu yana’ anlamı verir, bir işin başlangıç yerini ve zamânını gösterir.” (Misalli Büyük Türkçe Sözlük 2005: 337^a)

“**DENLİ** ‘Kadar’ anlamında üstünlük derecesini belirten bir söz.” (TDK Türkçe Sözlük 2005: 502^a)

Bu tarif cümleleri, açıkladıkları edat için zımmen iki ayrı izah getirmektedir.

	1	2
BERİ	Ayrılma hâlimden sonra geldiğinde ‘belli bir yerden ve zamandan bu yana’ anlamı verir,	bir işin başlangıç yerini ve zamânını gösterir.
HAYIR	Yok, öyle değil, olmaz’ anlamlarında	onamama, inkâr bildiren bir söz.
DENLİ	‘Kadar’ anlamında	üstünlük derecesini belirten bir söz.

Tariflerde yer alan bu iki ayrı izahtan hangisi ait olduğu edatın asli açıklamasıdır? Her iki kısım da eşit ağırlıkta ve önemde midir? Eğer bunlar iki ayrı kategori ise, bunları nasıl anlamak, ne şekilde adlandırmak gerekir?

Şu ana kadar dikkat çekilen bütün bu sorular tek ve esas bir soruya yönelmektedir: *Anlam nedir?* Bu soru ile hesaplaşmaksızın edatın hududunu çizmek mümkün gözükmemektedir.

Tarif nasıl esas olarak mantık ilminin mevzuu ise, *anlam* da esas olarak felsefenin mevzuudur. Dil ARISTOTALES'ten bu yana merkezî bir konu olarak tartışılmakla birlikte, özellikle 20. yüzyıl, bu konuda daha önceki çağlarda yapılmış çalışmalarını gölgede bırakan bir yüzyıl olmuştur. Öyle ki, bu yüzyılda filozofların ortak eğilimi *dile dönüş* (İng. *the linguistic turn*) olarak adlandırılmış ve eğilim, onların, adeta sözbirliği etmişçesine dile odaklanmaları şeklinde tezahür etmiştir. *Anlam*, bu yüzyılın esas sorunudur. Felsefenin yanı başında *hermenötik*, *iletişim etiği* gibi alanların da bu konuya ilgi duyması, *anlam* kavramı hakkında, anlamın dildeki sınırlarını da aşan yaklaşımların geliştirilmesini sağlamıştır (ALTINÖRS 2003: 111).

Bu çerçevede yüzyılın önde gelen iki filozofunun, Gottlob FREGE ve Ludwig WITTGENSTEIN'in *anlam* bahsindeki görüşlerine, bu bölümde yapılacak bazı temellendirmeleri destekler nitelikte olduklarından, kısaca değinilecektir:

Ludwig WITTGENSTEIN'in *Mavi Kitap*'ı şu soru ile başlar: “*Bir sözcüğün anlamı nedir?*” (WITTGENSTEIN 2007a: 3). Cevabı, yine kendisi, önce şöyle verir: “*Dildeki sözcükler nesnelere adlandırılır. Her sözcüğün bir karşılığı vardır. Bu karşılık sözcüğe eşlenmiştir; sözcüğün yerini tuttuğu nesnedir.*” (WITTGENSTEIN 2007b: 23). Bu düşünceler WITTGENSTEIN'in felsefe hayatının ilk dönemine aittir. Edat özelinde düşünülecek olursa, bu açıklamanın yalnız *isimler* üzerine yoğunlaştığı, başka görevlerde kullanılan kelime türlerini göz ardı ettiği görülecektir. Böyle olmakla birlikte (belki de insan zihninin yapısı gereği) *isim-anlam* ilişkisi, dili kullanan, öğreten, öğrenen hemen herkesi, anlam konusunda şöyle bir benzeşim kurmaya itmiş gibidir: *Nasıl ki isimler dış dünyadaki nesnelere üzerine yapıştırılmış birer etiket gibi onları tanıtıcı bir iş görüyor, öyleyse başka bütün kelime türleri için de buna benzer bir etiket olmalı!* Ancak durum böyle değildir. Öyle olsaydı, dildeki bütün kelimelerin, istisnasız, tek bir amacının olması gerekirdi: Dış dünyadaki nesnelere zihinde temsil etmek. Ne var ki, hakikat böyle değildir. Dilde yalnızca *adlandırma* amacına hizmet eden kelimeler bulunmaz. WITTGENSTEIN felsefe hayatının ikinci döneminde bu görüşleri

terk etmiştir. Artık, ona göre, dildeki bütün kelimeler alet kutusundaki aletlere benzer: “Bir alet kutusundaki aletleri düşün: Çekiç, kerpeten, testere, tornavida, cetvel, tutkal çanağı, tutkal, çiviler, vidalar. Bu nesnelerin işlevleri ne denli çeşitliyse, sözcüklerin işlevleri de o denli çeşitlidir. Kafamızı karıştıran, sözcüklerin konuşurken duyduğumuz ya da yazılı veya basılı olarak karşılaştığımız görüntülerinin bir örneğiğidir.” (WITTGENSTEIN 2007a: 27). WITTGENSTEIN bu noktadan sonra, isim-anlam eşleştirmesinden uzaklaşmış, *kullanılış* kavramına yaklaşmıştır. “Bırakın, sözcüklerin kullanılışı, size anlamlarını öğretsin!”

İşte, WITTGENSTEIN tam da bu noktada FREGE ile örtüşür, zira FREGE de *bir kelimenin müstakilen bir anlamından bahsedilemeyeceğini* söyler. Bu iki filozofa göre kelimeler, tek başlarına iken *tamamlanmamış* hâldedir, ancak bir *cümle* oluşturduklarında, tıpkı matematikte bir fonksiyonu oluşturan terimler gibi anlamlı bir bütün meydana getirirler. Bu sebeple müstakil bir kelimenin *sözlük karşılığı*ndan yahut tarifinden bahsedilebilir, fakat *anlamından* söz edilemez. (ALTINÖRS 2003: 58; 114-118). WITTGENSTEIN bu görüşlerini geliştirerek *dil oyunu nazariyesini* geliştirir. Şöyle der: “Dil ve dilin iç içe olduğu etkinlikler bütününe dil oyunu diyeceğim.” (WITTGENSTEIN, *Felsefi Soruşturmalar*: 26). Bu yaklaşım çerçevesinde kelimeler, ancak dil oyunları içerisinde bir anlama sahiptirler. Tıpkı bir satranç oyununda, taşların, oyunun kurallarına göre anlam kazanması gibi.⁷ Ayrıca bir kimsenin bir kelimenin anlamını

⁷ Ancak bu teşbih, yani dildeki kelimeleri satranç taşlarına benzetme fikri eleştirilmiştir. Gökhan Yavuz DEMİR, satrançtaki taşların, oyunun kuralları çerçevesinde değişmeyen, statik nitelikleri bulunduğunu, oysa dilin ve buna bağlı olarak dildeki kelimelerin kazanabileceği anlam sayısının sadece ve sadece onu kullananın muhayyilesi ile sınırlı olduğunu ifade eder, zira dil yalnızca *göstergelerden* değil, aynı zamanda ve belki daha önemli olarak *mecazlardan/metaforlardan* meydana gelir. Bu anlamda *dil belirsizdir*. Dilin belirsizliği, kullanılan kelimenin, cümlenin veya ifadenin anlamının sabit olmamasıdır. Eğer dil, mutlaka bir oyuna benzetilecekse bu oyun GO olmalıdır, çünkü “GO anti-satrançtır. Son hamleye kadar oyunu tersine çevirecek küçük bir belirsizlik payı daima vardır. Oyun ilerledikçe iç içe geçen taşlar arasındaki ilişki sürekli değişir ve karmaşıklaşır. Asla önceden düşünülmüş bir şekil almaz. Bu anlamda GO hesabı değil, tahayyüli

öğrenmiş olduğunu veya onu anladığını söylemesi, bu kişinin o kelimeyi nasıl kullanacağını öğrendiği, kelimenin dil içindeki rolünü anladığı manasına gelecektir. Bu da, o kişinin belli bir toplum mutabakatının tarafı hâline gelmiş olduğu anlamını taşır. Böylece *anlamlar*, dış dünyada bir karşılığı bulunan hakikatler olmaktan çıkar, çünkü *anlam*, artık, bir hakikati bilme değil, *bir etkinliğe doğru bir şekilde bağlanabilme* sorunudur.

Buraya kadar aktarılan görüşlerin *edat* kavramı hakkında ifade ettiği hususlar şunlardır:

Edat hakkında bu güne dek yapılan tariflerin tamamında, edatların bir kelime türü olmakla birlikte, *anlam* yükü taşımayan, *boş* kelimeler oldukları ifade edilmiştir. Buna rağmen edat olduğu ileri sürülen kelimelerin tariflerinde umumiyetle “... *anlamında bir söz*”, “... *anlamında bir kelime*” gibi anlatımlar kullanılmaktadır. Bu çelişkili durumu çözebilmek için *anlam* kavramının *aslında ne olduğu* önem arz etmektedir. Çağımızın en önemli dil felsefecilerinden FREGE ve WITTEGENSTEIN’in bu konu üzerindeki görüşleri meseleye bazı açılardan vuzuh kazandırmıştır. Şöyle ki: Dildeki kelimelerin yegâne görevi dış dünyadaki nesnelere adlandırılmasıdır görüşü yanlıştır. Bununla birlikte, bu durum, isim dışında kalan kelimeler için de isimlerin anlam ile kurdukları ilişki biçimiyle benzeşim kurulmasına ve sanki kendilerinde mündemiç bir *anlam yükü* varmış gibi yanlış bir kullanım alışkanlığının ve algının doğmasına sebep olmuştur. Oysa, değil yalnız görevli kelimeler, varlıkların etiketi hükmündeki isimlerin bile kendi başlarına bir anlamlarının bulunduğundan söz etmek hatalıdır, zira *anlam* belirli bir bağlam içinde ortaya çıkar. Dili kullananlar, kurallarını içinde yaşadıkları toplumun belirlediği bir dil oyununu oynarlar. *Bu oyunlar, hayattaki durumlardır*. Her bir durum kendi kuralını, dolayısıyla kendi anlamını oluşturur. Öyleyse edatların,

sever.” (Gökhan Yavuz DEMİR 2007 120-124). Ayrıca *Oyun Olarak Dil Kavramı* hakkında aynı kitap 89-124. ss.

kendilerinde mündemiç *anlamları* yoktur, belirli durumlarda, o durumlara has olmak üzere gördükleri işler vardır.

Bu işlerin mahiyetinin ne olduğu, ne şekilde adlandırılması gerektiği konusuna *Edatın tarifinde edatın görevi* bölümünde değinilecektir. Bu noktada, *anlam* bahsinin mütemmim cüzü hükmündeki *bağlam*⁸ konusuna biraz daha yakından bakılacaktır, zira *bağlam* bu eserin anahtar kavramlarından biridir. Alan edebiyatında edatla ilgili mevcut pek çok kilidi *bağlam* kavramı açmaktadır.

Sözlü iletişim ile yazılı iletişim arasındaki asli fark, *bağlam*₁, yazılı iletişimin hayati kavramlarından biri hâline getirmiştir. Aşağıdaki konuşma, bu farkın gerekçesini izah eder niteliktedir:

–Biliyor musun, Ali dün akşam eve yara bere içinde geldi.

–Niye, ne olmuş?

–Eve gelirken yolunu kesip para istemişler.

–Eee, sonra?

⁸ Türkçede *bağlam* anlamında *karîne*, *siyak-sibâk* ve *kontekst* kelimeleri de kullanılmaktadır. Bu kelimeler şu şekilde tarif edilmektedir: **Bağlam yeni 1.** Olaylar ve durumlar arasındaki bağlantı, ilişkiler ve şartlar örgüsü. **2.** Genellikle cümle içinde bir kelimenin önünde veya arkasında bulunan ve onun anlamını daha belirli duruma getiren öge ve ögeler bütünü, *siyak* ve *sibak*, *kontekst* (*Misalli Büyük Türkçe Sözlük* 2005, I. c.: 257^b). **Karîne** (Ar. *karîne* ‘bitiştirmek, birleştirmek’ten *karîne*) Bir meselenin çözülmesine, belirli ve açık bir şekil almasına yarayan işaret, ipucu (*Misalli Büyük Türkçe Sözlük* 2005, II. c.: 1585^a). **Siyâk u sibak** Sözü başı ile sonunun birbirini tutması, öncesiyle tutarlı bir şekilde devam etmesi, ifadede tutarlılık, bağlam, *kontekst* (*Misalli Büyük Türkçe Sözlük* 2005, III. c.: 2814^a). *Siyâk u sibak* tâbirinde galat olarak *siyak*, sözü başı öncesi; *sibak* ise sözü sonrası şeklinde anlaşılmaktadır, oysa doğrusu bunun tam tersidir. **Kontekst** (Fr./İng. *contexte* < Lat.) Metin içinde cümlenin diğer öğelerine göre sözü geliş, bağlam, *siyakusibâk* (*Misalli Büyük Türkçe Sözlük* 2005, II. c.: 1741^b). Ayrıca Doğan AKSAN *Anlam Bilimi ve Türk Anlam Bilimi* adlı eserinde önce **kapsam** kelimesini kullanmış (1971: 65), fakat daha fazla yaygınlık kazandığı gerekçesiyle sonraki eserlerinde bu kelime yerine *bağlam* kelimesini kullanmayı tercih ettiğini ifade etmiştir (AKSAN 2007, 3. c.: 199).

–*O da vermek istememiş, kavgaya girişmiş, Allah'tan üç kişi ile dövüşmüş.*

–*E sana da pes yani, üç kişi az mı? Hangi cesaretle üç kişi ile dövüşmeye kalkışmış?*

–*Yok yok, yanında üç arkadaşı daha varmış, onlarla birlikte dövüşmüşler.*

Bu konuşmanın *anlama* faaliyetinin tabiatı hakkında bize anlattığı şey şudur: *Anlam*'ın doğru veya yanlış olmasının söz konusu olduğu her durumda, *anlam*'ı doğrula(t)mak ihtiyacı ortaya çıkar. Anlam, onu anlatan'ın (*mütekellim*) ilettiği bir şey olduğundan, ancak anlatan'a sorularak doğrulanabilir. Şayet *sözlü dil* kullandığımız zamanlarda olduğu gibi söyleyen ile yüz yüze değilsek ve söyleyen'e *Ne demek istiyorsun?* diye sorup, anlaşılmalardan hangisinin doğru olduğunu tasdik ettiremiyorsak, ya da yukarıdaki örnek durumun aksine, sözün sahibi, anlattıklarının, dinleyen tarafından yanlış anlaşıldığını kendisi fark edince duruma müdahale edip düzeltmiyorsa (ki *yazı dilinde* durum budur!) o vakit metnin bağlamına müracaat ederiz. Bağlam, *mümkün ve muhtemel* değil, fakat *doğru* anlamın tespitinde en emin mercidir ve önemi bundan kaynaklanmaktadır.

Bağlamı yazılı iletişimin hayati kavramlarından biri yapan sebeplerden bir başkası ise, dildeki *çok anlamlılık* hadisesidir.

Eğer dildeki bütün lafızlar tek bir anlama delalet etmiş olsa, bir başka ifadeyle, hiçbirinin, sahip olduğu tek manadan başka bir manaya delalet ihtimali bulunmasaydı yazılı bir metni anlamak için metni okumak yeterli olacaktı. Ancak açıktır ki tabiattaki bütün varlıklar ve bütün durumlar için ayrı bir adlandırma yapılamaz. Dil, sınırlı sayıdaki kelime kadrosu ile bunlardan çok daha fazla sayıya sahip varlık, durum ve kavramı ifade etmek mecburiyetindedir. Bu sebeple tek bir kelime, bazen kırktan fazla anlama bile delalet edebilmektedir. Mesela *geçmek* kelimesinin *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*'te kırk altı anlamı kayıtlıdır (*Misalli Büyük Türkçe Sözlük* 2005: 1018-1020).

Böyle bir kelimeyi, mesela “*Geçti.*” şeklinde boş bir kâğıda tek başına yazmak, onu bir yanıyla *anlamsızlaştırmak* anlamına gelir, zira bu kelimenin, bu hâliyle kırk altı anlama da delalet *ihtimali* vardır. Okuyan, bu kırk altı anlamdan hangisinin esas anlam olduğunu bulabilmek, bir başka ifadeyle, öbür kırk beş muhtemel anlamı eleyip yazarın kastedtiği esas anlama ulaşabilmek için birtakım ipuçlarına, *karinelere* ihtiyaç duyar. Örnek olarak bu kelimenin önüne şöyle bir kelime eklense: *Fransa’dan geçti.* Bu durumda *geçmek* fiilinin +E ve +İ hâl ekleriyle kullanılabilen anlamları birdenbire elenecektir. Ancak mesele henüz aşılmış sayılmaz, zira cümlenin bu hâli, hâlâ ihtimalleri teke indirebilecek açıklıkta değildir. Cümle bu hâliyle hem “bulaşmak: *Bu hastalık bize Fransa’dan geçti.*”, hem “girmek, gelmek: *Melon şapka modası ülkemize Fransa’dan geçti.*” hem de “bir yeri içinden veya üstünden yol almak suretiyle aşip geride bırakmak: *Uçağımız Fransa’dan geçti.*” gibi anlamlara delalet edebilecek durumdadır. *Geçti* kelimesini ne zaman ki “*Gazoz kelimesi dilimize Fransa’dan geçti.*” gibi bir cümlede kullanırız, o vakit öbür kırk beş anlamın hükmü kalmaz, hepsi elenir ve muhatap *geçmek* kelimesinin “girmek, gelmek” anlamında kullanıldığını anlar.

Bunun benzeri bir örnek, bu sefer edatlardan şöyle verilebilir. *Kibrit ile lâmbayı* gibi bir ibarenin, bu hâliyle, iki ilişki türüne delalet ihtimali bulunmaktadır. Bunlardan ilki vasıtalık (Osm. *vesâtet*), ikincisi ise atıf (bağlama)dır. İLE edatının bu ilişkilerden hangisini kurduğunu, ifadenin siyak (sonrası) *ve sibak* (öncesi) belirleyecektir. Eğer “*Kibrit ile lâmbayı yaktı.*” denirse, kurulan ilişki *vâsıtalık* (Osm. *vesâtet*), “*Kibrit ile lâmbayı içeri götürdü.*” denirse, kurulan ilişki *atıf* olacaktır.

Bu noktada *doğru* anlamın *nerede* yahut *kimde* olduğu hususunu açıklığa kavuşturmak gerekir. Gerçekten, bir kelimenin birden çok anlama delalet imkân ve ihtimalinin bulunduğu bir zeminde *doğru* anlamın hangisinin olduğunun belirleyicisi kimdir? *Söyleyen/mütekellim* mi, *söylenen/kelâm* mı, *dinleyen/muhâtap* mı? Yukarıdaki konuşmanın da gösterdiği

gibi bu sorunun cevabını *sözlü dil* için vermek oldukça kolaydır: *Doğru anlam mütekellimin, söylediği bile değil, kastettiği anlamdır.* Nitekim konuşmada geçen “*Ali üç kişi ile dövüştü.*” cümlesinde İLE edatı aynı anda iki farklı ilişki türüne delalet edebilecek durumdadır. Bunlardan ilki *müşterek* (birlikte ve karşı tarafla), ikincisi *mukabil* (karşı karşıya) olarak dövüştüğü bilgisini verir. Yeterli karinenin bulunmadığı durumlarda muhatap bu mümkün/muhtemel anlamlardan yanlış olanını seçmiş olabilir. Bu durumda, mütekellim ile bir arada bulunduğu için, sözün sahibi, muhatabının yanlış anlamı tercih ettiğini görüp, yanlışlığı anında düzeltir. Nitekim konuşmada da böyle olmuştur.

Sözlü iletişimde, muhatap, benzer bir *iltibas*⁹ doğduğu durumlarda, mütekellimin *a* veya *b* anlamlarından hangisini *kastettiğini* sorarak da doğru anlama, üstelik yanlışla düşmeden, ulaşma imkânına sahiptir. Yine bir konuşma üzerinden gidilecek olursa:

–*Bekir ile görüştün mü? O ne yapacaktı?*

–*Görüştim. Akşama kadar evde olacağım, dedi.*

–*Nasıl yani, akşamüstü mü gelecekti, akşama kadar evden mi çıkmayacaktı?*

–*Akşama kadar evden dışarı çıkmayacaktı. Biz de akşamüstü buluşuruz onunla, ne yapalım...*

Görüldüğü gibi muhatap, anlamı sözün sahibine doğrulatma yoluna giderek, kastedilen manaya ulaşmaya çalışmakta ve bunu başarmaktadır.

Yukarıda “*Doğru anlam mütekellimin, söylediği bile değil, kastettiği anlamdır.*” gibi bir hüküm ifade

⁹ Belirsizlikten doğan yanlışlar şunlardır: 1 Şüpheli (*meşkûk*) olma 2 Karışık (*mültebis*) olma 3 Kapalı (*muğlak*) olma 4 Güç anlaşılır (*muzlim*) olma. Bunlar mantıkta *içerik yanlışları* kısmında ele alınmaktadır (EMİROĞLU 1993: 123). *İltibas*, fazla benzerlikten veya anlamın başka tarafa yorulmaya elverişli olmasından ileri gelen karışıklık, başka bir şeye benzetilmekten doğan şüphe ve tereddüt demektir (*Misalli Büyük Türkçe Sözlük* 2005, II. c.: 1391^b).

edilmiş, bu hükme bir de kayıt getirilmişti; “*söylediği bile değil, kastettiği...*” İletişimin tabiatının daha açık bir şekilde anlaşılabilmesi için *söylemek* ile *kastetmek* veya *söylemek* ile *anlatmak* arasındaki farka değinmek gerekir.

Dilin doğal kullanıcılarında genel olarak şöyle bir algı ve kanaat vardır: Söyleyenin kullandığı cümle veya sözlerin *anlamı*, muhataba yönelttiği iletişim *amacı* ile eştir. Bir başka ifade ile muhatabımıza iletmek istediğimiz mesajı daima *söylediklerimizle* iletiriz. Bu genel olarak doğru bir algıdır. Gerçekten de, söylenenler ile bu sözleri söyleme amacı genellikle örtüşür, fakat “*Bu ikisi arasında hiçbir zaman fark bulunmaması gerekir.*” gibi bir görüş, gerçeği yansıtmaktan uzaktır, zira *iletişim esnasında her zaman **söylenen şeyler anlatılmaz.*** Burada *söylemek* ile *anlatmak* kelimelerini kavramsallaştırarak aralarında bir fark bulunduğunu, bu farkın da iletişimin tabiatı hakkında bir gerçeği görünür hâle getirdiğini vurgulamak gerekir. Bu hüküm şöyle bir örnek olayla delillendirilebilir:

Küçük kız ekmek almaya gider ve bakkala şunu söyler:

–*Ekmek var mı?*

Bunu *söylerken* kastettiği şey bu cümlenin *zahiri/görünen anlamı* olan bakkalın ekmeğinin olup olmadığı değil, “*Ben ekmek almak istiyorum.*”dur, Eğer insanlar her zaman ve mutlaka sözlerinin *görünen* (Osm. *zâhiri*) anlamını kullansaydı yahut kullanmak zorunda olsaydı, küçük kız böyle bir cümle aracılığıyla hiçbir zaman ekmek alamayacaktı. Neyse ki durum böyle değildir.¹⁰

Söz-anlam-kasıt/niyet ilişkisi, yukarıda verilen örnekteki kadar basit ve masum durumları ilgilendirmekle kalmaz, hukukun ana meselelerinden bazılarını çözmekte itibar edilen bir kaidenin mevzuunu da oluşturur. Hukukun külli kaidelerinden biri şöyledir: *‘Ukūdda i ‘tibâr makāsıd ve me ‘ânîyyedir, elfâz ve*

¹⁰ Bu konu çerçevesinde doyurucu bir tartışma için bak. DENKEL 1981: 1-25.

mebâniyye değildir.' Yani sözleşmelerde önemli olan [sözleşmenin] sözleri ve yazılışı değil anlamı ve maksadıdır (İLHAN 2003: 6). Bu kaide hukuktaki pratik sonuçlarını görmek açısından şöyle örneklendirilebilir: Bir kimse vasiyetnamesinde “*Mallarımı filan şahsa, ölümümden sonra gerçekleşmek üzere bağışlıyorum. Sağken ben tasarruf edeceğim, öldükten sonra o filan şahıs malik olacak.*” demiş olsa, ibarede *bağışlama* sözü geçtiği hâlde, bu bir bağışlama değil, vasiyetnamedir, çünkü ölüme bağlı bir tasarruf yapılmıştır (DEMİR 2008: 225-226). Görüldüğü gibi, burada mesele lafzın görünen, dış kısmı ile değil, maksadı ile çözüme kavuşturulmuştur.

Evet, insanlar bir şey *söyleyerek* bir şey *anlatır*. Bu hükmün iltizam ettiği zımni hüküm, *anlamın, söyleyenin* söylediği söz ile kastettiği, kasd-ı mahsus her ne ise, o olduğudur. Yani *doğru anlamın varlık* (İng. *ontologic*) *alanı, söyleyenin niyetidir.*¹¹ Buna göre *lafız-mana-niyet* üçlüsünün birbirine karşı durumları şöyle formüle edilebilir: *Lafız mananın; mana da maksadın hizmetçisidir ve lafızların maksadı, konuşanın maksadını devre dışı bırakacak güçte değildir.*

Peki, hakikat bu ise, bir kelimeyi belirli bir durumda kullanan *mütakellim* doğru anlamak ve doğru bir iletişim sağlayabilmek için o kelimenin birden fazla anlamını aynı an dâhilinde kastetmiş olabilir mi? Bir başka deyişle, *tek bir an içinde* iki (ya da üç, dört...) farklı anlamı (edebi bir kullanım değilse) kasteder mi? Bu sorunun cevabı olumsuzdur, çünkü bu durumda *anlaşma* neredeyse ortadan kalkacaktır. *Yetersiz anlam* anlaşmanın önünde ne kadar engelse *fazla anlam* da o kadar engeldir.

¹¹ Sözlüklerdeki anlam tarifleri “*Anlamın kaynağı söyleyenin niyetidir.*” hükmü ile örtüşmemektedir. Onlara göre anlam *dinleyendedir* ve onun *anladığı* her ne ise odur. Çokça kullanılan iki sözlükte anlam şöyle tarif edilir: “*Bir kelimeden, bir sözden, bir davranış veya olgudan **anlaşılan** şey, bunların hatırlattığı düşünce veya nesne, mana, fehva, valör.*” (TDK Türkçe Sözlük 2005: 101^a); “*Bir işaret, kelime, hareket veya olaydan **anlaşılan** şey, mana.*” (Misalli Büyük Türkçe Sözlük 2005: 142^a)

Ne var ki, edatlar, gramer ve sözlüklerimizde bu gerçeğin aksi yönde tarif edilmiştir. Bu tariflerde tek bir edat için, tek bir kullanım içinde, zımmen, belirtilen bütün ilişki türlerini kurabilir imasıyla, bir dizi liste verilmesi sıkça rastlanan bir durumdur. Bunun birkaç örneği şöyle verilebilir:

“BAŞKA ‘*Ayrıca, üstelik, bir yana*’ anlamlarında -den başka biçiminde kullanılan bir söz.” (TDK Türkçe Sözlük 2005: 216^b)

“BİLE Çekimli fiilden sonra gelerek anlamı kuvvetlendirir; *hatta, hem de, üstelik*” (Misalli Büyük Türkçe Sözlük 2005: 365^b)

“ARTIK Cümle başı edatı olarak içinde bulunulan durumun veya yapılmakta olan bir işin sonuna gelindiğini, yeni bir şeyin başlamakta olduğunu belirtmek için ‘*bundan böyle, bundan sonra, şimdi, gayri, öyle ise, elverir, kâfi, amma da*’ manalarıyla kullanılır.” (MEB Örnekleriyle Türkçe Sözlük 2000: 148^b)

Bu sebeple tek kullanım ve tek durum için tek *doğru* anlam bulunacağına göre, tarifleri, bu örneklerde olduğu gibi “*a edatı eklendiği kelimelere x, y, z anlamlarını katar.*” şeklinde kurmak yanlıştır. Bunun yerine “*a edatı b durumunda/bağlamında x anlamını; c durumunda/bağlamında y anlamını, ç durumunda/bağlamında z ilişkisini kurar.*” ifadesini kullanmak gerekir.

Bağlamın, yazılı iletişim ortamında, metni üreten kişinin niyetine ulaşılabilmesi için asli yardımcı olması, metnin *muhatapı* yönüyledir ve bu açıdan *bağlam eleyicidir*. Ancak bağlam, metnin yalnız muhatapı açısından değil, aynı zamanda metni *üreten*, metni *oluşturan* kişi açısından da son derece belirleyicidir, zira metni üreten, maksadını en doğru şekilde ifade edebilmek için bağlamı/metni zarf olarak kullanır, niyeti bu zarfın içindedir. Bu anlamda metni oluşturan açıdan *bağlam seçicidir*.

Bağlamın yahut metnin seçici olması, gelenekli ilimlerimizden belagatın ana zeminini oluşturur.

AHMED CEVDET PAŞA [1823-1895] belagati şöyle tarif eder: “Sözün fasîh olmak şartıyla muktezâ-yı hâle mutâbık olmasıdır.” (AHMED CEVDET PAŞA 1299 [1882]: 7).

Bu tarifi ana unsuru **muktezâ-yı hâl**dir. “Hâlin, içinde bulunulan durumun gerektirdiği suret” anlamına gelen bu ifade, yukarıda, dil oyunları nazariyesi ve “kelimeler, anlamlarını, içinde kullanıldıkları hayat durumlarında kazanırlar” yaklaşımı ile paralel okunduğunda, konunun, Doğu gelenekli ilimlerinde Batı’dan önce tartışılmış ve bir hükme bağlanmış olduğu görülecektir.

Muktezâ-yı hâl ifadesini ilk olarak Bişr b. EL-MU‘TEMİR [ö. 825] kullanmıştır. CÂHİZ [ö. 869], Bişr b. EL-MU‘TEMİR’in şöyle dediğini aktarır: “Mütekellimin, manayı, dinleyicinin durumunu ve sözün söyleneceği sıradaki durumu bilmesi gerekir ki bu bilgi sayesinde mütekellim duruma göre uygun bir ifade kullanabilsin.” (ÇAĞMAR 2003: 48).

Muktezâ-yı hâl tabirinin yerine *muktezâ-yı makâm*, *i’tibâr-ı münâsib* tabirleri de kullanılır. (MUALLİM NÂCÎ 1307 [1889/1890]: 148).

Bu tabirlerde geçen *hâl* ve *makâm* kelimeleri, bir farkı ifade sadedinde kullanılmıştır. Bunlardan *hâl*, sözün söylendiği zamanı, *makâm* ise sözün söylendiği yeri ifade eder (TÂHİRÜ’L-MEVLEVÎ 1973: 103).

MUALLİM NÂCÎ, *hâl* ifadesinin şümûlünün ne kadar geniş olduğunu şöyle anlatır: “*Hâl* tabirine dikkat edelim. Hâlde bulunabilecek çeşitlilik nerde bulunabilir? Enfûs ve âfâkda görülmekte olan bunca çeşit durumun her biri bir hâldir. Her hâlin gerektirdiği bir şey olur. Bu hâlin gerektirdiği her bir şeye göre de bir söz bulunur. Mefhûmunda sözün bütün meziyetlerini bulunduran belagatin mevcûdiyeti, muktezâ-yı hâle mutâbatakata dayanır. Ondan mahrûm olan sözde fesâhat bulunsa da belagat bulunmaz. Sözün belagatinin dereceleri muktezâ-yı hâle mutabakatının dereceleriyle münâsib olur. Bir hâlin muktezâsına uygun birkaç türlü söz bulunabilir. Bunlardan hangisi muktezâyı en ziyâde mutabakat ederse o söz en belîğ sayılır.” (MUALLİM NÂCÎ 1307 [1889/1890]: 148)

MUALLİM NÂCÎ'nin, son cümlelerinde belirttiği gibi, bir hâlin muktezasına uygun birden fazla kelime bulunabilir, fakat bunlar bir metne dâhil olmadan ve birbirleriyle birleşmeden önce ele alındığında, kelime anlamlarına delaletleri bakımından aralarında delalet *üstünlüğü* söz konusu değildir. Mesela *ak* ve *beyaz* lafızlarından herhangi birinin bilinen manaya delaleti öbüründen üstün sayılmaz, fakat mesela “*Ak akçe kara gün içindir.*” gibi bir ifadede *ak* lafzının *akçe* lafzıyla oluşturacağı ses benzerliği karinesinden dolayı böylesi bir durumda *ak* kelimesi *beyaza* nispetle daha belîğ olacağından öbür kelimeye tercih edilir.

Görüldüğü üzere, belagat ilmi, belirli bir hâlin gerektirdiği kelimenin tercihinden öte, o hâle uyacak sesi bile aramakta, bunu kendine mesele etmektedir. Belagat, muktezâ-yı hâle/bağlama uyması gereken ses bahsinde üç kavram geliştirmiştir: *Tenâfür-i hurufât*, *rekâket*, *cezâlet*.

Tenâfür-i hurufât, çıkış noktaları aynı ya da birbirine yakın harflerin aynı kelimedede bulunması sebebiyle telaffuzun güçleşmesi anlamına gelir (AHMED CEVDET PAŞA 1299 [1882]: 10; TÂHİRÜ'L-MEVLEVÎ 1973: 162; EREN; UZUNOĞLU 2006: 34). Mesela DA ve DAHÎ edatları aynı ilişki türünü kurabildikleri hâlde, “ ‘*Said*’ de de’ denilmeyip, âheng-i telaffuzu hüsn-i muhâfaza için, ‘*Said*’ de dahi’ yazılmak evlâ görülmektedir.” (TÂHİR KEN‘AN 1309 [1893]: 167).

MUALLİM NÂCÎ *rekâket* ve *cezâlet* bahsini şöyle bir teşbihle açıklar: “*Bir fikir meydana çıkacağı vakit, hâline münâsib kisve ister, o da lafızdır. Bir güzel ne kadar uygun libas giyerse güzelliği o derece göz alıcı olur.*” (MUALLİM NÂCÎ 1307 [1889/1890]: 59) Buna göre sözün söyleneceği hâl ve makama uygun seslere sahip kelimeleri seçmek, belagatin gereğidir. *Sen*, *ben*, *şiiir*, *edeb* gibi söylenişleri yumuşak olan kelimelere *elfâz-ı rakîka*; *arz*, *toprak*, *ağaç* gibi telaffuzları sert olanlara da *elfâz-ı cezele* denir. Ses seçmenin önemi bahsine beşikteki bir bebeğin uykusunu tasvir için *horul horul* yerine *mışıl mışıl* kelimesinin tercih edilmesi verilebilir (TÂHİRÜ'L-MEVLEVÎ 1973: 30).

Görüldüğü üzere *bağlamın seçiciliği* metni (hâle uygun sesin seçilmesinde olduğu gibi) mikro düzeyde dahi etkiler.

Bağlamın seçiciliği *metin oluşturma* kavramı ile doğrudan ilişkilidir. Mesela bir cümlede daraltma (Osm. *hasr*) ilişkisi kurulmak isteniyorsa ve dilde bu ilişkiyi kurabilecek beş ayrı biçim var ise bunlardan hangisinin kullanılmasının gerektiğini hâl ve makamın icapları (*muktezâ-yı hâl ü makâm*) bir başka ifadeyle *bağlam* belirleyecektir. Bu anlamda *metin oluşturma* muhtemel ve mümkün seçeneklerden maksada muvafık olanı tercih edebilme becerisini de içeren bir kavramdır.

Yukarıda bazı edatlar için kısmen müteradif kelimelerle yapılmış bazı tariflere yer verilmişti. Bu nevi tariflerin doğurduğu ve yine *bağlamın seçiciliği* mârifetiyle çözüme kavuşabilecek bir başka mesele *anlamdaşlık* olgusudur.

Bir dilde *aynı* anlama delalet eden kelimeler *anlamdaştır* (Osm. *müterâdif*, İng. *synonym*); fakat dilin kullanılışı esnasında bire bir örtüşen kelimelerin olamayacağı görüşü dilciler arasında genel kabul görmüş, *anlamdaş* tabiri sadece bir adlandırma olarak kalmıştır (AKSAN 1971: 72).

Dil çalışmalarında anlamdaşlık paralelinde düşünülebilecek bir başka kavram *eş göndergelilik*dir. *Dil içi* ortak delalet bağı anlamdaşlığı oluşturur, buna karşılık *dil dışındaki* ortak bir kişi, olay, nesne yahut duruma delalet eden kelime yahut anlatımlara *eş göndergeli* (İng. *co-referential*) ifadeler denmektedir (ALTINÖRS 2000: 30). Mesela *Yahya Kemâl BEYATLI* ile *Aziz İstanbul'un yazarı* ifadeleri aynı şahsa delalet eder.

Gerek *anlamdaş* gerek *eş göndergeli* olma durumlarının aslında mantıken de mümkün olmadığının bir sağlamlasını yapabilmek amacıyla RUSSELL Çelişkileri'nden (İng. *RUSSELL's paradox*) bahsedilebilir (ALTINÖRS 2000: 67).

Bertrand RUSSELL, LEIBNİZ'in *özdeşlik ilkesine* dayalı konuşma biçimlerinde mantıki çelişkilerin ortaya çıktığını ifade eder. Özdeşlik ilkesine göre 'a' ve 'b' gibi iki ayrı birimin (burada kelimenin) gösterdiği şey bir ve aynı ise bu iki birim, birbirinin yerine kullanılabilir (Yani $a=c$ ve $b=c$ ise $a=b$ 'dir).

RUSSELL'in iddia ettiği çelişki şöyle bir durumda ortaya çıkar: Yukarıda bahsedildiği gibi hem *Yahya Kemâl BEYATLI* hem de *Aziz İstanbul'un yazarı* ifadeleri aynı şahsa göndermede bulunmakta ve özdeşlik ilkesi uyarınca birbirinin yerine kullanılabilir. Şimdi Ali adlı bir öğrencinin *Yahya Kemâl BEYATLI*'nin kim olduğunu bilmeyen Mehmet adlı arkadaşıyla *Aziz İstanbul* eseri hakkında sohbet ettiği farzedilsin. Bu durumda, Ali, Mehmet'e şunu soracaktır:

— *Yahyâ Kemal BEYATLI, Aziz İstanbul'un yazarı mıdır?*

Özdeşlik ilkesi şuydu: *İki ayrı ifade, dış dünyada aynı kişiye delalet ediyorsa, birbirlerinin yerine kullanılabilir.*

Peki, gerçekten böyle midir? Madem hem *Yahyâ Kemal BEYATLI*, hem de *Aziz İstanbul'un yazarı* ifadeleri dış dünyada aynı ve belirli tek bir kişiye delalet ediyor, öyleyse bu ifadeler birbirinin yerine, hiçbir sorun yaşamaksızın kullanılabilir mi?

Cevap olumlu değildir, zira bu, şöyle çelişkili bir anlatımı doğuracaktır:

— *Yahyâ Kemal BEYATLI, Yahyâ Kemal BEYATLI mıdır?*

Bu durumun ifade ettiği gerçek şudur: Mutlak surette belirli tek bir kişiye delalet ettiği bilinen iki ayrı ifade bile birbirinin yerine kullanılamazken, tıpatıp aynı anlama delalet eden iki kelimenin bulunduğunu düşünmek mümkün gözükmemektedir.

Dilde, velev ki, eş ve eşit tek bir anlamı gösteren iki ya da daha çok anlatım yolu bulunsa bile bunların (hiç değilse!) kullanılacakları bağlamlar birbirinden farklı olacağı için *eşit anlatıma* sahip olmayacaklardır. Mesele eş gönderim açısından örneklenecek olursa, mesela, Ayşe Hanım'ın kim olduğu oğlunun okulunda sorulursa verilecek cevap "*Ali'nin annesi.*"

olacakken, kocasının iş yerinde sorulduğunda verilecek cevap “*Mehmet Bey’in hanımı*” olacaktır. Oysa bu iki ifadenin delalet ettiği kişi aynıdır: Ayşe Hanım.

Bu bilgi edatlar söz konusu edildiğinde şunu ifade eder: Birbiriyle tıpatıp örtüştüğü, aynı anlatıma göndermede bulunduğu var sayılan AMA, FAKAT, LAKİN, ANCAK, YALNIZ gibi bağlama edatları (bile!) kullanıldıkları cümleler arasında benzer bir ilişki (burada *tersinelik ilişkisi*) kursalar dahi her birinin kullanılacağı bağlam farklı olacağından *eşit anlatıma sahip olmayacaklardır*. Bu sebeple, sözlük, gramer ve müstakil çalışmalarda bu gerçeğin tam aksi yönündeki, müteradif edatların listelenmesi şeklindeki anlatımlar hatalıdır ve elden geldiğince düzeltilmelidir. Aslında aynı türde ilişki kuran edatları incelemek demek, bunların dâhil oldukları bağlamları incelemek demektir. Bu sebeple tarifler, *bağlamları*, bir başka deyişle (müteradif edatların birbirlerinden ayrıldıkları noktaları belirten) *karineleri* de içermelidir.

Bu noktada *anlam* ve *hüküm* gibi iki kavramlaştırma yapılarak, konu biraz daha detaylandırılmaya/inceltilmeye çalışılacak. Bu ayrım Gottlob FREGE’nin *anlam* ve *gönderge* ayrımından hareketle temellendirilecektir.

FREGE’ye göre bir dilde *aynı medlule/kavram içeriğine* sahip *farklı* kelimeler yahut ifade yolları bulunabilir. Filozof, farklı kelimelerin, kullanıştan tecrit edilmiş, ortak medlülüne/kavram içeriğine *gönderge* (Alm. *Bedeutung*), kelimelerin öbür kelimelerle birlikte sunulmuş tarzını ve bundan doğan ince farklılıkları da barındıran hâline ise *anlam* (Alm. *Sinn*) demektedir. FREGE, bu duruma örnek olarak *sabah yıldızı* ve *akşam yıldızı* kelimelerini verir –ki her iki kelime de *Venüs Gezegeni* için kullanılan adlandırmalardır– ve bu iki kelimenin göndergelerinin aynı, fakat anlamlarının farklı olduğunu ileri sürer. Verdiği bir başka örnek ise “*Yunanlılar, Persleri Palatea’da yendi.*” cümlesi ile “*Persliler, Palatea’da Yunanlılar tarafından yenildi.*” cümleleridir (HARRIS ve TAYLOR 2002: 161).

Buna Türkçeden şu örnek verilebilir: Bilindiği gibi Türkçede *anne* kelimesinin delalet ettiği medlule delalet eden çeşitli kelimeler vardır: *ana, anne, valide, valide-i muhtereme*. Bu kelimelerin her birinin kullanılacağı bağlam ve birlikte yer alacağı kelimelerle kazanacağı incelikler farklıdır. Mesela Ayşe Hanım'ın, kayınvalidesi hakkında sarfedeceği şu iki cümlenin göndermede bulunduğu kişi aynı olduğu hâlde (faraza *Hatice Hanım*), anlamları farklı olacaktır:

–Dün akşam *bizim herifin anası* bizdeydi.

–Dün akşam *eşimin valide-i muhteremesi* bizdeydi.

Bir başka ilginç örneğe şöyle verilebilir. *İyi* ve *kötü* zıt anlamlı kelimeler oldukları hâlde, aşağıdaki cümlelerde aynı medlule/kavram içeriğine delalet etmektedirler:

–Ali'yi *iyi* dövmüşler.

–Ali'yi *kötü* dövmüşler.

İşte, tam bu noktada, *anlam-gönderge* kavramlarına karşılık olarak *anlam* ve *hüküm* kavramlarını teklif ediyoruz. Buna göre,

–Ali'yi *iyi* dövmüşler.

–Ali'yi *kötü* dövmüşler.

cümlelerinin *hükümleri aynı, fakat anlamları farklıdır*. İlk cümlede mütekellim, Ali'nin dövülmesinden dolayı gizli bir memnuniyet duymakta, ikinci cümlede bu ince ayrım sezilmemektedir. Buna göre bu iki cümlenin aynı *anlama* sahip olduklarını söylemek mümkün değildir, fakat bu cümlelerin *hükümleri* ortaktır.

Bu sınıflamanın edatlar zemininde ne anlam ifade ettiği şöyle bir örnekle açıklanabilir:

Bilindiği gibi VE ile HEM... HEM... bağlama edatları iki şeyi bir hükme bağlama (atıf) ilişkisi kurarlar. İkisi de bu *hükümde* ortak olmakla birlikte ikisinin *anlamı* bire bir aynı değildir. Bu, şöyle örneklendirilebilir:

Ayşe, arkadaşları Hasan ve Fatma hakkında, İhsan'a sorar:

Ayşe: *Bugün Fatma ve Hasan uğrayacaktı, ama Hasan'ın işi çıkabilirmiş. Uğrayabildiler mi acaba?*

İhsan₁: *Merak etme, **hem** Fatma **hem** Hasan geldi. Sana selam söylediler.*

İhsan₂: *Merak etme, Fatma ve Hasan geldi. Sana selam söylediler.*

İhsan'ın verdiği farz edilen cevaplardan, hâlin iktizasına göre, ilki doğru, ikincisi yanlıştır, zira VE ile HEM... HEM... arasında şöyle bir fark bulunmaktadır: VE, muhatabın, kendisine kurulan cümle hakkında herhangi bir ön bilgisinin bulunmadığı ve tarafsız olduğu anlamını taşır iken, HEM... HEM... ise bağlanan unsurların bir araya gelmeleri ve bir hükümde ortaklıklarında müteredit olduğu yahut bu ortaklığın mevcudiyetini inkâr ettiği anlamını taşır (AHMED CEVDET PAŞA 1299 [1882]: 109).

Aynı hükmün, ince farklılıklarla birden fazla biçimde sunulabilmesi, *reklam sektörü, psikoloji ve diplomasi alanlarında “bağlam çerçeveleri ile oynayarak” muhatap üzerinde bir “dil illüzyonu”* oluşturma imkânını sağlamaktadır.

Bu noktada **bağlam çerçeveleme** kavramı üzerinde kısaca durulmalıdır: Bir düşünceyi ifade ederken seçtiğimiz kelimeler, o düşünceyi yalnızca temsil etmekle kalmaz, farklı algılamalara sebep olacak şekilde çerçeveler de... (DILTS 2009: 31) AMA ve OLSA BİLE bağlama edatlarıyla kurulmuş şu iki cümle bu duruma örnek verilebilir:

*Bugün hava çok güzel **ama** yarın yağmur yağacak.*

Bu cümle, muhatabın dikkatini *yarın yağacak yağmura* odaklayacak ve ister istemez bugünün güneşli olduğu gerçeğini göz ardı ettirecektir.

*Yarın yağmur yağacak **olsa bile** bugün hava çok güzel.*

Böyle bir ifade ise dikkati *havanın güzel oluşuna* odaklayacak ve yarın yağacak olan yağmur fikri ötelenecektir.

Görüldüğü gibi *hükümleri* aynı iki ayrı cümle, sadece bir bağlama edatının değiştirilmesi ile yeniden çerçevelenmiş ve *olumsuz* bir algı yerine *olumlu* bir algı oluşturulması sağlanabilmiştir.¹²

Yeniden çerçevelemeden psikoloji sahasında da yararlanılmaktadır:

Kanser sebebiyle bunalıma girmiş ve kendisini *kanser kurbanı* olarak tanımlayan bir kişinin bu bakış açısı, yeniden çerçevelenerek şu şekilde de ifade edilebilir: “*Siz kanser kurbanı değil, kanserle mücadelede çeşitli yöntemlerden yararlanma yeteneğini henüz geliştirememiş normal bir insansınız.*”

Yeniden çerçeveleme “*Başarısızım!*” anlayışını değiştirmek için de kullanılabilir: “*Siz başarısız değil, başarılı olma konusunda gereken faktörlere henüz ulaşamamış bir kişisiniz.*” (DILTS 2009: 244)

Güzel adlandırma bahsi, ilgili olduğu başka konular mahfuz tutulmak kaydıyla, burada hatırlanabilir (AKSAN 2007: 98-100). *Şişman* yerine *toplu*; *hastalanmak* yerine *şifayı kapmak*; *hapishane* yerine *ıslahevi* gibi adlandırmalar muhatapları üzerinde izafi bir dil illüzyonu oluşturmaktadır.

Anlam ve *hüküm* arasında yapılan bu kavramlaştırmanın ardından, aynı hükme bağlanabilen, fakat aralarında ince farklar

¹² *Yeniden çerçevelemenin* ne denli hayati sonuçlar doğurabileceği hakkında güzel bir örnek şu kıssada gizlidir: Bir padişah rüyasında bütün dişlerinin döküldüğünü görmüş. Rüyasının tesiriyle, uyanır uyanmaz şehrin en meşhur iki rüya tâbircisini çağırılmış, rüyasını yorumlamalarını istemiş. İlk tâbirci: “*Efendim, mâlesef rüyanız hiç de hayra alâmet değil. Tüm akraba ve sevdiklerinizi kaybedeceksiniz. Hepsinin ölümünü göreceksiniz*” demiş. Padişah bu tâbir karşısında deliye dönmüş ve adamın kellesini vurdurmuş. İkinci tâbirci ise padişahın rüyasını: “*Efendim, rüyanızda dişlerinizin döküldüğünü görmeniz ömrünüz çok uzun olacağına delalet eder. Hem o kadar uzun ömürlü olacaksınız ki, çevrenizde hiç kimsenin yaşamadığı kadar uzun yaşayacaksınız.*” şeklinde tâbir etmiş. Bunu duyan padişah, adamı bir kese altınla ödüllendirmiş.

bulunan kelimelerin birbirlerine karşı durumları şöyle bir kavramlaştırma ile ifade edilebilir: *Vücûh* ve *furûk*.

Nahiv (cümle bilgisi) ilminden ödünç alınan bu iki adlandırma, ortak bir hükümde birleştirilebilen kelimelerin ortak yönünü (*vücûh*) ve birbirlerinden ayrıldıkları yönleri (*furûk*) ifade eder. Mesela *sandalye*, *koltuk*, *tabure* ve *taht* arasındaki ortak yön, yani hepsinin oturmak için kullanılan bir tür mobilya olmaları onların *vücûhu*, her birinin öbüründe bulunmayan şekil özellikleri de onların *furûk*udur.

Bu iki kavramdan vücûh, furûktan önce gelir, çünkü iki kelimenin furûkundan bahsedebilmemiz için, öncelikle bu iki kelimenin vücûhlarının aynı olması gerekmektedir.

Furûk bahsi, nahiv sahasında ayrı bir çalışma konusu olarak geniş bir edebiyat oluşturmuş, *furûk*, kelimelerin anlam ve kullanım farklarını gösteren eserlerin ortak adı olmuştur. Furûka dair eserlerde başlangıçta insanla öbür canlıların aynı işi gören organlarının isim ve sıfatları, onların fiil, davranış ve yaşayış tarzları vb. hakkında kullanılan kelimeler ele alınmıştır. Mesela bu konuda eser yazan ilk müelliflerden biri olan ASMAÎ, *cülûs* (oturmak) başlığı altında insan ve çeşitli hayvanların oturmasıyla ilgili olarak insan için *cülûs* ve *kuûd*, tek tırnaklı hayvanlar için *rübûz*, deve için *bürûk*, kuş cinsi için *cüsûm* kelimelerinin kullanıldığını belirtmektedir. Daha sonraları dili bozulmaktan koruma endişesinde olan ve kelimelerin anlam özelliklerini açıklamada hassasiyet gösteren dilciler bu tarzı sözlük ilmüne uyguladılar, furûk bahsi, *al-furûku'l-luğaviyye* adıyla anlam bilimi tarihinde önemli bir dal olarak yerini almış oldu.

Furûk konusunda yazılan eserleri iki sınıfta toplamak mümkündür. Birinci grupta yakın anlamlı kelimeler arasındaki farkları gösteren eserler yer almaktadır. İkinci grupta ise genel olarak aralarındaki anlam farklarına işaret etmeden sadece tek bir mana için kullanılan kelimeleri bir araya getiren eserler bulunmaktadır (KILIÇ 1996: 222-223; KARA 2003: 197-220; ÖZDEMİR 2006: 24).

Vücûh-furûk tasnifini edat zemininde şöyle değerlendirmek mümkündür: Edatların kurdukları ilişki türleri onların *vücûhu*, aynı ilişki türünü kuran edatların birbirlerinden ayrıldıkları noktalar ise onların *furûk*udur. Mesela YA... YA... ve VEYA bağlama edatlarının vücûhu *tercih ilişkisi* kurmalarıdır.

Ayşe, üniversitede tıp veya hukuk okumak istiyormuş.

Ayşe, üniversitede ya tıp ya hukuk okumak istiyormuş.

Bu cümlelerde iki edat da seçenekler arasında *muhayyer* kalındığını ve bunlardan *yalnız birinin tercih edilebileceğini* ifade etmekte ve tercih ilişkisi kurmaktadır.

Devlet, Ayşe'yi İngilizce veya Fransızca öğrenmesi için yurt dışına gönderiyor.

Devlet, Ayşe'yi ya İngilizce ya Fransızca öğrenmesi için yurt dışına gönderiyor.

Bu iki cümlede ise VEYA ve YA... YA... edatları arasında fark vardır. VEYA bu cümlede, tercih ilişkisi kurmakla birlikte *iki seçeneğin de tercih edilebilir* olduğunu ifade etmektedir, iki seçenek de seçilmeye uygundur. YA... YA... edatı ise bunlardan *yalnız birinin tercih edilebilir olduğunu* ifade ediyor. Bu fark, *vücûhları tercih ilişkisi kurmak olan bu iki edatın furûk*udur.

Bağlamın *eleyici* ve *seçici* olmasının yanında bir başka hususiyeti *sınırlayıcı* olmasıdır. Bağlam, kullanılacak kelimelerin *sayısında* etkili olur. Bu konu, belagatin *haşiv* bahsinde ele alınmıştır. İçinde bulunulan durumun gerektirdiğinden *fazla* ve gereksiz söz söylemeye *haşiv* denir. Mesela “*Ali Bey geldi mi?*” gibi bir soruya verilecek en özlü (Osm. *münakkah*) cevap “*Geldi.*”dir, “*Gülerek geldi.*” değildir. Böyle söylenmesi muktezâ-yı hâle mutabık değildir, bu sözde *haşiv* vardır. “*Gülerek geldi.*” denebilmesi için ayrıca bir sebep gerekir. O sebep mevcutsa, haşiv yapılmamış olur (MUALLİM NÂCÎ 1307 [1889/1890]: 40; TÂHİRÜ’L-MEVLEVÎ 1973: 50-51).

Buraya kadar sayılan özellikler *dil-içi bağlama* ait özelliklerdi, fakat *dil-dışı bağlam* da anlamın oluşmasında dil-içi bağlam kadar belirleyicidir. Mesela “*Ali seni akşama kadar bekledi, sen gelmeyince de gitti.*” gibi bir cümlede KADAR’ın işaret ettiği sınırı, cümlenin söylendiği mevsim belirleyecektir. Bu cümle kış mevsiminde söylendiyse, KADAR’ın sınırı, 17.⁰⁰ civarı; yaz mevsiminde söylendiyse 20.⁰⁰ civarı olacaktır.

Görüldüğü gibi, gerek bir kavram olarak edatın tarifinde, gerekse tek tek edat olan kelimelerin tariflerinde *anlam* kavramına yaklaşım, günümüz *anlam* yaklaşımıyla tam manasıyla örtüşmemektedir. Artık *anlam* için verilebilecek yegâne hüküm şudur: *Bağlam yoksa anlam da yoktur. Bana bağlamını söyleyin, size anlamını söyleyeyim.*

Buna göre edat olan kelimelerin tarifleri ile isim ya da fiil olan kelimelerin tarifleri arasında şöyle belirgin bir fark gözlenmektedir: Bir *ismi* tarif etmek, onun delalet ettiği şeyi tarif etmektir. Mesela *ağaç* kelimesinin tarifi, dış dünyada *ağaç* diye bildiğimiz şeyin tarifidir. Dışarıdaki *ağacı* tarif eden biri, *ağaç kelimesini* de tarif etmiş/edebilmiş sayılır. Bu sebeple *tarifin delaleti, ismin delaleti gibidir.* Ancak bir edatı tarif etmek, onun kullanıldığı bağlamı/hâli tarif (ve belki tasvir) etmektir, çünkü edatlar belirli ilişkileri kuran kelimelerdir ve bu ilişkilerin x değil de y şeklinde kurulması dil içi ve dil dışı bağlama bağlıdır.

Bu bölümde sıralanan düşünceler şu şekilde özetlenebilir:

Dil, sınırlı sayıda kelimeye, çok daha fazla sayıda anlam yüklemek zorunda kalmıştır. Dolayısıyla, bir kelimenin, tek başına iken, çok sayıda anlama delalet edebilme imkânı ve ihtimali vardır.

Kelimeler belirli bir bağlama dâhil oldukça bu muhtemel anlamlar birer birer elenerek, *tek kullanım için tek anlama* delalet edecek hâle gelirler. Bu elemeyi sözlü iletişimde *sözün sahibi/mütekellim*, yazılı iletişim ise *bağlam* yapar.

Doğru anlamın kaynağı ne söylenen sözdür, ne de dinleyendir; doğru anlamın kaynağı söyleyendir.

Doğru anlam, yalnızca söylenen sözün kendisinde mündemiç değildir, söyleyenin o sözü söylemekteki amacı, kasdı, niyeti ne ise, odur.

Söyleyen, tek bir an içinde ve tek bir kullanışta tek bir anlamı kastedebilir. Birden fazla anlama gelebilecek her kullanış *anlaşmayı* engelleyecektir.

Sözlü iletişimde, bir sözün birden çok anlama delalet ihtimalinin bulunduğu durumlarda doğru anlama ulaşmak, müttekellime, ya doğru anlamın hangisi olduğunun sorulmasıyla yahut dinleyenin, anladığı anlamın doğru olup olmadığını teyit ettirmesiyle mümkündür.

Yazılı dilde doğru anlama, yani yazanın niyetine ulaşmanın tek yolu *bağlamdır*.

Bağlam, bir kelimenin birden fazla anlama delalet ettiği durumlarda, öbür muhtemel anlamları *eler*; belirli tek bir anlama delalet eden birden çok kelime varsa, bunlar arasında hâlin gerektirdiği biçimi *seçer*, ayrıca hâlin gerektirdiğinden fazla yahut az sayıda kelime kullanılmasını engeller, kelime sayısını *sınırlar*.

Aynı anlamı ifade edebilecek birden fazla kelime varsa, bunlar mutlak manada *anlamdaş* değildirler. Bu kelimelerin delalet ettikleri ortak kavram içeriğine *hüküm*, *kullanıştan* doğan ince farklılıkları içeren hâline ise *anlam* denir.

Aynı hükmü ifade edebilecek, fakat farklı anlamlara sahip kelimeler arasında *vücûh-furûk* ilişkisi vardır. Bu kelimelerin birleştikleri kısma *vücûh*, ayrıldıkları noktalara *furûk* denir.

Metin oluştururken vücûhları aynı, furûkları ayrı olan kelimelerden bağlamın gerektirdiklerine en uygun olanını seçmek başarılı bir iletişim için şarttır.

Edatların, isim ve fiillerden farklı olarak, kendilerinde mündemiç, müstakil bir anlamları yoktur. Kimi sözlüklerde ve

gramerlerde kullanılan *anlam* kelimesi, müstakil bir anlamı değil, edatların gördüğü işleri anlatmaktadır.

1.2.2. Edatın tarifinde edatın görevi.

Edatların kendilerinde mündemiç, müstakil bir anlamları yok, fakat gördükleri bazı işler vardır.

Bu işlerin niteliği hususunda çekim edatları için yapılan tariflerde, şu tespitlerde bulunulmuştur: Kelimelerin birleşmelerini sağlar (MANASTIRLI MEHMED RIF'AT 1311 [1893]: 59); eklendikleri kelimelere özel bir anlam katarak kelimeleri birbirine bağlar (MEHMED FU'ÂD 1328-1329 [1910-1911]: 4); hangi kelime ile birlikte bulunuyorsa o kelimenin cümle içinde öbür kelime ile münasebetini gösterir (TOVEN 1930: 157); çeşitli anlam ilgileri kurar (EDISKUN 1963: 279); kelimeler arasında ilgi kurar (ATABAY vd. 1983: 132); isimlerden sonra gelerek onların başka öğelerle ilişki kurmalarını sağlar (TOPALOĞLU 1989: 138); zarflık anlam ilgileri kurar (DELICE 2003: 317); zaman, mekân, yön, tarz, benzerlik, başkalık vb. gibi bakımlardan çeşitli ilgiler kurar (LI 2004: 25).

Bağlama edatlarına ilişkin tariflerde, edatların gördüğü ilişkiler ise şöyle anlatılmıştır: Cümleleri veya eş görevli kelimeleri yahut kelime gruplarını hem şekilce hem de anlamca birbirine bağlar (EDISKUN 1963: 297); anlamca ilgili cümleleri bağlar (GENCAN 1966: 295); cümleler arasında irtibat kurar (BİLGEGİL 1982: 227); eş görevli kelime, kelime grubu veya cümleleri birbirine bağlar (TOPALOĞLU 1989: 34).

Buraya kadar aktarılan bilgiler edat zemininde yeniden düzenlenecek olursa, tariflerde edatların gördükleri işler en genel hatlarıyla *çeşitli ilgiler kurmak* ve *çeşitli öğeleri birbirine bağlamak* şeklinde iki grupta toplanabilir.

Edatların gördükleri iş için yaygın olarak kullanılan adlandırma *işlev* kelimesidir.

İşlev kelimesinin gerek *anlam* kelimesi yerine gerek başka pek çok şekilde kullanılmasına ve bundan doğan karmaşanın

tespitine geçmeden önce bir kavram olarak işlevi ele almak gerekir.

“**İşlev** ‘bir nesnenin, bir şeyin ya da bir kişinin ait olduğu bütün ya da bir sistem içindeki kendine özgü faaliyeti’ (Ahmet CEVİZCI: Felsefe Sözlüğü: 355.) şeklinde tarif edilebilir. Günümüz Türkçesinde işlev olarak karşılanan kavramın, klâsik Arapçada –ne mefhum, ne de adlandırma olarak- tam bir karşılığı yoktur. Geniş kapsamlı **amel** kavramı, bir şeyin yaptığı işi de göstermekle beraber, adlandırmanın günümüzde kazanmış olduğu anlamı tam olarak karşılamaktan uzaktır. Bu durum, modern dönemlerde her şeyin esas olarak yaradığı işe göre değerlendirilmesi tutumuyla alâkalı olabileceği gibi adlandırmanın gündelik dile Avrupa muhitinde, sosyal bilimlerdeki fonksiyonalizm (işlevselcilik) akımından hareketle girmesiyle de ilgilidir. Eski Grekçedeki **érgon** kavramının, -Arapçadaki amel gibi- iş, eylem, eser, ürün gibi anlamlar yanında, bugünkü işlev manasını da kısmen tazammun etmekte olduğu anlaşılmaktadır. Filozoflar bunu, bir şeyin işleyişi ve etkinliği veya o etkinliğin ürünü olmak üzere temel iki anlamda kullanmışlardır. ARİSTO, kavramı ‘felsefenin kendine özgü işlevi’ ve ‘diyalektiğin işlevi’ bağlamlarında kullanır. EFLÂTUN’a göre insanın érgonu, yalnızca insanın yapabileceği yönetme, hükmetme, düşünme gibi eylemlerdir. **Fonksiyon** kavramı, Lâtince ‘uygulamak’ anlamındaki *functio/functionis/functus/fungi* kelime ailesinden gelmekte olup, Fransızca *fonction* biçimini XVI. yüzyılın ilk yarısında (1553) almıştır. Kavramın matematikteki kullanımı, ilk olarak 1692’de LEİBNİTZ’e atfedilmektedir. Fonksiyonel şeklinde mimarîde kullanımı 1928’e kadar gitmektedir. ‘Belirli bir işlevi olan’ anlamında *fonctionnaire*, 1791’e tarihlenmekte olup bunun Fransız İhtilâli’ne ait bir terim olduğu belirtilmektedir. İşlev teriminin yaygın olarak kullanılmasında **işlevselcilik** (*functionalism*) akımının büyük etkisi olmuştur. İşlevselcilik felsefeden mimarîye kadar çok çeşitli alanlarda kullanılan bir yaklaşım olup, her bir disiplin içerisinde kendine mahsus bir anlam edinmiştir. Ancak bütün bunların özü, değişmez ve sabit yapı ve formlardan çok işleve önem veren bir temayüldür. Sosyal bilimlerde de, bir toplumsal kurum veya pratiğe dair açıklamada, onun kökenini değil de yerine getirdiği işlevi; o kurum ya da pratiğin, bir parçası olduğu daha büyük bir sosyal bütünün işleyişine, gelişimine ya da bekâsına yaptığı katkıyı temel alan bir öğretilidir. (...) İşlev (*function*) kavramı zaman zaman muğlâk bir hususiyet arz eder; bu terimden amaç ve hedef anlaşılabilceği gibi reel

*etki ve meydana getirilen sonuç da anlaşılabilir ki bu iki anlam, klâsik İslâmî ilimlerde amaçlılık belirten kavramlarla ilgili yapılan taksimde sırasıyla **garaz** ve **fâideyi** akla getirir. Bunlardan ilki sübjektif ve zamansal olarak önce olan bir şeydir, ikincisi ise objektif ve sonra.” (KÖKSAL 2008: 75-77).*

Edatla ilgili çalışmalarda sıkça kullanılan *işlev* kelimesinin kavram tarihini böylece aktardıktan sonra, bu kelimenin hangi anlamlarda kullanıldığından söz edilebilir.

İşlev kelimesi şu kavramlarla yan yana kullanılmıştır: Bağlaç işlevi (ÖZEZEN 2007: 114); belirteç işlevi (DEMİR 2006: 493); aitlik işlevi (ÜSTÜNOVA 2008: 306); nitelendirme işlevi: (ERKMAN AKERSON 2007: 135).

Görüldüğü gibi *işlev* kelimesi, hem kurulan ilişki türünü (aitlik işlevi), hem bir kelime türünü (bağlaç işlevi, belirteç işlevi), hem de bir cümle ögesini (belirteç tümleci işlevi) karşılayacak biçimde kullanılmıştır. Daha geniş bir taramada daha farklı sonuçlara da ulaşılabilir.

Anlam kelimesi kimi durumlarda *işlev* kelimesinin yerini tutacak tarzda kullanılmıştır:

AMA 2. Uyarı anlamında kullanılır (*Misalli Büyük Türkçe Sözlük* 2005: 914^b).

EĞER Şart anlamını güçlendirmek için şartlı cümlelerin başına getirilen kelime, şayet (*TDK Türkçe Sözlük* 2005: 604^b).

HA... HA... 6. Tekrarlanarak kullanıldığında eşitlik anlamı veren bir söz (*TDK Türkçe Sözlük* 2005: 829^a).

Gerek *işlev*, gerek kimi durumlarda *işlev* ile aynı içeriği taşıyacak tarzda kullanılan *anlam* kelimesi, edatlar söz konusu olduğunda çeşitli anlama-anlatma, öğrenme-öğretme zorlukları doğurmaktadır.

Öncelikle *anlam* ile *işlev* kavramlarının kimi kullanımlarından doğan örtüşme şu şekilde tefrik ve tashih edilebilir: Bir dil biriminin kendinde mündemiç bilgi yükü *anlam*, iki veya daha çok dil birimi arasındaki ilişkinin türü ise

işlevdir. Buna göre “... *edatının anlamı*” yahut “(...) *edatı, (...) anlamında kullanılır.*” gibi anlatımlar yanlıştır. *Anlam* ve *işlev* kelimelerinden biri muhakkak kullanılacaksa, *anlam* değil, *işlev* kelimesi tercih edilmelidir.

Ne var ki *edatın işlevi* gibi bir ifade kullanıldığında edat olan kelimelerde, tıpkı isimlerde olduğu gibi müstakil ve mündemiç bir *iç/öz/muhteva* varmış gibi anlaşılabilen ve zihin karışıklığına bu hâl sebep olmaktadır. Bu karışıklığı engellemenin yolu *edatların işlevi* ifadesi yerine *edatların kurdukları ilişki türleri* ifadesini kullanmak olabilir. Böyle bir anlatımla edatların yalnızca *görevli* kelimeler oldukları daha açık ve herhangi bir karışıklığa mahal bırakmayacak tarzda anlatılmış/vurgulanmış olur. Ayrıca *ilişki kurmak* tabiri, edatların yaptığı işin bir nevi mekanikliğini daha iyi ifade edebilmektedir.

Burada *ilgi* değil, *ilişki* kelimesi bilinçli olarak tercih edilmiştir. *İlişki* (Osm. *münâsebet*), *ilgi* (Osm. *alâka*)ye kıyasla daha kuvvetli, hatta organik bir bağı ifade eder. *Münâsebet* kelimesi ile aynı kökten türeyen *nesep* (soy) kelimesi bu konuda bir fikir verebilir. Kavram, bir örnek üzerinden düşünülecek olursa, *peynir* ile *zeytin* arasında *ilgi/alâka*, *peynir* ile *süt* arasında *ilişki/münasebet* olduğu söylenebilir. Buna göre, edatlar *ilgi* değil *ilişki* kuran kelimelerdir. Kelimeler, cümleler arasında organik bağlar kurar, ağlar örür, böylece tek tek müstakil kelime ve cümlelerden bir örgü (İng. *texte*) örülmüş, *metin* oluşturulmuş olur.

İlişki kuran görevli kelimeler olan edatları, bu özelliklerinden hareketle *bağımlı kelime*¹³ olarak tavsif ve tasnif etmek hatalı olacaktır, zira edatların *bağımlı*, isim ve fiillerin *bağımsız* oluşu sözlük anlamları itibariyledir. Gerçekten de, isim

¹³ BAĞIMLI KELİME (Osm. *edât*; Fr. *mot accessoire, particule*; karşıtı bağımsız kelime) Genellikle tek başına anlamı olmayan ve çekime girmeyen, cümle içinde öbür kelime ve kelime öbekleri arasında çeşitli ilişkiler kurmaya yarayan kelime. Ör. *Kerem ile Aslı, sen veya ben, senin gibi, bizim için, eyvah!, aman!*. Bağlaç, takı, ünlem olmak üzere üç çeşidi vardır (TOPALOĞLU 1989: 33).

ve fiillerin kendi başlarındayken de kendilerinde mündemiç bir anlam yükleri vardır, ancak bu anlam *sözlük anlamıdır*. Herhangi iki sestüş yahut çokanlamlı bir kelimenin anlamının belirginleşmesi de en az edatlar kadar karineye muhtaçtır.

Mesele *yağ* kelimesi ile örneklendirilebilir: “*Yağı ver!*” gibi bir cümlede, *yağ* kelimesinin delalet ettiği anlam, ancak söylendiği yerin bilinmesi ile açıklık kazanır. Bu cümle, mutfakta söylenmiş ise *yemeklik yağ*a, kaportacıda söylenmiş ise *motor yağına* delalet edecektir. Bu açıdan bakılınca isim ve fiil olan kelimeler için de *bağımlı kelime* denebileceği gerçeği ortaya çıkacaktır.

Edatın mahiyeti, ne olduğu, ne işe yaradığı hakkında konuşmak, cümlenin mahiyeti, “cümle” kavramından ne anladığımız ile de yakından ilişkilidir. Bu noktada ARİSTOTALES’in “cümle”nin aslında ne olduğu, ne söylediği ile ilgili hükmü, nahivcilerin ve belagatçilerin *cümle* hakkında söyledikleri ile birlikte değerlendirilecektir.

“ARİSTOTALES, bir iletinin, bir konu kısmı, bir de o konu hakkında söylediği bir yenilik olduğu kamısındaydı. Konudan kasıt, zaten bildiğimiz, durağan, mevcut ön durumdur. Buna bugünün anlayışıyla aşağı yukarı **özne** diyebiliriz. Bu **özne** ya da **konu** (thema) durağan ve bildik bir şeydir. Bunu da **isim** türü bir kelimeyle gösteririz.

Öte yandan, bu konu, ancak hakkında yeni bir şey söylendiği, bir fikir beyan edildiği zaman ilgimizi çeker. İşte konu hakkındaki bu artı bilgiyi (rhema) de bize fiil, yani edim, eylem, hareket, değişim verir.

ARİSTOTALES’e göre dünya hakkında bir şey söylemek, doğru ya da yanlış değeri olacak herhangi bir şey söylemek, ancak **cümlenin** kurulmasıyla mümkündür.” (ERKMAN AKERSON 2007: 227).

ERKMAN AKERSON’un naklettiği görüşler nahiv ve belagat kaynaklarının cümle kavramına yaklaşımı ile –neredeyse– bire bir örtüşmektedir.

ARİSTOTALES’in “zaten bildiğimiz, durağan, mevcut ön durum” olduğunu düşündüğü **özne** bir başka deyişle **konu** (thema), nahivciler tarafından **mübtedâ** olarak adlandırılır. Bu

mübtedâ hakkında verilen yeni bilgiye yani *rhema*'ya ise **haber** adı verilmiştir. *Mübtedâ* ve *haber*, iki ana cümle tipinden **haber cümlesinin** esas unsurlarıdır. *Haber cümlesi* "hakkında 'bu doğrudur' ya da 'bu yanlıştır' deme ihtimali bulunan" cümledir (EL-KAZVÎNÎ: 6-7; BOLELLI 2006: 140). Görüldüğü gibi ARİSTOTALES'in cümle yaklaşımı ile nahiv ve belagat kaynaklarının *cümle* hakkındaki yaklaşımı örtüşmektedir.

Mübtedâ ve *haber*, yani özne ve yüklem, cümlenin esas unsurlarıdır ve **umde** olarak adlandırılır. Cümlede bunların dışında kalan bütün kayıtlar (**mütemmimât-ı cümle** yani nesne ve öbür tümleçler) ise **fazla** olarak adlandırılmıştır (BİLGEGİL 1980: 45). Açıklayan, daraltan veya pekiştiren... bütün kayıtlar, yani cümlenin özne ve yüklem (**umde**)leri dışındaki bütün öğeleri umum lafızlarını (genel ifadeleri), *tahsîs eder* (özelleştirir). Mütemmimât-ı cümle hususunda AHMED CEVDET PAŞA şunları söyler: "Mütemmimât-ı cümle ki **hâl, temyîz ve müte'allikât-ı fi'**dir. Kelâmın bunlar ile takyîdi, tezyîd ve itmâm-ı fâ'ide içündür, çünkü bir kelâmda ne kadar çok kayd bulunur ise fâ'ide o kadar etemm olur, fakat bu bâbda muhatabın hâline nazar olunur." (AHMED CEVDET PAŞA 1299 [1882]: 69).

Buna göre cümlede asıl unsur, mübtedâ hakkında yeni bilgi/haber içeren *fîl*dir. Öbür bütün hâller (hâl ekleri) ve edatlar (görevli kelimeler) *ilişki* dediğimiz şeyi, yani *cümle unsurlarının olaya/habere katılma türlerini* ifade eder. Şöyle de denebilir: *İlişki, öznenin/ismin/mübtedânın, yükleme/fiile/ habere katılma türünün ifadesidir.*

Edatlar, cümlenin *umdesi* değil, *fazlasıdır*. Buna göre *bir cümlenin hükmü, umdeleri ile; anlamı, fazlaları ile ilgilidir, denebilir. Bir cümlede fazla olan unsurlar bulunmadığında cümlenin hükmü değişmez ama anlamı değişir.*

Edatların, kurdukları ilişki türleri çerçevesinde, tasnifi şöyle yapılabilir: Belirli bir ilişki türünü kurabilen bütün edatlar için, anılan ilişki türü, onların **vücûhu**; belirli bir ilişki türünü

kurabilen edatların, tek tek birbirlerine kıyasla sahip oldukları farklar ise onların *furûk*udur. Mesela, SAYESİNDE ile YÜZÜNDEN edatlarının *vücûhu* sebep-sonuç ilişkisi kurabilmeleri; SAYESİNDE'nin olumlu, YÜZÜNDEN'in olumsuz neticelere getirilebilmeleri ise onların *furûk*udur.

1.3. Teklif edilen edat tarifi ve gerekçeleri.

Buraya kadar kurulan nazari alt yapıya istinat edilerek *edat* şöyle anlaşılabilir ve şöyle tarif edilebilir:

İsim ve fiilden farklı olarak müstakil anlamı bulunmayan, metnin unsurları arasında dil-içi ve dil-dışı bağlamın gerektirdiği ilişkileri yine bu bağlamın gerektirdiği şekilde kuran biçim birimleridir.

Bu tarifi'nin unsur ve kayıtları şu şekilde açıklanabilir:

Tarifteki “*İsim ve fiilden farklı olarak müstakil anlamı bulunmayan...*” ifadesi ile edat olan kelimelerin ağıyarı tariftin men edilmiştir. Böylece isim ve fiiller tarifi'nin dışında kalır ki, bu özelliği, tarifi gelenekle buluşturmaktadır.

Tarifte “*anlamı bulunmayan*” ifadesine “*müstakil*” kaydının konulmasının sebebi, *anlam* kelimesinin *işlev*'i de kapsayacak tarzdeki umumi kullanımını tahsis edebilme düşüncesidir. Tariflerin tenkidi bahsinde görüldüğü üzere, *anlam* kelimesi, hem dış dünyadaki nesnelere işaret eden isimlerin içeriğini hem de metinde ilişki kuran görevli kelimelerin kurduğu ilişkileri anlatabilecek şekilde kullanılmıştır. Burada *anlam* kelimesine *müstakil* kaydı getirilerek birinci kullanışta ifade edilen, isim ve fiillerde mevcut bulunan *sözlük anlamı* kastedilmiş ve bu anlam tarifi'nin dışına itilmiştir.

Tarifte “*bir kelimedenden sonra; bir isim veya zarftan sonra; iki cümle arasında, söz içinde*” vb. gibi edatlar için tayin edilen mekânlar yerine “*metnin unsurları arasında*” ifadesi kullanıldı. Bu anlatımdaki *metin* kelimesiyle, anılan konumlandırmaların tamamı kuşatıldığı için, edat olan hiçbir

fert (biçim birimi) tarifin dışında kalmamış, hepsi cem edilmiş oldu.

Yine “*metnin unsurları*” ifadesi ile yalnız kelime ya da cümle gibi sınırlı birkaç birim değil, *metin* kavramına dâhil edilebilecek *ses*, *kelime*, *kelime grupları*, *cümle* ve *paragraf* gibi bütün lisani birimler tarife dâhil edilmiş oldu.

“*İlişkiler kuran*” ifadesi, edatların gördüğü işi anlatmak için kullanılan “*görevli, vazifeli, işlevini gören*” gibi ifadelerden ayırmak, bu sayede anlama ve anlatma açıklığı sağlamak için tercih edildi. *İşlev* kelimesi, pek çok araştırma ve tarifte, *anlam* kelimesinin müteradifi olarak kullanılmıştır. Buna göre, mesela “*sebep-sonuç anlamında...*” tabiri ile “*sebep-sonuç işleviyle...*” tabirinin eşit anlatımlar oldukları var sayılmıştır. Oysa bir kelimenin taşıdığı *anlam* ile kurduğu *ilişki* iki ayrı kategoridir ve birbirine karıştırılmamalıdır. Kullanıştaki *anlam-işlev* örtüşmesi, *işlev* yerine *ilişki kurmak* ifadesi kullanılarak aşılabilir. Ayrıca bu anlatım, edatların gördüğü işin mekanikliğini daha güçlü bir şekilde anlatabilmektedir.

“*İlişkiler kuran*” ifadesine öncelikle “*dil-içi ve dil-dışı bağlamın gerektirdiği*” kaydının getirilme sebebi bağlamı/karneyi işin içine katma zaruriyetidir, zira içinde bulunulan hâl neyi gerektiriyorsa, sözün sahibi o ilişkiyi kurar. Metnin unsurları arasında kurulacak ilişkinin türünü belirlemeye en fazla tesir eden iki unsurdan biri söyleyenin *niyeti*, biri de *bağlam*dir. Bu anlamda bağlam edilgen değil, etkendir. *Bağlam*, burada, dilin içindeki ve dışındaki bütün karineleri kapsayan bir kavram olarak kullanılmaktadır. Tarifte yalnız dil-içi bağlamın müessir olduğu farzedilseydi, “*metnin gerektirdiği*” ibaresiyle bu düşünce anlatılabilirdi. Ne var ki ister anlamın, ister ilişki türünün oluşmasında en az lisani karineler kadar, içinde bulunulan durum, söyleyen ile dinleyen arasındaki ilişkinin türü ve süresi, sözün söylendiği zaman ve mekân gibi dil-dışı unsurlar da müessir olmaktadır. Bunları tarifin dışında tutarak, sadece “*Edatlar ilişki kuran kelimelerdir.*” demek, bu ilişkinin hangi şartlar çerçevesinde kurulduğunu açıklamamak anlamına gelecektir. Bu sebeple tarife bu kayıt eklenerek edatlar

arasındaki ortak yön, ortak ilişki, yani edatların *vücûh* u ifade edilmiştir.

Buraya kadar sayılan unsurlar, edatların gördüğü işi hâlâ tam manasıyla anlatmaya yetmemektedir. Edatlar, metnin unsurları arasında, dil-içi ve dil-dışı bağlamın gerektirdiği ilişkileri kurarlar, fakat Türkçede -mesela- *benzetme ilişkisi* kuran birden fazla edat bulunmaktadır. İşte, “*dil-içi ve dil-dışı bağlamın gerektirdiği ilişkileri yine bu bağlamın gerektirdiği şekilde kuran*” ifadesiyle de benzetme ilişkisini kurabilen herhangi bir edatın değil, mütekellimin o anki niyetinin ve muktezâ-yı hâlin *zorladığı*, muhtemeller arasındaki en uygun *benzetme edatının* tercih edildiği anlatılmaktadır. Bu ikinci kayıt, ortak bir ilişki türünü kurabilen bir dizi edatın kendi aralarındaki farkları, yani *furûk* larını (mantıktaki tabiriyle *fasıllarını*) ifade etmektedir.

Son olarak, edatın *biçim birimi* olduğu hükmü verilmiştir. Bu, umum içeren adlandırma, *ekleşme* temayülü gösteren (*ile>+(y)le*), *parçacık* olan (*mi, de, ki*) ve bizatihi *kelime* olan (*gibi, kadar*) yapıların tamamını cem edebilme (efrâdını câmi olma) imkânını sağlamaktadır. *Biçim birimi* yerine *kelime* tabiri kullanılmış olsaydı *ek* ve *parçacık* olan yapılar tarifi dışında kalmış olacaktı.

2. Edatların metinde kurdukları ilişki türleri.

2.1. Edatların metinde kurdukları ilişki türlerinin tasnifi üzerine tespitler.

Osmanlı dönemi dil kaynaklarında ilişki türleri, her bir edatın ardından, gördüğü iş belirtilmek suretiyle ifade edilmiştir:

“**BELKİ Edât-ı idrâb**dır. Yani hükmü matufu'n-aleyhden sarf ile matufa nakl içindir. Nitekim ‘Havanın bürûdetine nazaran cânib-i şimâlde yağmur, belki kar yağmış olmak gerekdir.’ denilir. Kezâlik, ‘Bürûdetin şiddetine nazaran bu gece dağlara kar düşecek, belki düşmüştür.’ denilir.” (AHMED CEVDET PAŞA 1299 [1882]: 113).

“**İLE Edât-ı mukârenet**: İki şeyi birbirine mukârin gösterirse. **Edât-ı vesâtet**: Bir şeye diğer şeyi vâsita gösterirse. **Edât-ı ta‘îl**: Bir şeyi diğer şeye sebep gösterirse.” (MANASTIRLI MEHMED RIF‘AT 1311 [1893]: 72).

“**FAKAT** Bazen de **edât-ı şart** olur: Yarın sözleştiğimiz yere geliniz, fakat geç kalmayınız.” (MEHMED FU‘ÂD 1328-1329 [1910-1911]: 78).

Bu çalışmalarda edat olan kelimelerin kurdukları ilişki türleri, dönemin hemen bütün eserlerinde aynı biçimde adlandırılmıştır. Mesela GİBİ benzetme edatı için TÂHİR KEN‘AN da (1309 [1893]: 137), MANASTIRLI MEHMED RIF‘AT da (1311 [1893/1894]: 79) **edât-ı teşbîh** adlandırmasını kullanmıştır

Cumhuriyet dönemi dil çalışmalarında ilişki türlerine dair yapılan tasniflerde tutarlılık yoktur. Hemen her çalışmada ayrı ayrı ilişkiler listesi verilmiştir. Bunlardan birkaçını aşağıya dercediyoruz:

AKTAŞ, bağlama edatlarını şu şekilde tasnif etmektedir (1994/1):

1. Sıralama
2. Karşıtlama
3. Sebep
4. Sonuç
5. Açıklama

6. Ki
7. Yer verme
8. Üsteleme
 - a. Azarlama
 - b. Umutsuzluk
 - c. İstek, arzu
 - d. Emir
 - e. Açıklama
 - f. Pekiştirme

Tufan DEMİR, çekim edatlarını şu şekilde tasnif eder (2006: 496):

1. Benzetme
2. Neden-sonuç
3. Amaç-sonuç
4. Zaman ve yer-yön
5. Soru ilgeleri
6. Araç ve birliktelik
7. Özgürlük ilgeleri
8. Eşitlik ve ölçü ilgeleri
9. Görelilik ilgeleri
10. Koşul

ÇİFTÇİ 2007’de “Cümle Bağlayıcı Bağlaçlar”ın Tanzimat ve günümüz romanlarındaki dağılımını (*işlev* kelimesini kullanarak) aşağıdaki ilişki türlerine göre yapmıştır (ÇİFTÇİ 2007: 160):

1. Açıklama işlevi
2. Zıtlık işlevi
3. Sonuç işlevi
4. Üsteleme işlevi
5. Tahmin/ihtimal işlevi
6. Teşvik etme işlevi
7. Özetleme işlevi
8. Farz etme işlevi
9. Beklenti işlevi
10. Tercih etme işlevi

11. Benzerlik işlevi
12. İstisnâlık işlevi¹⁴

Bu tasniflerde anılan ilişki türlerinin adlandırmalarında belirli bir tutarlılık olmamakla birlikte (Mesela DEMİR sebep ile sonucu bir arada zikrederken, AKTAŞ sebebi ayrı sonucu ayrı anmıştır.) sebep-sonuç, benzetme gibi bazı ilişki türleri hemen her listede yer bulmuştur.

DELİCE, “*ilişki türü tespitinin dilin çağırışım alanına girdiğinden birine göre sebep sayılabilecek bir işlevin başkasına göre şart işlevi sayılabileceğini*” ifade eder (2003: 324).

Gerçekten de bazı edatlar aynı anda birden fazla ilişki türüne delalet ediyor gibi gözükmektedir. Mesela DELİCE'nin de andığı sebep-sonuç ile şart ya da gaye-sonuç ile sınır; sebep-sonuç ile zaman; sebep-sonuç ile çıkarım, kimi kullanımlarda bire bir örtüşmekte gibidir. Bu kullanımlarda, edat bir ilişki türünü açıktan ifade ederken öbürünü de tazammun edebilmektedir. Mesela “*Yağmurun yağması ile yerler ıslandı.*” cümlesinde, İLE yağmurun yağması ve ıslanma arasında hem sebep hem zaman yönünde *ikili* bir ilişki kurmuştur. SAYI, bu *ikiz* ilişkiyi matematikte “iki terimli” anlamına gelen *binom* adlandırmasıyla karşılamaktadır (1988: 79).

Bu tür kullanımlarda görüldüğü gibi, ilişki türlerinin birbiriyle örtüşmesi hâli *tedâhül* kavramıyla da izah edilebilir. *Tedâhül*, ayrı ayrı hükmü bulunan olay ya da kavramların iç içe geçmesidir.

Bu çalışmada, böyle birbiriyle örtüşen ilişkiler elden geldiğince tefrik edilmeye çalışılacaktır.

Yine bu çalışmada yapılan tasnif sayesinde, sözgelimi hangi edatın *sebe-sonuç* ilişkisi kurduğu, daha da ayrıntıya girilirse, mesela *olumlu veya olumsuz sebebin* hangi edatlarla ifade edildiği kolayca görülebilir. Ancak edatların kurduğu

¹⁴ Bu çalışmada, en sık tekrarlanan ilişki türlerinin *açıklama, zıtlık ve üsteleme* olduğu ifade edilmiştir (ÇİFTÇİ 2007: 160).

muhtemel bütün ilişkileri çeşitli başlıklar altında kesin olarak göstermenin imkânsız olduğu bir gerçektir. Bu sebeple, yapılan tasniften yararlanırken kimi yerlerde oldukça esnek düşünmek gerekmektedir. Burada yapılmak istenen şey de muhtemel bütün ilişkileri ortaya koymak değildir. Bu tasnif edatların kurdukları ilişkilere sistemli bir yaklaşım çabasıdır. Bu sebeple edatların kurduğu kimi ilişkiler, teklif edilen başlıkların kavram alanına çok yakın olduğundan zorluk çıkmamış, fakat kimi ilişkiler böyle bir sistemleştirme çabasının getirdiği zorlamayla kavram alanlarından en yakın olanına dâhil edilmiştir.

2.2. Sebep-sonuç ilişkisi.

2.2.1. Sebep-sonuç ilişkisi üzerine tespitler.

Kelimenin anlamı nasıl mütekellimin niyeti ise, varlığın anlamı da bir parça onun var oluşunu temin eden *illet*dir, bu anlamda niyet ve illet paralellik gösterir. Bir başka ifadeyle bir sözün niçin söylendiği (var olduğu) *niyet* ile, eşyanın veya hadisenin niçin var olduğu da *illet* ile anlaşılır. Nitekim felsefede hakikati araştırmaya fizikten, fiziği sorgulamaya da varlığın illetinden başlanır (ADIGÜZEL 2002: 158).

İstilahi olarak, *illet*, bir şeyin haricinde olduğu hâlde ona tesir eden ve onun meydana gelmesi kendisine bağlı olan demektir. *İllet*, hulûl ettiği (içine girdiği) şeyi değiştirir. Bunun gibi, hastalığa da, hastanın durumunu değiştirdiği için *illet* denildiği belirtilmiştir.

Felsefede dört tür illetten bahsedilir (ADIGÜZEL 2002: 158):

1. Fâil illet
2. Maddî illet
3. Gâî illet
4. Sûrî illet

Bu dört illet, şöyle bir örnek üzerinden daha kolay anlaşılabilir: Sanat eseri bir heykelin maddesini oluşturan mermer blok, onun *maddî illet*idir. Bu mermeri yontarak ona

belirli bir şekil veren heykeltıraş, heykelin *fâil illet*idir. Heykeltıraşın tasavvurundaki heykelin sureti, heykelin *sûrî illet*idir. Heykeltıraşın, bu heykeli yapma gayesi, heykelin *gâî illet*idir (KEKLİK 1978: 137). Bu dört sebepten biri bile eksik olsa, heykel vücuda gelemmez.

Her söz, söylenmesine sebep olan bir *illet* ve *niyet* çerçevesinde anlam kazanır: Bu iki kavramdan *niyet*, o sözün niçin söylendiğini gösterip, geleceğe mütealliktir; *illet* ise neden söylendiğini işaret eder ve geçmişe mütealliktir.

Türkçede bir fiilin geçmişe yönelik illeti *sebep*, geleceğe yönelik illeti *gaye* kelimesi ile anlatılabilir. *İllet*, bu ikisini de kuşatan bir üst kavram, üst kelime olarak kullanılabilir. Nitekim Osmanlı dönemi gramer kitaplarında sebep-sonuç ilişkisi kuran edatlar, *edât-ı ta'îl* terkihiyle adlandırılmıştır. Bu adlandırma, hem sebep hem gaye bildiren edatlar için ortak kullanılmıştır.

“*Sebep*, kelimesinin kök anlamı ‘ip’ tir. Yaygın kullanılışa göre ise bir matlûbu elde etmek için tevessül edilen şeye *sebep* denilir. Nitekim “*Fılanın ipi ile kuyuya inilmez.*” demek, o adam sebebiyle matlûb hasıl olmaz demektir.” (BABANZÂDE AHMED NAÎM: *Mebâdi-i Felsefe’den Birinci Kitâb İlmü’n-nefs*: 249). Bu kullanımlardan da anlaşılacağı üzere *sebep*, aslında *vesile*, *vasıta* anlamlarına gelir. Felsefedeki *illiyet*’e müradif sayılması doğru olmamakla birlikte, tercihe dayalı olarak kullanılagelmiştir (RIZA TEVFIK: *Kâmus-ı Felsefe*: II. c. 149-150). Felsefe ıstılahı olarak *sebep*, bir şeyin gerek *mahiyette*, gerek *vücûdda* muhtaç olduğu şeydir (BABANZÂDE AHMED NAÎM: *Mebâdi-i Felsefe’den Birinci Kitâb İlmü’n-nefs*: 249).

Sebep çokanlamlılık (Osm. *lâfz-ı müşterek*, İng. *polysemy*) gösteren bir kavramdır. Birbiriyle örtüşmekle birlikte yer yer ayrılan üç farklı kavramı anlatmak için *sebep* kelimesi kullanılır. Bunların ilki, iki *hadise* arasındaki illiyeti ifade sadedinde kullanılan *sebep*; ikincisi bir olayın niçin gerçekleştiğinin izah ve gerekçesini ifade eden *sebep*; üçüncüsü

ise iki *fikir* arasındaki mantıki illiyeti ifade eden *sebep*dir. Bu üçüncüsü çıkarıma da yakındır.

İngilizce’de ilk iki sebep türünü anlatmak için iki ayrı kelime bulunmaktadır; *cause* ve *reason*. Bir olayın gerçekleşme sebebini anlatmak için *cause* “Kaza yaptı, **çünkü** çok hızlı gidiyordu.”; bir olayın niçin öyle olduğunu izah etmek, gerekçesini açıklamak için ise *reason* “Çok hızlı gidiyordu, **çünkü** uçağa yetişmesi gerekiyordu.” kelimeleri kullanılır (Longman Dictionary of English Language and Culture 1992: 1094^a).

İki olay arasındaki illiyeti anlatan *sebep* ikiye ayrılır: ***Sebeb-i tâm***: Müsebbebi (sebep olunanı) ancak kendisiyle meydana gelen sebeptir. Mesela, elektriğin, lambanın yanmasına olan sebebiyeti gibi. ***Sebeb-i gayr-i tâm***: Müsebbebi tek başına meydana getiremediği hâlde müsebbebin kendisine muhtaç olduğu sebep. Mesela gözün görmeye olan sebebiyeti gibi. Göz olmadan görmek olmaz, fakat sadece gözle de görme gerçekleşmez, çünkü görmek için ışığa da ihtiyaç vardır (ALP 2007: 26).

Sebeb-i tâm söz konusu olduğunda DİYE edatı kullanılamamakta, İÇİN edatı kullanılmaktadır, zira DİYE, subjektif illiyet bağı kurarken, İÇİN objektif illiyet bağı kurmaktadır. ***Sebeb-i tâm*** niteleği taşıyan sebepler, izafi olduklarından, objektif bir nitelik taşırlar.

*Güneş doğdu ***diye*** hava aydınlık.

Güneş doğduğu ***için*** hava aydınlık.

*Âmâ ***diye*** göremiyor.

Âmâ olduğu ***için*** göremiyor.

Mantıki illiyeti ifade eden sebebe ise şu cümle örnek verilebilir:

Bu hayvan ölmemiş, ***çünkü*** hâlâ kımıldıyor.

Bu tür mantıki izah getiren ta‘lîl (illiyetlendirme)ler, “*umûmî kazıyyeleri istilzâm eder*” (PIAGET 1939: 42).

Nitekim “*Bu hayvan ölmemiş, çünkü hâlâ kıınıldıyor.*” cümlesinde, sözün sahibini hayvanın ölmediği kanaatine götüren şey, hayvanın kıınıldıyor olmasıdır. İnsanoğlu, hayattan edindiği tecrübeleri birleştirerek önce bir nevi tümevarım (Osm. *istikrâ*) işlemini gerçekteştirir, bu tümevarımlar neticesinde de birtakım genel geçer ilkelere ulaşır. *Hareket edenlerin canlı olduğu* umumi ilkesine ulaşılması gibi... Bunun yanında hayvanın kıınıldıyor olması, canlı olmasının sebebi değil, onun canlı olduğu hükmüne varılabilmesinin sebebidir. Kıınıldamasına bakarak, kıınıldaması sebebiyle hâlâ canlı olduğu düşüncesi çıkarılmış olur.

Sebeup-sonuç ilişkisi, aslında bir nevi *açıklama* ilişkisidir, açıklamanın (*beyân*ın) bir türüdür. SAYRAFÎ [ö. 941] beyânı “*bir şeyi kapalılık mevkiinden tecellî ve zuhûr mevkiine çıkarmak*” şeklinde tarif etmiştir (KOCA 1996: 115).

Sebeup-sonuç ilişkisi kuran cümlelerden birincisi *hükmü*, ikincisi *neticeyi* içerir (MEHMED FU‘ÂD 1328-1329 [1910-1911]: 45). *Beklediğim kişi gelmedi (hüküm), bunun üzerine ben de eve geri döndüm (netice)*.

Sebeup-sonuç ilişkisinin bağlı bulunduğu ana ilke, sebebin gerçekteşme zamanının sonucun gerçekteşme zamanından önce olmasıdır. Buna *tertip* denir.¹⁵ Bu ana ilke, dili olduğu kadar hukuku da ilgilendirmektedir: “*Olayların hiçbirinde sonuç, sebepten önce gelmez. Aynı anda mevcut iki olgu karşısında, bunlardan hangisinin sebep hangisinin sonuç olduğu konusunda tereddüt edersek, bunlardan hangisinin diğerinden evvel geldiğini tespit edebiliyorsak sorunu çözdüğümüzü düşünebiliriz.*” (KEYMAN 1980: 59-60). Bu mantıki sıralamaya dikkat edilmediği takdirde, cümle, gramer bakımından da hatalı olmaktadır:

Ödevimi erken bitirdiğim için televizyon seyrediyorum.

¹⁵ Dilde *tertip* (öncelik-sonralık sıralaması) gözeten yapılar şunlardır: 1. İcmâl-tafsîl 2. Hüküm-illet 3. şart-ceza 4. Sebeup-sonuç (Güman 2006: 220).

**Ödevimi erken bitireceğim için televizyon seyrediyorum.*
(ÖZSOY ve TAYLAN 1998: 118-119)

Ancak mantıki illiyet bağı içeren cümlelerde zamanda sıralı olma mecburiyeti aranmaz. Bu tür illiyetlerde zaman kavramı etkili değildir.

Sebep-sonuç ilişkisinin örtüştüğü ilişki türleri ve bu ilişki türleri ile arasındaki farklara aşağıda değinilmektedir.

2.2.1.1. Sebep-sonuç ile gaye-sonuç.

Sebep ve *gaye* bir fiil ya da söze anlamını verme kudretine sahip iki esas kavramdır. Bu durum, şöyle bir örnek üzerinden tespit edilebilir:

Ahmet, arkadaşı Remzi'nin Ankara'dan gönderdiği bir kitabı almak üzere kargoya gitmektedir. Ahmet, yolda Akif'e rastlar ve aralarında şöyle bir konuşma geçer:

Akif: *Nereye gidiyorsun?*

Ahmet: *Kargoya...*

Akif: *Hayırdır?*

Bu noktada Ahmet'in vereceği cevap *kargoya gitmesinin anlamını* teşkil edecektir. Ahmet, bu soruya kargoya gitmesinin *sebebinin* esas alarak cevap verecek olursa, şöyle diyecektir:

Ahmet: *Remzi bir kitap göndermiş de...*

Kargoya gitmeyi, *amacı* esas alarak açıklayacak cevap ise şöyle olacaktır:

Ahmet: *Remzi bir kitap göndermiş, onu alacağım.*

Bu cevaplardan ilki fiilin *nedenini* (*Neden gidiyorsun?* sorusunun cevabını) ikincisi *niçinini* (*Niçin gidiyorsun?* sorusunun cevabını) açıklar.¹⁶

¹⁶ NEDEN geçmişe dönük “*sebebi*” bulmaya yönelik, NİÇİN geleceğe dönük “*amacı*” bulmaya yönelik soru kelimeleri oldukları hâlde, kelimelerin tariflerinde bu farka dikkat edilmemiştir.

Peki, bunlardan hangisi, Ahmet'in kargoya gitmesinin gerçek *anlamını* içerir? Herhangi bir fiilin ya da söylenmiş bir sözün sebebi mi, amacı mı daha öncelikli yahut önemli sayılmalıdır?

Bu soruların cevabı ancak hâlin iktizasına göre verilebilir. Bazı hâllerde o işin anlamını ancak *sebebi* verebilirken, bazı hâllerde de ancak *amacı* verebilir. Bu sebeple ikisinden birini mutlak manada tercih söz konusu olamaz. Ancak *amaç* kavramının sebebe kıyasla daha şümulü olduğu söylenebilir, zira *amaç*, *sebebi içerir/kapsar*, *ama sebep amacı içermeyebilir*.

Nitekim Ahmet, kargoya gitme amacını ifade ettiği cümlede, hem sebebi hem amacı zikretmek zorunda kalmıştır: *Remzi bir kitap göndermiş (sebepe), onu alacağım (amaç)*. Ahmet burada yalnızca amacını ifade ederek yeterli bir cevap veremezdi:

Ahmet: *Kitabı alacağım.*

Bu cevap ister istemez “*Hangi kitabı?*” sorusunu doğuracaktır. Bu sebeple Ahmet, önce sebebi, sonra buna bağlı olarak amacını belirtmiştir, yani amaç, sebebi kapsamıştır.

2.2.1.2. Sebep-sonuç ile şart.

Şart ilişkisi kuran kimi cümlelerde gizli bir sebep anlamı da sezilmektedir: *Çalışırsan başarırsın*. Böyle bir cümlenin hükmü, “*Çalıştığın için başarırsın*.” gibi bir cümlenin hükmüyle yakınlık arz etse bile sebep ve şart ifadeleri bire bir örtüşemez. Genel bir kaide olarak *nerede sebep/illet varsa orada teşekkül etmiş bir veya daha fazla şart da vardır* denebilir. İlet, bu şartların ya tamamının gerçekleşmesi ile etkili olur, yahut yegâne bir şarta bağlı olarak gerçekleşir. Bununla beraber şart, illet değildir. Bu ikisi arasındaki en belirgin fark şudur: *İlet faildir, şartta bu vasıf yoktur*. Bir odayı aydınlatan güneş, ışığın illetidir. Pencere kanatlarının açık olması ise şarttır. Eğer güneş, yani illet yoksa, pencere açık

olsa dahi yani şart gerçekleşmiş de olsa fark etmez; oda aydınlanmaz (ÇANKI 1954: 431).

Ayrıca, sebebe, sebep olunanın (Osm. *müsebbebin*) *var olması* için ihtiyaç duyulur, varlığını sürdürmesi (Osm. *bekâsı*) için ise duyulmaz. Nitekim sebebin yok (Osm. *ma'dum*) olması durumunda sebep olunan varlığını sürdürebilir. Mesela, atma eylemi yok olduğu hâlde ok hedefe gidebilir. Şarta, şarta bağlı olanın (Osm. *meşrûnun*) *hem var olması* (Osm. *vücûdu*) *hem de varlığını sürdürmesi* (Osm. *bekâsı*) için ihtiyaç duyulur. Misalen hayat, kudretin var olması için şart olduğundan, hayat olmaksızın kudretin varlığını sürdürmesi mümkün değildir.

Bu bilgilerden hareketle “*Alkollü araç kullanırsan kaza yaparsın.*” gibi bir cümlede, *alkollü araç kullanma, kaza yapmanın* yegâne şartı olmadığı için fail olma kudretinde değildir. Bir başka ifadeyle bir kişi alkollü araç kullandığı hâlde kaza yapmayabilir, çünkü kaza yapmanın tek şartı alkollü araç kullanma değildir; oysa “*Alkollü araç kullandığı için kaza yaptı.*” cümlesinde *alkollü araç kullanma, fail* hükmündedir; kaza yapmanın öbür şartları da teşekkül etmiş, fakat alkollü araç kullanma, kazada esas müessir olmuştur. Bu anlamda *sebepten şarttan daha güçlüdür*.¹⁷

2.2.1.3. Sebep-sonuç ile zaman.

Sebep-sonuç ilişkisinde gizli bir zaman anlamı sezilir: “*Kışın gelmesiyle ortaklı sakinleşirdi.*” (DEMİR 2006: 504).

Burada ifade edilen zaman, fiilin başlama zamanıdır.

2.2.2. Sebep-sonuç ilişkisi kuran edatlar.

2.2.2.1. İçin.

Sebep-sonuç ilişkisi kurar.

Elimde iyi bir İngilizce-Türkçe sözlük olmadığı için bu metni anlamakta zorlanıyorum.

¹⁷ İbnü'l Emin Mahmud Esad Seydişehrî *şartın, sıfattan; sebebinse şarttan daha güçlü* olduğunu ifade etmektedir (2002: 161).

İÇİN, sebep-sonuç ilişkisi kuran bir başka edat olan DİYE'den farklı olarak hem nesnel hem öznel illiyet bağı kurarken, DİYE yalnızca öznel illiyet bağı kurar (ÖZSOY ve TAYLAN 1998: 119).

Taksiye bindiğim için eve erken gittim.

**Taksiye bindim diye eve erken gittim.*

Sebeb-i tâm söz konusu olduğunda DİYE edatı kullanılamamakta, İÇİN edatı kullanılmaktadır, zira DİYE, öznel illiyet bağı kurarken, İÇİN nesnel illiyet bağı kurmaktadır. *Sebeb-i tâm* niteleği taşıyan sebepler, izafi olmadıklarından, objektif bir nitelik taşır.

**Güneş doğdu diye hava aydınlık.*

Güneş doğduğu için hava aydınlık.

**Âmâ diye göremiyor.*

Âmâ olduğu için göremiyor.

Ana cümlelerin öznesi ile sebep bildiren yan cümlelerin öznesi **ayrı kişiler** olduğu zaman -mA-SI İÇİN yapısı kullanılır (ÖZSOY 1999: 264):

Öğretmen öğrencilerin Türkçe öğrenmeleri için çok alıştırmayı yaptırıyor

2.2.2.2. Bilmem ki.

İki cümle arasında sebep-sonuç ilişkisi açık bir şekilde kurulabildiği gibi, kimi durumlarda sebep bilinmez, bundan dolayı yalnız netice zikredilir, fakat sebebin bilinmediği de izhâr edilir. Böylesi kullanımlar da, bir yanı sıra, sebep-sonucun kavram alanına temas ettiğinden, sebep-sonuç başlığı altında değerlendirilmelidir.

BİLMEM Kİ, bunlardan biridir. Sebebi kesin olarak bilinmeyen veya anlatılamayan durumlar karşısında söylenir (*Misalli Büyük Türkçe Sözlük* 2005: 370^b).

Ne var şu kahvede, bilmem ki, eve sığıyorsun?

2.2.2.3. Birlikte.

Sebep-sonuç ilişkisi kurar. Sebep, neticenin failidir.

Dört illet türünden *fail illet* sınıfına dâhil edilebilecek türde sebep-sonuç ilişkileri kurar.

Yağmurun yağmasıyla birlikte yerler ıslandı (Yerleri ıslatan yağmur.).

Bu tür sorunlar internetle birlikte ortaya çıkmıştır (Sorunları çıkaran internet.).

Bu cümlelerde zımni bir zaman ifadesi de sezilmektedir. Sebep, sonucun başlama zamanını da ifade eder. Sebebin gerçekleşmesi ile neticenin zuhûru aynı an içinde gerçekleşmektedir:

Yerler ne zaman ıslandı? Yağmurun yağmasıyla birlikte.

Bu tür sorunlar ne zaman ortaya çıktı? İnternetle birlikte.

Bu anlamda şu iki cümle birbirinden farklıdır:

Bu tür sorunlar internetle birlikte ortaya çıkmıştır.

Bu tür sorunlar internetten sonra ortaya çıkmıştır.

BİRLİKTE'li kullanışta, fiilin hem faili hem başlama zamanı aynı anda anlatılabilirken, SONRA'lı kullanışta fail olma hususiyeti anlatılamamaktadır. SONRA, sebep ve sonucu zamanda birbirinden ayırdığı için, sorunların ortaya çıkmasında internet dışında sebeplerin de bulunabileceği ihtimalini taşımaktadır.

2.2.2.4. Böylece.

Sebep-sonuç ilişkisi kurar. Beklenen bir sonucu hâsıl edecek sebebin gerçekleşmiş olduğunu anlatmak için kullanılır.

Üç kişi daha geldi, böylece bütün koltuklar dolmuş oldu.

2.2.2.5. Böylelikle.

Sebep-sonuç ilişkisi kurar. Hedeflenen neticenin yalnız olumlu olduğu durumlarda, neticeyi hâsıl edecek sebebin niteliğini, ne olduğunu belirtmek için kullanılır.

*Bir haftadır her gün 10 saat çalıştım, **böylelikle** ödevimi zamanında teslim edebildim.*

*Ali iş buldu, **böylelikle** kirasını ödeyebilecek (Olumlu netice).*

Ali işten çıkarıldı, **böylelikle kirasını ödeyemeyecek (Olumsuz netice).*

2.2.2.6. Bu açıdan.

Sebep-sonuç ilişkisi kurar. Neticeyi meydana getiren muhtemel sebeplerden birini vurgulu biçimde öne çıkarmak için kullanılır.

*Artan kamu finansman açıkları enflasyon ve faizler üzerinde olumsuz bir rol oynamaya adaydır. Merkez Bankası'nın işi **bu açıdan** da 2007 yılında zorlaşacaktır.*

2.2.2.7. Bu itibarla.

Sebep-sonuç ilişkisi kurar. Sonuçta verilen hükme varabilmek için hangi sebebin ölçü alındığını ifade için kullanılır.

*İstanbul'da çok farklı kültürlere ait bir yığın tarihi eser var. **Bu itibarla**, her yıl bu kadar turistin bu şehre akın etmesi normal.*

2.2.2.8. Bu sayede.

Sebep-sonuç ilişkisi kurar. Hedeflenen neticenin yalnız olumlu olduğu durumlarda, neticeyi hâsıl edecek sebebin niteliğini, ne olduğunu belirtmek için kullanılır.

*Ali çok çalıştı, **bu sayede** tıp fakültesini kazandı.*

Ali hiç çalışmadı, **bu sayede tıp fakültesini kazanamadı.*

Hedeflenen netice olumsuz ise BU YÜZDEN bağlama edatı kullanılır.

Ali hiç çalışmadı, **bu sayede tıp fakültesini kazanamadı.*

*Ali hiç çalışmadı, **bu yüzden** tıp fakültesini kazanamadı.*

2.2.2.9. Bu suretle.

Sebep-sonuç ilişkisi kurar. Ne şekilde bir işin gerçekleştirilmesi sebebiyle o neticenin hâsıl edildiğini ifade için kullanılır.

*“Bizans'ın asırlarca işlenmiş, bin türlü külfet, merasim ve âdaptla dolu, altına ve sirmaya gark olunmuş derin ilâhili ruhaniliğini dedelerimiz bu şehit türbelerinin başında yaktıkları ilk mumla yendiler. **Bu suretle** semt semt halkça kutlu yerler ortaya çıktı.”*

2.2.2.10. Bu yüzden.

Sebep-sonuç ilişkisi kurar. Hedeflenen neticenin yalnız olumsuz olduğu durumlarda, neticeyi hâsıl edecek sebebin niteliğini, ne olduğunu belirtmek için kullanılır.

*Ali hiç çalışmadı, **bu yüzden** tıp fakültesini kazanamadı.*

Ali çok çalıştı, **bu yüzden tıp fakültesini kazandı.*

Hedeflenen netice *olumlu* ise BU SAYEDE bağlama edatı kullanılır.

Ali çok çalıştı, **bu yüzden tıp fakültesini kazandı.*

*Ali çok çalıştı, **bu sayede** tıp fakültesini kazandı.*

2.2.2.11. Çünkü.

Sonuç-sebeup ilişkisi kurar.

ÇÜNKÜ ile birbirine bağlanan cümlelerden ilki neticeyi, ikincisi bunun sebeupini bildirir.

Sebeup kavramının incelendiği bölümde izah edildiği gibi, *sebeup*, hem iki olay arasındaki *illiyet*, hem de iki bir durum,

fikir yahut olayın mantıki izahı, *gerekçesi* olarak anlamak gerekmektedir. Bu ikisi şu surette örneklendirilebilir:

*Adam düştü, **çünkü** bastığı yer kaygandı.*

Bu cümlede adamın düşmesi işini vücuda getiren illet, bastığı yerin kaygan olmasıdır.

*Çok çalış, **çünkü** zamanın azaldı.*

Bu cümlede ilk cümlenin niçin söylendiğinin gerekçesi verilmiştir. *Gerekçe* kavramı *gerekirici sebep* şeklinde de anlaşılabilir.

*Çayı demleyeli çok olmamış, **çünkü** çay hâlâ sıcak.*

Bu cümlede ise, çayın hâlâ sıcak olmasından hareketle çayın demlendiği süre üzerine mantıki bir çıkarım yapılmıştır.

2.2.2.12.Da.

i. Sebep-sonuç ilişkisi kurar. Netice cümlesi, istenen bir hâle kavuşulduğunu ifade ettiğinde neticeye neyin sebep olduğunu belirtmek için kullanılır.

*Ali geldi **de** biraz rahat nefes aldık.*

*Yağmur yağdı **da** ortalık biraz serinledi.*

*Arkadaşlardan biraz borç para aldım **da** kirayı denkleştirdim.*

ii. Sebep-sonuç ilişkisi kurar. Muhataptan beklenen şeyi içeren netice cümlesi ile bu beklentinin sebebini/gerekçesini tariz yollu ifade için kullanılır.

*Başarınızı görmek istiyorum **da** söylüyorum* (BİLGEGİL 1982: 152).

*Vaktinde gel **de** geç kalmayalım.*

Ki’li kullanışta, DE’li kullanıştaki tariz bulunmaz:

*Vaktinde gel **ki** geç kalmayalım.*

2.2.2.13. Değil mi ki.

Sebep-sonuç ilişkisi kurar. Netice cümlesi, verilen bir karar yahut hükmü; sebep cümlesi, bu kararın verilmesini gerektiren davranış ya da durumu ifade eder, ancak sebep olan davranış, muhataptan beklenmeyen bir davranıştır.

Değil mi ki bana yalan söyledin, bir daha seninle de konuşmam.

Değil mi ki sen bana bu zor zamanda evini açtın, ben de bundan sonra daima yanında olacağım.

2.2.2.14. Yüzünden.

Sebep-sonuç ilişkisi kurar. Neticenin yalnız olumsuz olduğu durumlarda, neticeyi hâsıl edecek sebebin niteliğini, kim ya da ne olduğunu belirtmek için kullanılır.

Ablam eniştem yüzünden ölüyor.

Misalli Büyük Türkçe Sözlük'te YÜZÜNDEN edatının olumsuz *sebep* bildirdiği ifade edilmiştir (*Misalli Büyük Türkçe Sözlük* 2005: 3464^b). Bu hüküm yanlıştır, çünkü YÜZÜNDEN edatının kullanılabilmesi için olumsuz olması gereken unsur cümledeki *sebep* değil, *neticedir*. Bu hükmün sağlanması şu iki cümle üzerinden yapılabilir:

Yağmur yüzünden yollar tıkanı.

**Yağmur yüzünden çiçekler açtı.*

2.3. Gaye-sonuç ilişkisi.

2.3.1. Gaye-sonuç ilişkisi üzerine tespitler.

Başlıkta *amaç* yerine *gaye* kelimesi, *gâi illet* kavramıyla irtibatı kurabilmek için kullanılmıştır.

Gâi illet, bir fiil ya da nesnenin yokluk alanından varlık alanına çıkışını temin eden illetlerden biridir.

Gaye, tıpkı *illet* gibi, kendi aralarında ince farklar taşıyan bir dizi adlandırmanın ortak ve üst kavramıdır. Bu adlandırmalar *garaz*, *menfaat*, *nihayet*, *fâide*, *hikmet*

ve **maslahattır**. *Bu işten menfaatin/faydan/maslahatın/garazın nedir? Bu işin hikmeti nedir?* sorularının cevabı, farklı tarzlarda hep o işin gayesini anlatır.

Bu adlandırmalardan **garaz**, failin fiilden beklentisi olup, fiilden öncedir. **Gaye**, fiille ulaşılmak istenen fayda olup fiilden sonradır. Gaye, fiilin sonu, yani müntehâsıdır. Gaye hâsıl olunca fiil de nihayete erer, bir başka ifadeyle *fiilin gayeye kadar imtidâdı* (sürmesi) söz konusudur:

Muharrem İngilizce öğrenmek için kursa gidiyor (Muharrem, İngilizce öğreninceye kadar kursa gidecektir, öğrendikten sonra kursu bırakacaktır.)¹⁸ Babanzâde Ahmed Naîm, gayenin aynı zamanda **fâide**ye terettüb ettiğini ifade etmiştir, yani bir işi gerçekleştirme *amacımız*, aynı zamanda o işten sağlamayı umduğumuz *faydadır*. Yukarıdaki örnekte, İngilizce öğrenmek hem amaç hem de kursa gitmeden doğacak faydadır.

Gâi illet ile *fail illet* arasında, fiil ile irtibatları noktasında fark vardır. *Fail illet*, sebep olduğu fiil ile bir bütün (bütünleşik) iken, *gâi illet* fiilden ayrıdır.

Mesela, “*Hüseyin, çok hızlı gittiği için kaza yaptı.*” cümlesinde kazanın sebebi ve faili, Ramazan’ın hızlı gitmesidir. Bu tür cümleler, zımnî fail durumundaki sebebin, açık bir şekilde fail olarak gözükebildiği ettirgen yapıya dönüştürülebilmektedir: “*Ramazan’ın çok hızlı gitmesi (ona) kaza yaptırdı.*”

Oysa “*Ankara’ya gitmek üzere havaalanına geldim.*” cümlesinde *havaalanına gelme* fiili, *Ankara’ya gitme* gayesini doğrudan hâsıl edebilecek bir fiil değildir. *Ankara’ya gitme* gayesini tahsil edebilecek fiil *Ankara’ya uçmaktır*, fakat bu zikredilmemiştir. Bu cümle şu şekilde açılabilir:

¹⁸ Bu anlamda “*Muharrem İngilizce öğrenmek için kursa gidecek.*” cümlesi ile “*Muharrem İngilizce öğreninceye kadar kursa gidecek.*” cümleleri birbirine paraleldir.

A fiili (Havaalanına gelme) > B fiili (Uçağa binme) > Gaye (Ankara'ya gitme)

Bu konudaki bir başka örnek:

Isınmak için ateş yaktım.

Burada ateşi yakanın talebi, arzusu, bizatihi ateş yakmak değil, ısınmaktır. Böyle bir cümledeki ısınma gayesi **matlûbu'n li-gayrihi** (ondan/kendisinden başkası için talep edilen) şeklinde adlandırılmıştır.

Bir şeyin hakikatte ne olduğu hakkında düşünülürken ya da o şey tarif edilirken “*Bir şeyin gayesi, o şeyin tarifine girer mi?*” sorusu gündeme getirilmiştir. Ticaret ve kazanç ilişkisi bu çerçevede düşünülebilir: Ticaret, kazanmak için yapılır. Dolayısıyla *kazanç*, ticaretin *gâî illeti*dir. Bünyesinde kazanç olan her şey ticarete girer. Dolayısıyla, kazanç, ticâret için **matlûbu'n li-gayrihi** olmaktadır.

Bu iki ayrı tip cümleden çıkarılabilecek sonuç şudur: *Gaye-sonuç* cümlelerinde failin amacı bizatihi kendisinin gerçekleştirdiği fiil olmayabilir.

Gaye-sonuç ilişkisinin kimi kullanımları, sebep-sonuç ilişkisinde olduğu gibi *şart* kavramı ile örtüşür:

Eski borcunu öde ki yenisini alabilesin.

Bu cümle tazammun ettiği hüküm itibariyle iki ayrı şekle dönüştürülebilir:

1. *Eski borcunu ödemezsen yenisini alamazsın.*

2. *Yeni borç alabilmek için eskisini ödemelisin.*

Bu üç cümle de üçüncü hâlin imkânsızlığı denebilecek bir yapıda birleşir:

Ya eski borcunu ödeyeceksin ya da yenisini alamayacaksın.

AHMED CEVDET PAŞA bu nevi durumlar için **mâni'atu'l cem'** adlandırmasını kullanmaktadır (AHMED CEVDET PAŞA,

1293 [1876]: 51). Bu iki ihtimalin aynı zaman içinde bir arada bulunması mümkün değildir.

İkinci cümlenin yapısı, yani “...mek için ...melisin” bir nevi şart ifade eder.

2.3.2. Gaye-sonuç ilişkisi kuran edatlar.

2.3.2.1. (-mAk) için.

Gaye-sonuç ilişkisi kurar.

Ana cümlenin öznesi ile amaç yan cümlesinin öznesi **aynı** kişiler olduğu zaman *-mAk için* veya *-mAk üzere* yapıları kullanılır (ÖZSOY 1999: 264).

Ahmet Japonca öğrenmek için/üzere Japonya'ya gidecek.

Ana cümlenin öznesi ile amaç yan cümlesinin öznesi **ayrı** kişiler olduğu zaman *-mA+sI için* yapısı kullanılır (ÖZSOY 1999: 264).

Öğretmen öğrencilerin Türkçeyi iyi öğrenmeleri için çok sayıda alıştırtma yaptırıyor

2.3.2.2. (-mAk) üzere.

Gaye-sonuç ilişkisi kurar.

Ana cümlenin öznesi ile amaç yan cümlesinin öznesi **aynı** kişiler olduğu zaman *-mAk için* veya *-mAk üzere* yapıları kullanılır (ÖZSOY 1999: 264).

Ahmet Japonca öğrenmek için/üzere Japonya'ya gidecek.

2.3.2.3. Diye.

Gaye-sonuç ilişkisi kurar. Failin, cümlede ifade edilen fiilin gerçekleşmesi yönünde bir *beklenti* içinde olduğunu bildirir (BİLGEGİL 1982: 158). Bu kullanılışıyla *-mAk için* ve *-mAk üzere* yapılarından ayrılır.

ÖZSOY ve TAYLAN *-(y)AcAk diye* yapısının gaye-sonuç ilişkisi kurduğunu ifade etmektedir (1998: 120).

Özlem, kilo vereceğim diye olmadık şeyler yapıyor.

Ancak hiçbir kayıt ile sınırlandırılmayan bu hüküm - (y)AcAk diye yapısının her kullanılışı için geçerli değildir. Bu yapı kimi kullanımlarında sebep-sonuç ilişkisi de kurabilmektedir:

*Fatma, hafta sonunda evlenecek **diye** çok heyecanlı.*

Ayrıca DİYE'nin gaye-sonuç ilişkisi kurabildiği tek zaman, gelecek zaman değildir.

Emir kipi ile kurulmuş cümleler de gaye-sonuç ilişkisi kurabilir. Bu hâlde fiil üçüncü şahıslıdır (KANTARCI 1967: 662).

*Tâhir Bey, gözünde biriken damlaları kimse görmesin **diye** koluyla sildi.*

İstek kipi ile kurulan DİYE yan cümleleri de gaye bildirir (ÖZSOY ve TAYLAN 1998: 118). Bu hâlde yüklem birinci veya ikinci şahıslıdır (KANTARCI 1967: 662). Ayrıca ana cümlenin öznesi ile yardımcı cümlenin öznesi birbirinden farklıdır (ÖZSOY 1999: 265).

*Bu kadar lâfi sana inanayım **diye** mi söylüyorsun?*

*Biz yemeğe kalalım **diye** çok ısrar ettiler.*

*Arkadaşım ben ders çalışayım **diye** odadan çıktı.*

-(y)AcAk diye ile kurulan gaye-sonuç cümlelerinde, ana cümlenin sözlük anlamına bağlı olarak, gaye ve sonuç kimi zaman eş zamanlı olabilmektedir (ÖZSOY ve TAYLAN 1998: 121).

*Hızlı koşacağım **diye** kendimi çok zorladım (Koşma ile zorlama aynı zaman diliminde gerçekleşiyor.).*

Ancak;

*Hızlı koşacağım **için** kendimi çok zorladım. (Koşma ile zorlama farklı zamanlarda gerçekleşiyor. Koşu pazar günü, ben kendimi çarşamba günü zorluyorum.) (ÖZSOY ve TAYLAN 1998: 120).*

Bununla birlikte -mAk için yapısında bu iki anlam birden mündemiçtir (ÖZSOY ve TAYLAN 1998: 120). Amaç ile amacı

gerçekleştirecek fiilin zamanlarının aynı mı, ayrı mı olduğunu cümlelerin siyak ve sibakı belirler:

Rakibim çok güçlüydü. Hızlı koşmak için kendimi çok zorladım (Koşma ve zorlama aynı anda).

Rakibimi iyi tanıyorum, bu sebeple hazırlık devresinde hızlı koşmak için kendimi çok zorladım. (Koşma ve zorlama ayrı zamanlarda.)

2.3.2.4. Ki.

Sonuç-gaye ilişkisi kurar.

Geldim ki görüşelim.

2.4. Çıkarım (istidlâl) ilişkisi.

2.4.1. Çıkarım (istidlâl) ilişkisi üzerine tespitler.

Zihnin bir takım önerme, bilgi yahut delilleri öncül (Osm. *mukaddem*) kabul ederek onlardan bir takım neticelere varması işine *istidlâl* (çıkarım) denir. İstidlâl, bir durum iki kısma ya da ihtimale ayrıldıktan sonra, onlardan birinin ortadan kalkmasıyla, öbürünün geçerliliğinin gerekli olduğu hükmüne varmaktır.

Bu anlamdaki istidlâl, üçüncü hâlin imkânsızlığı ilkesine dayanır, yani bir şey aynı içinde ya A'dır yahut B'dir. İkisinin aynı an içinde bir araya gelmeleri, yani hem A hem de B olmaları, mantıken mümkün değildir.

Mesela: “*Aded ya çift olur yahut tek olur.*” denildikte hem *mâni^catu'l cem^c* ve hem de *mâni^catu'l huluvv olur, zîrâ aded [aynı anda] hem çift hem tek olmadığı gibi [mâni^catu'l cem^c]; [aynı anda] hem çift ve hem tek olmamak [mâni^catu'l huluvv]dahi olmaz.” (Ahmet Cevdet Paşa 1293 [1876]: 51).*

İstidlâlde, öncülün (Osm. *mukaddemin*) doğruluğu bir defa kabul edildikten sonra, neticeye itiraz imkânsızdır (ÇANKI 1954: 536).

Şöyle bir konuşmada, ÖYLEYSE edatı, bu türden bir çıkarım (Osm. *istidlâl*) ilişkisi kurmak için kullanılmıştır:

—*Müdür Bey, 29 Ekim töreninde açış konuşmasını ya Ayşenur Hanım ya da Coşkun Bey yapacaktı.*

—*Evet?*

—*Ayşenur Hanım'ın kızı rahatsızlandığı için izin istedi.*

—*Öyleyse Coşkun Bey konuşsun.*

Bu konuşmada yalnızca iki ihtimali bulunan bir öncülde (Osm. *mukaddemde*), taraflardan birinin hükmü ortadan kalkınca, zaruri olarak öbürünün doğruluğuna ve geçerliliğine hükmedilmiştir. Bu bağlantıyı ÖYLEYSE edatı kurmuştur.

İstidlâl kavramının tarifinde en önemli unsur ihtimallerin *iki* ile sınırlanmış olmasıdır, zira ihtimal sayısı üç veya fazlasına çıktığında istidlâl ilişkisi kurulamaz.

Mesela: Emine, kocası Kemal'e, manavdan *mandalina, portakal veya greyfurt* almasını söylemiştir. Burada VEYA *tahyîr*¹⁹ türünde bir tercih ilişkisi kurduğundan Kemal bu meyvaların sadece birini alabilir. Kemal manavda mandalina kalmadığını görünce, Emine'ye telefon edip durumu bildirir:

—*Mandalina kalmamış.*

Bu durumda geriye iki seçenek kalmaktadır. Kalan seçenek sayısı bire inmediği için de, Emine, kocasına “*Öyleyse portakal al.*” diyemez. “*Öyleyse portakal al.*” diyebilmesi için kocasına önceden “*Ya mandalina ya portakal al!*” demiş olması gerekir.

Kelâmcılara göre *istidlâl*, ister illetten ma'lûle (sebepe>sonuç), ister ma'lûlden illete (sonuç>sebepe) gitmek şeklinde olsun delil hakkında düşünmeye denir. Ancak bunlardan birincisine *talîl*, ikincisine ise *istidlâl* denir.

Mesela:

Sonuç → sebepe: *Celal kira borcunu ödediğine göre iş bulmuş.*

¹⁹ *Tahyîr* için bak. *Tercih ilişkisi üzerine tespitler* başlıklı bölüm.

Sebeup → sonuç: *Celal, iş bulduğuna göre artık kira borcunu da deyebilir.*

İstidlāl ile tahmin arasında şu fark vardır: İstidlāl sonucunda varılan hükme itiraz edilemez, zira başka bir ihtimal bulunmamaktadır. Tahmine ise itiraz edilebilir, zira tahmin, herhangi bir bilgiye dayanmaksızın verilen hkumdur.

Mesela: Adnan, arkadaşı İbrahim'e başka bir işi çıkmadığı takdirde saat 17.⁰⁰'ye kadar geleceğini söylemiştir. Adnan, saat 18.⁰⁰ olduğu halde gelmeyince, İbrahim şu hükme varmıştır:

Adnan gelmedi, demek ki işi ıktı.

Eğer, İbrahim, Adnan'ın kaçta gelip gelmeyeceğini önceden biliyor olmasaydı, Adnan gelmeyince şu cümleyi kuracaktı:

Adnan gelmedi, herhalde işi çıktı.

2.4.2. Çıkarım (istidlāl) ilişkisi kuran edatlar.

2.4.2.1. Göre.

Çıkarım (Osm. *istidlāl*) ilişkisi kurar. Bir durumu iki kısıma ya da ihtimale ayırdıktan sonra, onlardan birinin ortadan kalkmasıyla, öbürünün geçerliliğinin gerekli olduğu durumlarda kullanılır.

İdareden hiçbir uyarı gelmediğine göre tuttuğumuz yol doğru.

2.4.2.2. Öyleyse.

Çıkarım (Osm. *istidlāl*) ilişkisi kurar. Bir durumu iki kısıma ya da ihtimale ayırdıktan sonra, onlardan birinin ortadan kalkmasıyla, öbürünün geçerliliğinin gerekli olduğu durumlarda kullanılır.

—*Ali ya pazartesi ya arşamba günü geleceğini söylemişti. Pazartesi gelmedi.*

—**yleyse arşamba günü gelecek!**

ÖYLEYSE edatı hem *ihbârî* hem *inşâî* cümlelerde kullanılabilir:

Haber kipi içeren *ihbârî* cümleye örnek:

—*Murat ya hukuk ya siyasal yazacaktı. Ne yaptı?*

—*Siyasaldan vazgeçti.*

—**Öyleyse hukuk yazdı.**

Emir kipi içeren *inşâî* cümleye örnek:

—*Ev almaya karar verdik.*

—*Nereden alacaksınız? Karar verdiniz mi?*

—*Başta ya Üsküdar ya Altunizade istiyorduk.*

—*Eeee?*

—*Altunizade'deki evler çok pahalı geldi.*

—**Öyleyse Üsküdar'a bak sen de! Üsküdar güzel semttir.**

2.4.2.3. Demek ki.

Çıkarım (Osm. *istidlâl*) ilişkisi kurar. Bir durumu iki kısma ya da ihtimale ayırdıktan sonra, onlardan birinin ortadan kalkmasıyla, öbürünün geçerliliğinin gerekli olduğu durumlarda kullanılır.

Mesela: Ayşe, manava gidecek olan Ali'ye karpuz, karpuz bulamazsa kavun almasını söylemiştir. Ali, eve kavunla döner. Ayşe şöyle düşünür:

“*Ali kavun almış, **demek ki** karpuz bulamadı.*”

DEMEK Kİ, ÖYLEYSE'den farklı olarak, yalnız *ihbârî* cümlelerde kullanılmakta, *inşâî* cümlelerde kullanılamamaktadır:

—*Ya sev ya terk et.*

—*Sevmiyorum!*

—***Demek ki terk et! / Öyleyse terk et!**

2.4.2.4. O hâlde.

Çıkarım (Osm. *istidlâl*) ilişkisi kurar. Cümledeki hükmün gerçekleşmesinin bir sebebe bağlı bulunduğu durumlarda, sebebin gerçekleşme veya gerçekleşmeme ihtimaline dayalı olarak verilen hükümden önce kullanılır.

—*Kenan ile küs olduğumuzu biliyorsun, değil mi? O varsa ben yokum, o yoksa ben varım.*

—*Öyle mi? Duymadım. Ee... Kenan az önce geldi, şimdi içerde...*

—*O hâlde ben gidiyorum. O adamın yüzünü görmeye bile tahammülüm yok.*

—*Sen bilirsin...*

2.4.2.5. Demek.

Çıkarım (Osm. *istidlâl*) ilişkisi kurar. İhbârî cümlelerde, cümlenin iddia ettiği doğruluk-yanlışlık değerine inanılmayıp, bu iddianın şüpheyile karşılandığı durumlarda kullanılır.

Haber kipi taşıyan cümlelerin taşıdığı hüküm ya doğrudur veya yanlıştır. Üçüncü ihtimal bulunmaz. Mütakellimin, muhatabın cümlesindeki doğruluk değerine inanmadığı durumlarda, o iddayı şüpheli bir ifadeyle tekrarlayarak, kurduğu cümledeki hükmün doğruluk değerinin aksine inandığını ima eder.

*Emniyet müdürünün evine geliş gidişlerinde özel tedbir alınmamaktaymış, **demek** bana e-mail atan Yeşilköylüler yalancı.*

Cümle şöyle çözümlenebilir:

Yeşilköylülerin yalancı olduğu hükmü ya doğrudur ya yanlıştır. Mütakellim, kendi hükmünü değil, muhatabın hükmünü tekrarlar: “*Bana e-mail atan Yeşilköylüler yalancı.*” Bu cümlenin başına DEMEK edatını getirerek, bu cümlenin “doğru” değil “yanlış” olduğuna inandığını ima etmektedir.

Bu anlatım, *istifhâm-ı inkârî* üslûbunu andırır. Bilindiği gibi, belagatta cevap beklemeyen sorular arasında değerlendirilen *istifhâm-ı inkârî*, içerdiği hükmün tersini ima eden sorulara verilen addır:

En zor günlerinde hep ben yanında olmadım mı? (Oldum!)

Bu yaptığın ayıp değil mi? (Ayıp!)

2.5. Benzetme ilişkisi.

2.5.1. Benzetme ilişkisi üzerine tespitler.

Benzetme (İng. *analogy*, Osm. *temsîl*, *teşbih*) aklın bir hükme ulaşmak için kullandığı yöntemlerden biridir. Şöyle tarif edilmiştir: “Benzetme, doğruluğu kendiliğinden mâlum olmayan, fakat daha önce doğru (sâdik) olarak kabul edilmiş başka kaziyelerle bağı (râbitası) olduğundan kendisi ile bir kaziye kabul ve teslim olunan zihnî ameliyelerden biridir.” (ÇANKI 1955: 251).

Benzetme ile aynı sırada düşünülebilecek öbür ameliyelerin *istidlâl* (çıkarım), *talîl* (illiyet gösterme, sebep-sonuç), *istikrâ* (tümevarım) olduğu ifade edilmiştir. Bu zihnî ameliyelere ortak bir ad olarak *ihdicâc* (hüccet/delil gösterme) denmiştir (ÇANKI 1955: 251).

Benzetme şöyle bir anlatımla da anlaşılabilir: Zihnin bütünden parçaya doğru hareketi *tümdengelim*; parçadan bütüne doğru hareketi *tümevarım*; parçadan parçaya doğru hareketi ise *benzetme* dir.

Benzetme, bir hâlden yola çıkarak benzer bir hâli anlamayı ifade eder, bir başka ifadeyle *cüz'î iki şey arasındaki ortak manadan dolayı, birinde bulunan hükmü öbürü için de vermektir*. Fıkıhçılar buna *kıyas* derler. Birinci cüz'îye *fer'*, ikinci cüz'îye *asıl*, ortak olana da *illet* denir (CÜRCÂNÎ). “Meselâ bir defa mumun alevinden eli yanan çocuk artık parmaklarını başka bir mumun alevine yaklaştırmak istemez, çünkü onun da birincisi gibi yakacağına inanır. Binâenaleyh ‘Her alev yakar.’ küllî kanunundan intikal etmeksizin bir hâlden ötekini istintaç eder.” (ÇANKI 1955: 251).

Benzetmede benzeyen ile kendisine benzetilen arasında bulunan ortak özellikler ne kadar fazlaysa hükmün doğru olması ihtimali de o kadar yüksektir. Bu yöntemde hükmün doğruluğu kesin değildir, öncüllerin doğruluğu sonucun doğruluk ihtimalini arttırmakta, fakat doğruluğunu kesin olarak sağlamamaktadır. Bu sebeple *benzetme, aşağı cinsten bir delil sayılmıştır.*

Babanzâde Ahmed Naîm *benzemek* manasını taşıyan beş yakın anlamlı kelime ve bunlar arasındaki farkları şöyle izah eder: 1. Nidd 2. Şibh 3. Müsâvî 4. Şekl 5. Misl. “Diğerine cevherde müşârik olana **nidd**, keyfiyette müşârik olana **şibh**, kemiyette müşârik olana **müsâvî**, yalnız kadr u misâhada müşârik olana **şekl** denilir. **Misl** ise müşâbehete mevzû elfâzın cümlesinden e‘âmm olup, şu saydığımız me‘âninin herhangiisinde olursa olsun müşârik demektir.”

ARİSTOTALES, *benzer*, *aynı* ve *eşit* olma durumlarının **birlik**; *benzemez*, *başka* ve *eşit olmama* durumlarının **çokluk** ifade ettiğini söyler.

Mahiyetçe bir olan kavramlar **aynılık**, nitelikçe bir olanlar **benzerlik**, nicelikçe bir olanlar ise **eşitlik** bağıntısı içindedir (TÜRKER 2002: 166).

Buna göre,

Ali ve Osman aynı cinstendir.

cümlesinde mahiyetleri aynı iki durumdan;

Ali, Osman gibi çalışmaktadır.

cümlesinde nitelikleri aynı iki durumdan;

Ali'nin boyu Osman'ın boyu kadardır.

cümlesinde ise nicelikleri aynı olan iki durumdan bahsedilmiştir.

Ebû Hilâl EL-ASKERÎ,

Ali Ahmet'e benziyor.

Ali Ahmet'in benzeridir.

gibi iki cümlede benzetme yönlerinin farklılık arz ettiğini belirtir. İkinci cümlede *tahsis* söz konusudur ve başkalarının değil, Ahmet'in benzeri olduğu anlatılmaktadır. Bu anlamda *belirli* (marife)dir.

Benzetmenin sıfat kullanılarak yapıldığı cümleler arasında da böyle bir fark gözlenir:

Sana benzeyen bir adam gördüm (Osm. *mârife*/belirli).

Sana benzer bir adam gördüm (Osm. *nekre*/belirsiz).

Belagatin *beyân* kısmı *benzetme* kavramı ile ilgilidir

Benzetme, yalnızca edebiyatta üslûbu zenginleştirmek amacıyla kullanılan bir araç değil, aynı zamanda felsefenin zor bahislerinin anlaşılabilmesini sağlamak amacıyla çok sık kullanılan bir araçtır.²⁰

2.5.2. Benzetme ilişkisi kuran edatlar.

2.5.2.1. Aynı.

Benzetme ilişkisi kurar. Aralarında ortak yön bulunan unsurlar arasında, ortak yönün eşit oranda bulunduğu durumlarda kullanılır.

Şarkıyı söylemesi aynı Bekir Sıtkı Sezgin.

Çalım atması aynı Pele.

2.5.2.2. Böyle.

Benzetme ilişkisi kurar. Aralarında, gerçekleştirilme tarzları yönünden ortaklık bulunan iki fiili birbirine benzetmede kullanılır.

Zeki Müren de böyle şarkı söylerdi.

Halit Kıvanç da böyle maç anlatırdı.

²⁰ Bu konuyu derinlemesine inceleyen bir araştırma olarak bak. KEKLIK 1990.

2.5.2.3. Gibi.

Benzetme ilişkisi kurar. Aralarında ortak yön bulunan iki unsurdan, zayıf olanın güçlü olana benzetilmesiyle kurulur.

Kayseri, Ankara gibi gelişmiş bir Anadolu şehridir.

Tanpınar, Yahya Kemal gibi tarihten beslenen bir şairdir.

“**Benzerlikte eşitlik** işlevi GİBİ edatıyla sağlandığı gibi yerine +CA eki de kullanılabilir. Hatta daha çok +CA tercih edilir diyebiliriz. ‘Arabayı çılginca sürmek sana yakışmaz.’ örneğinde çılgin birinin göstereceği davranışlarla söz konusu kişinin **davranışları karşılaştırılmakta** (benzetilmekte denilmeliydi) ve çılgin birine benzer bir **sürme biçiminden** söz edilmektedir.” (ÜSTÜNOVA 2008: 335).

Burada verilen iki hüküm şunlardır.

a. Benzetme ilişkisi kuran +CA, GİBİ’nin yerine kullanılabilir.

b. +CA ve GİBİ esas olarak *fiilde* benzerlik ilişkisi kurarlar.

Bu hükümlerin tashih edilmesi gerekmektedir.

Öncelikle GİBİ yanında *benzetme ilişkisi* kuran edatlardan biri de KADAR’dır.

Seni kardeşim gibi/kadar severim.

+CA’nın bunlardan hangisinin yerini tutabileceği sorusu her birinin tek tek cümlenin hangi unsurları arasında benzetme ilişkisi kurduğu tespit edildikten sonra cevaplandırılabilir.

GİBİ, fail yahut nesnelere arasında benzerlik kurarken, KADAR fiiller arasında benzerlik kurmaktadır.

Seni kardeşim gibi severim.

cümlesinde vurgulanan unsur *nesnedir*: *Seni (Ali’yi, Ahmet’i, başkasını değil) kardeşim GİBİ severim.*

Seni kardeşim KADAR severim.

cümlesinde ise *fiil* vurgulanmaktadır.

Seni kardeşim KADAR severim.

Bu cümle esas olarak “*Seni kardeşimi ne kadar seviyorsam o kadar severim.*” anlamına gelir. Buradan hareketle +CA, ya da GİBİ ÜSTÜNOVA’nın ifade ettiği gibi *davranışları* yani *fiilleri* değil, failleri yahut *nesnelere* birbirine benzetmekte kullanılır.

Daha umumi bir kaide şeklinde söyleyecek olursak:

GİBİ, fail ya da nesneye, KADAR fiile dönük benzetme yapan edatlardır.

GİBİ bazen *makâm-ı ta’rîz*de kullanılır. Bu kullanılışında duyulan geçmiş zamanı takip eder:

Çok parası varmış gibi bol keseden harcıyor. Böyle devam ederse yakın zamanda iflas eder.

GİBİ’nin *teşbîh-i ta’rîzî*de kullanılışı ile normal benzetme ilişkisindeki kullanılışı arasındaki farkı şu şekilde tespit etmek mümkündür: Teşbîh-i ta’rîzîyi ifade etmek üzere GİBİ edatıyla kurulan bir cümle SANKİ, GÜYA edatlarından biriyle de kullanılabilirse teşbîh-i ta’rîzî doğrudur, aksi hâlde o cümle yalnızca benzetme ilişkisi kuruyor demektir (MEHMED FU’ÂD 1328-1329 [1910-1911]: 94).

Biliyormuş gibi konuşuyor.

Sanki biliyormuş gibi konuşuyor.

Güya biliyormuş gibi konuşuyor.

Ama;

Cep telefonu gibi yararlı bir alet henüz icat edilmedi.

**Sanki cep telefonu gibi yararlı bir alet icat edildi.*

GİBİ bazen de VE makamında kullanılır (MEHMED FU’ÂD: *Rehber-i Kitâbet-i ‘Osmâniyye yâhûd Mükemmel Münşe’ât* 1328-1329 [1910-1911]: 95).

Râgıb gibi Nâil de gelecek.

Soğuk havalarda gezmek gibi sıcak havalarda gezmek de zarardır

Bu hâlde ortak bir hükme bağlanan unsurlar arasında zaman veya önemde öncelik-sonralık (*tertip*) söz konusudur. Oysa bu unsurlar VE ile ortak bir hükme bağlandığında genellikle *tertip* ifade etmez.

2.5.2.4. Kadar.

Benzetme ilişkisi kurar. GİBİ, fail ya da nesneye dönük benzetme yaparken, KADAR fiile dönük benzetme ilişkileri kurar.

Seni kardeşim gibi severim.

Seni kardeşim kadar severim.

2.5.2.5. Sanki.

Benzetme ilişkisi kurar. Aralarındaki ortak yön münasebetiyle bir şeyi öbürüne benzetmede kullanılır.

Çok zeki, cesur, gözünü budaktan sakınmayan bir genç. Görenler, sanki Ali, diyor.

2.5.2.6. Tıpkı.

Benzetme ilişkisi kurar. Benzetme ilişkisi kurduğu unsurlar arasındaki ortak yöne sahip olma oranlarının *neredeysse aynı* olduğu durumlarda kullanılır.

Yürümesi, konuşması, öksürmesi tıpkı babası.

Çalışkanlık, zekilik ve sportmenlikte tıpkı amcası.

2.6. Tersinelik ilişkisi.

2.6.1. Tersinelik ilişkisi üzerine tespitler.

Farklı istikâmette hüküm içeren ve birinin hükmü öbürünün hükmünü ortadan kaldıran cümleler arasında *tersinelik* ilişkisi vardır.

Alan edebiyatında bu ilişki türü için kullanılan *zıtlık* yanlış bir adlandırma olmalıdır. *Zıtlık*, yalnız kelimeler veya kavramlar için söz konusudur. Birbirine zıt iki kavram, birbirinin varlığını ortadan kaldırır; aynı an içinde bir arada bulunamaz, biri varken öbürü mecburi olarak ortadan kalkar: Gece ile gündüz, açlık ile tokluk, gençlik ile yaşlılık gibi.

Zıtlık ilişkisi kurduğu ifade edilen edatların gördüğü iş bu değildir.

Bir cümlelerin hükmüne *ters* hüküm içeren bir başka cümle, tersi olduğu cümlelerin hükmünü ortadan kaldırır.

Bu edatların kurduğu ilişkiyi **karşıtlık** kelimesiyle adlandırmak da yanlış olmalıdır. AMA, FAKAT, LAKİN gibi edatlarla bağlanan cümlelerin hükümleri (önergeleri; Osm. *kaziyye*, İng. *propositional structure*) arasında, mantıki anlamda bir *karşıtlık* bulunmaz (DOĞAN 1994: 199-200).

Kapı açık, ama Zafer evde yok.

Yeni evimiz küçük, ama geniş bir bahçesi var.

Bu edatların gördüğü iş için kullanılan bir başka kelime de **tekâbüil** (birbirine mukâbil/karşı karşıya olma)dür. “*Hâssaten biri ötekinin karşısına konulmuş iki şeyin [→ ←] veya ikisi de aynı noktadan uzaklaşan [← || →] veya [ikisi de] ona yaklaşan [→ || ←] şartın münâsebetine de tekâbüil denir.*” (ÇANKI 1955: 568).

Felsefede, dört tür *tekabül* ilişkisi vardır:

1. **Tekâbüli tezat**: *Siyah ve beyaz* gibi.

2. **Tezâyüf**: *Zı'f* [iki katı] ve *nısf* [yarım] gibi

3. **Vücut ve adem**: *Âmâ* [kör] ve *basar* [görme] gibi.

4. **İcap ve selp**: “*Herkes buradadır.*” ve “*Herkes burada değildir.*” gibi (ÇANKI 1954: 478).

Bu çalışmada, bu edatların gördükleri iş *zıtlık* ya da *karşıtlık* olmadığından, tartışmaya açık olmak kaydıyla **tersinelik** şeklinde bir adlandırma tercih edilmiştir.

Osmanlı dönemi gramerleri, AMA, FAKAT, LAKİN gibi edatların kurduğu ilişkiyi **istidrâk** ilişkisi olarak nitelemektedir. *İstidrâk*, geçen sözden doğan vehmi gidermek anlamında kullanılmıştır. Mesela;

Bütün sınıf geldi, lakin Ali gelmedi.

gibi bir cümlede, “*Bütün sınıf geldi.*” dendiğinde muhatap Ali’nin de geldiği vehmine kapılır. Bunu düzeltmek için LAKİN ile Ali’nin gelmediği ifade edilir.

Bu ilişki türünde her iki tarafın olumluluk ve olumsuzluk konusunda birbirinden farklı olması gerekir. İBNÜ’L EMİN MAHMUD ESAD SEYDİŞEHRÎ bu farklılığın ya *lafzen*,

Ali geldi ama Ömer gelmedi.

veya *manen* olabileceğini belirtmiştir (2002: 138).

Ali tatile çıktı ama Ömer burada.

İki cümle arasında tersinelik ilişkisi kurulabilmesi için **kayıtlar** arasında ortaklık bulunmalıdır.

Ali kısa boyludur ama Ayşe Fransızca bilir.

cümlesinde kayıtlar arasında ortaklık bulunmadığı için cümle mantiken yanlış kurulmuştur.

“*Ali kısa boyludur ama Ayşe Fransızca bilir.*” gibi hükümleri birbirinden tamamen ayrı ifadeler arasında **tebâüyün** yahut **mübâyenet** ilişkisi vardır.²¹

İki ifadenin hükmü arasındaki ayrılık *birbirini bozar mahiyette* ise, o beyana **mütenâkız** denilir (ERGÜNEY 1973: 332).

2.6.2. Tersinelik ilişkisi kuran edatlar.

2.6.2.1. Ama.

Tersinelik ilişkisi kurar. Bu tersinelik çeşitli şekillerde olur:

i. İstidrâk ilişkisi kurar. Evvelki sözden doğabilecek bir vehmi kaldırmak için kullanılır (Mânâstırlı Mehmed Rıf’at 1311 [1893]: 93; MEHMED FU’ÂD: 1328-1329 [1910-1911]: 77; BİLMEN 1967, I. c.: 117). Bu kavram için **def’-i ibhâm**

²¹ “İki kavramdan her biri diğerinin hiçbir ferdini içine almazsa bu iki kavram arasında **mübâyenet** vardır denilir.” (EMİROĞLU 2009: 69). *İnsan ve kelebek* kelimeleri gibi.

(belirsizliği kovma) tabiri de kullanılmıştır (AHMED CEVDET PAŞA 1299 [1882]: 114).

Zeynep'in gelmediğini, Arzu'nun ise geldiğini vehmeden bir muhataba karşı "*Zeynep geldi, ama Arzu gelmedi.*" denilse bu tevehhüm kaldırılmış olur.

Başka bir durumda, mütekellim "*Herkes geldi...*" cümlesini kurduktan sonra, *herkes* dediği için Zeynep'in de geldiğini vehmetme ihtimali bulunan muhatabın zihninden bu vehmi kaldırmak için "*Herkes geldi, ama Zeynep gelmedi.*" der.

Bu tür kullanımlarda, AMA'dan önceki kısım *ispat mahalli*, AMA'dan sonraki kısım *nefy mahalli*dir (BİLMEN 1967, I. c.: 118).

Zeynep geldi (ispat mahalli), ama Arzu gelmedi (nefy mahalli).

AMA'dan önceki kısımda (ispat mahallinde) bildirileni iki taraf da bilir:

—*Ahmet gelecekti, daha gelmedi mi?*

—*Gördüğün gibi, gelmedi (ispat mahalli), ama...*

AMA'dan sonraki kısmı (nefy mahallini) ise yalnız mütekellim bilir, zira AMA'dan sonraki kısımda yeni bilgi verilir. Bir başka deyişle, yeni bilgi AMA'dan sonra verilir.

... *ama gelmeyeceğini bildirdi (nefy mahalli).*

ii. Beklentinin ortadan kaldırılması, bazen dolaylı yoldan da olabilir (DOĞAN 1994: 202). Bu durumda *izâh-ı mübhem* (Ahmet Cevdet Paşa 1299 [1882]: 114), yahut *tafsîl* adını alır:

Umut: *Benimle evlenir misin?*

Canan: *Seni seviyorum...*

Canan'ın, sözlerine "*Seni seviyorum...*" diyerek başlamış olması, Umut'un zihninde, Canan'ın, kendisinin evlenme teklifini kabul edeceği yönünde bir beklenti oluşturur. Ancak, Canan sözlerine şöyle devam eder:

Canan: *Seni seviyorum, ama benden 15 yaş büyüksün.*

Bu cümle, zımnen Umut'un teklifinin reddi anlamına gelir, ancak bunu “*Seni seviyorum, ama evlenemem.*” gibi açık bir şekilde ifade etmemiş, teklifi reddetmesinin gerekçesini açıklayarak, dolaylı yoldan yapmıştır.

iii. İtiraz ilişkisi kurar. AMA'dan önce verilen bilgi ya da hükme itiraz sadedinde kullanılır (PIAGET 1939: 37; BİLGEĞİL 1982: 155).

—*Ne güzel, bahar geldi...*

—*Geldi, amma neyleyim, sensiz baharın şevki yok!*

İtiraz ilişkisi, itirazın gerekçesini bildiren cümlenin sonuna AMA'nın getirilmesi suretiyle de kurulabilir. Bu kullanılışı AMA'ya mahsustur. FAKAT ve LAKİN bu ilişkiyi kuramaz.

—*Arkadaşlar, bu yıl senelik izinler 15 gün olacak.*

—*Müdür Bey, Ayşe'ye böyle dememişsiniz ama.../*fakat/*lâkin.*

iv. AMA'dan önce verilen hükmün eksik kalan kısmını tamamlamak için ikinci kısmın başına getirilir (BİLGEĞİL 1982: 155):

Masum, ama güzel değil.

Sinemaya gidiniz, ama derslerinize de çalışınız.

2.6.2.2. Fakat.

Tersinelik ilişkisi kurar. Bu tersinelik çeşitli şekillerde olur:

i. İstidrâk ilişkisi kurar. Evvelki sözden doğabilecek bir vehmi kaldırmak için kullanılır (Mânâstırlı Mehmed Rıf'at 1311 [1893]: 93; MEHMED FU'ÂD: 1328-1329 [1910-1911]: 77; BİLMEN 1967, I. c.: 117). Bu kavram için *def'-i ibhâm* tabiri de kullanılmıştır (AHMED CEVDET PAŞA 1299 [1882]: 114).

Abdullah üniversiteyi kazandı, fakat kardeşi kazanamadı.

*Herkes yardım görmeyi sever, **fakat** o yardım etmeyi seviyor.*

Bu ilişkinin ayrıntılı anlatımı için bak. “2.6.1.1. Ama.”

ii. Beklentinin ortadan kaldırılması, bazen dolaylı yoldan da olabilir (DOĞAN 1994: 202). Bu durumda *izâh-ı mübhem* (AHMED CEVDET PAŞA 1299 [1882]: 114), yahut *tafsîl* adını alır:

Ramazan: *Bu hafta sonu Fener’in maçına gidiyoruz, değil mi?*

İbrahim: *Çok isterim, **fakat** bir akrabamızın düğünü var.*

iii. *İtiraz* ilişkisi kurar. FAKAT’tan önce verilen bilgi ya da hükme itiraz sadedinde kullanılır (PIAGET 1939: 37; BİLGEGİL 1982: 155).

—*Recep, polislik imtihanını kazandı.*

—*Kazandı, **fakat** anne-babası hiç istemiyor.*

İtiraz ilişkisi, itirazın gerekçesini bildiren cümlenin sonuna AMA’nın getirilmesi suretiyle de kurulabilir. Bu kullanılışı AMA’ya mahsustur. FAKAT ve LAKİN bu ilişkiyi kuramaz.

—*Çok şükür ciddi bir rahatsızlığı yokmuş.*

—*Figen bana öyle demedi **ama**.../*fakat/*lâkin.*

iv. AMA, olumsuz şarta bağlı tersinelik ilişkisi kurar. Mütakellim, muhatabını bu cümle ile *tehdit* etmektedir. Bu kullanılışı, YOKSA ve AKSİ TAKDİRDE edatlarının aynı kullanılışıyla örtüşür. Ayrıca bazı kullanımlarda cümledeki olumsuz şart kısmı hafzedilebilir (düşürülebilir).

Olumsuz şarta bağlı tersinelik ilişkisini yalnız AMA kurabilmektedir; FAKAT ve LAKİN bu ilişkiyi kuramaz.

—*Çabuk o kitabı bana ver!*

—*Vermiyorum işte!*

—*[Ver! X Vermezsen] Dayağı yersin **ama**.../*fakat/*lâkin.*

v. FAKAT'tan önce verilen hükmün eksik kalan kısmını tamamlamak için ikinci kısmın başına getirilir (BİLGEGİL 1982: 155).

Anlıyorum, çok yoğun çalışıyorsun, fakat anne-babanı aramayı da ihmal etme.

2.6.2.3. Lakin.

Tersinelik ilişkisi kurar. Bu tersinelik çeşitli şekillerde olur:

i. *İstidrâk* ilişkisi kurar. Evvelki sözden doğabilecek bir vehmi kaldırmak için kullanılır (Mânâstırlı Mehmed Rıf'at 1311 [1893]: 93; MEHMED FU'ÂD: 1328-1329 [1910-1911]: 77; BİLMEN 1967, I. c.: 117). Bu kavram için *def'-i ibhâm* tabiri de kullanılmıştır (AHMED CEVDET PAŞA 1299 [1882]: 114).

Kadir çok sinirli bir adamdır, lakin Hülya'ya hiç kızmıyor.

Bu ilişkinin ayrıntılı anlatımı için bak. “2.6.1.1. Ama.”

ii. Beklentinin ortadan kaldırılması, bazen dolaylı yoldan da olabilir (DOĞAN 1994: 202). Bu durumda *izâh-ı mübhem* (Ahmet Cevdet Paşa 1299 [1882]: 114), yahut *tafsîl* adını alır:

Hatice: *Bir çay daha içer misin?*

İbrahim: *Bir demlik daha olsa içerim, lakin çıkmam lâzım.*

iii. *İtiraz* ilişkisi kurar. LAKİN'den önce verilen bilgi ya da hükme itiraz sadedinde kullanılır (PIAGET 1939: 37; BİLGEGİL 1982: 155).

—*Muhtarlıktaki işinizi hallededibildiniz mi?*

—*Hallettik, lakin 2 saatte...*

İtiraz ilişkisi, itirazın gerekçesini bildiren cümlenin sonuna AMA'nın getirilmesi suretiyle de kurulabilir. Bu kullanılışı AMA'ya mahsustur. FAKAT ve LAKİN bu ilişkiyi kuramaz.

—*Elif yeni araba almış, gördün mü?*

—*Ben borç istedim de, yok dedi ama.../*fakat/*lâkin.*

iv. Olumsuz şarta bağlı tersinelik ilişkisi kurar. Müttekellim, muhatabını bu cümle ile *tehdit* etmektedir. Bu kullanılışı, YOKSA ve AKSİ TAKDİRDE edatlarının aynı kullanılışıyla örtüşür. Ayrıca bazı kullanımlarda cümledeki olumsuz şart kısmı hafzedilebilir (düşürülebilir).

Olumsuz şarta bağlı terslik ilişkisini yalnız AMA kurabilmektedir; FAKAT ve LAKİN bu ilişkiyi kuramaz.

—*Senin yarın imtihanın yok mu? Bu ne uykusu?*

—*Dayanamadım, uzandım biraz...*

—*Okuman gereken çok şey var. [Kalk! X Kalkmazsan] Sonra zayıf alacaksın ama.../*fakat/*lâkin.*

v. LAKİN'den önce verilen hükmün eksik kalan kısmını tamamlamak için ikinci kısmın başına getirilir (BİLGEGİL 1982: 155):

Yemeklerin çok güzel olmuş, lakin biraz daha tuz kullanabilirsin.

2.6.2.4. Aksine.

Tersinelik ilişkisi kurar. İkinci cümlede, birinci cümleden doğabilecek bir vehmi ortadan kaldıracak yeni bir bilgi verilir.

Bu yapıda, ilk cümle olumsuz ikinci cümle olumlu yapıda olmak zorundadır.

Hiç yorgun değilim, aksine trende bütün gece uyudum.

Kimseden ödünç almaz, aksine borç verir.

2.7. Atıf (bağlama) ilişkisi.

2.7.1. Atıf (bağlama) ilişkisi üzerine tespitler.

Atıf, bir kelime veya cümleyi kendisinden önce gelen kelime veya cümlenin hükmüne tâbi kılmak şartıyla bağlamak demektir.

Günümüz dil çalışmalarında, atıf kavramı, bu tariftekinden farklı bir yaklaşımla ele alınmaktadır. Mesela, atıf edatlarından

VE'nin tarifinde VE'nin eş görevli kelime ve cümleleri birbirine bağladığı ifade edilir:

“VE görevdeş ögeler arasında bağlantıyı sağlar.” (ATABAY vd.: 1983: 163).

“VE, aynı tür veya görevdeki kelime ve tamlamaları birbirine bağlayan bir sıralama bağlacıdır.” (KORKMAZ 2003: 1106).

Bu yaklaşıma göre

Ali ve Ahmet geldi.

gibi bir cümlede VE yalnızca *Ali* ile *Ahmet*'i;

Ali servise bindi ve okula gitti.

gibi bir cümledeyse *servise binmek* ile *okula gitmek* fiillerini birbirine bağlamaktadır.

<i>Ali</i>	<i>VE</i>	<i>Ahmet</i>	<i>geldi.</i>
Ali	↔	Ahmet	

<i>Ali</i>	<i>servise bindi</i>	<i>VE</i>	<i>okula gitti.</i>
	servise bindi	↔	okula gitti

Nahiv ve belagat geleneğinde VE'nin, bir başka ifadeyle atıf edatlarının gördüğü iş, aynı fiilin hükmüne yahut fiillerin hükümlerini aynı faile isnat etmektir.

<i>Ali</i>	<i>VE</i>	<i>Ahmet</i>	↔	<i>geldi.</i>
------------	-----------	--------------	---	---------------

<i>Ali</i>	↔	<i>servise bindi</i>	<i>VE</i>	<i>okula gitti.</i>
------------	---	----------------------	-----------	---------------------

Atıfla ilgili genel kurallar şunlardır:

1. Atıf, başkalığı (Osm. *mugâyeret*) gerektirir. Yani, atıf edatlarından önceki öge ile sonraki ögenin başka başka şeyler olması gerekir (GÜMAN 2006: 248). Dolayısıyla “*güç ve kuvvet*”

gibi bir ifade kullanıldığında, zımnem, bunların farklı olduklarını da beyan etmiş sayılırız. Bu iki müteradif kelime, *aynı olmadıkları için* birbirine atfedilebilmiştir (KARA 2004: 121-122).

Bununla birlikte birbirine atfedilecek ögeler tamamen farklı da olmamalıdır. HATİB EL-KAZVİNİ, kendisine bağlanan ve bağlanan her iki kelime, kelime grubu ya da cümle arasında ortak bir yön, anlam bakımından bir irtibat bulunması gerektiğini belirtir (EL-KAZVİNİ 2005: 67). Bu irtibat sağlanmadan yapılan bağlamalar dil ve mantık açısından kusurlu olacaktır. Mesela:

Ahmet müzik dinlemeyi sever ve kısa boyludur.

ya da

Ali Ankara'ya gitti ve Ahmet araştırma görevlisidir.
denemez.

Belagat ilminde iki öge arasında bulunması gereken ortak yönler *cihet-i câmi'a* olarak adlandırılır. Bu konu VE bağlama edatının incelendiği bölümde ele alınacaktır.

Yüklemi hafzedilmiş, eksik bir cümle, tam bir cümle üzerine atfedildiğinde yüklem ve cümlenin öbür bütün kayıtları, atfedildiği cümleye ortak olur (GÜMAN 2006: 248).

Ali [salı günü uçakla İzmir'e gidiyor] ve Ömer salı günü uçakla İzmir'e gidiyor.

İki cümle birbirine atfedildiğinde her biri tek başına tam bir anlam taşıyorsa, hükmün bütün niteliklerinde değil, yalnızca asıl hükümde (yüklemde) ortak olurlar (GÜMAN 2006: 206). Mesela;

Ali pazar günü trenle Londra'dan ve Ömer salı günü uçakla Pekin'den geliyor.

cümlesinde ortaklık *geliyor* ifadesindedir, öbür unsurlar ayrıdır.

Tam cümlenin tam cümle üzerine atfedilmesi ise böyle olmayıp, ikisi birbirinden bağımsızdır.

Önümüzdeki günlerde önemli değişiklikler olacak: Ali Bursa'ya gidecek ve Hülya Elaziğ'dan gelecek.

2. Atfedilen ögenin yakındaki ve uzaktaki iki ayrı ögeye de atfedilebilmesi mümkünse, yakındakine atfedilmiş sayılır, çünkü tâbî ögeler, ilkece, tâbî oldukları ögenin hemen ardından zikredilir (GÜMAN 2006: 249).

Buna göre;

Ferit, Mustafa ve abisinin Beşiktaş'taki evde hissesi varmış.

cümlesinde Ferit'in mi Mustafa'nın mı abisi olduğu hususunda herhangi bir karine bulunmuyor ve yalnız bu cümleye göre hüküm veriliyorsa, Ferit'in değil, Mustafa'nın abisi olduğuna hükmedilir.

İki ögenin birbirine atfedilebilmesinin kabul edilebilirlik şartları belagatta *me'ânî* alanının esas konularından biridir. Bu konu *vasl-fasl* (bağlama-ayırma) başlığı altında derinlemesine incelenmiştir. Atıf edatlarıyla birbirine bağlanılmamış, virgülle birbirinden ayrılmış cümlelere *mefsûl*, atıf ve rabıt edatlarıyla birleştirilmiş cümlelere ise *mevsûl* cümle denilir.

Ayrıca cümleleri birbirine herhangi bir edatla atfetmeksizin, yalnızca virgül ile bağlama bir üslûp özelliğidir. Mesela: “*Geldim, gördüm, yendim.*”. “*Türk, öğün, çalış, güven.*”

2.7.2. Atıf (bağlama) ilişkisi kuran edatlar.

2.7.2.1. Ve.

Atıf (bağlama) ilişkisi kurar. Metindeki herhangi iki veya daha fazla unsuru aynı hükümde toplar. Aynı hüküm, VE ile bağlanan unsurların tamamı için geçerli kılınmıştır.

“*VE, mutlak cem' içindir.*” denmiştir (MEHMED ZİHNİ 1304 [1887]: 374; BİLMEN 1967, I. c.: 109; BERKİ 1948: 68) Buna göre, VE, bağladığı unsurları aynı hükümde ortak kılar

Sırrı ve Süreyya geldi.

cümlesinde, Sırrı ve Süreyya, *gelme* fiilinde ortak kılınmıştır.

Bağlanan unsurlar iki ayrı cümle olursa VE bunları *sübûtta* (gerçekleşmede) cem' eder. '*Sırrı kalktı ve Süreyya oturdu.*' denilmesi gibi ki VE, bu iki cümleyi *kalkma* ve *oturma* fiillerinin sübutunda cem etmiştir (BİLMEN 1967, I. c.: 109).

VE failleri bağlıyorsa, bunları aynı *hüküm*de cem' eder: '*Sırrı ve Süreyya kalktı.*' denilmesi gibi ki, VE, bunları *kalktı* hükmünde cem ve teşrik etmiştir (BİLMEN 1967, I. c.: 109).

VE, aynı failin iki fiilini bağlıyorsa, bunları *zâtta* cem' ve teşrik eder: '*Sırrı kalktı ve oturdu.*' denilmesi gibi ki VE, *kalkma* ve *oturma* fiillerini Sırrı'nın zatında cem etmiştir (BİLMEN 1967, I. c.: 109).

VE, bağladığı unsurları aynı hükümde birleştirir, fakat bunlar arasında *tertip* ifade etmez. *Tertip* kavramıyla, genel olarak, zamanda öncelik ve sonralık anlaşılmiştir (MEHMED ZİHNİ 1304 [1887]: 374; BİLMEN 1967, I. c.: 109).

Sırrı ve Süreyya geldi.

cümlesinde, yalnızca VE'den hareketle Sırrı'nın mı, Süreyya'nın mı önce geldiğine karar verilemez.

Tertip kavramından genel olarak zamanda öncelik ve sonralık anlaşılmakla birlikte, rütbe önceliği, tabii öncelik, sebep önceliği gibi öncelikler de vardır (GÜMAN 2006: 213).²² Bu önceliklerin söz konusu olduğu cümlelerde, VE, bağladığı unsurları bu tertibe göre dizmek zorundadır.

Mesela; "*Babanzâde Ahmed Naîm 1934 yılında vefat etmiş ve 1872 yılında doğmuştur.*" denmez; "*Babanzâde Ahmed Naîm 1872 yılında doğmuş ve 1934 yılında vefat etmiştir.*" denir.

"*Yerler ıslandı ve yağmur yağdı.*" denmez; "*Yağmur yağdı ve yerler ıslandı.*" denir.

²² *Tertip* ifade eden diğer yapılar şunlardır: 1. İcmâl-tafsîl 2. Sebep-sonuç 3. Hüküm-illet 4. Şart-ceza (GÜMAN 2006: 220).

Belirtilen kayıtlar dışında *tertip* ifade etmeyen VE, kendi başına birliktelik (Osm. *maiyyet*) de ifade etmez. Sadece

Sırrı ve Süreyya geldi.

cümlesinden hareketle Sırrı ve Süreyya'nın ayrı ayrı mı, birlikte mi geldikleri anlaşılmaz. Bu durum, şöyle bir cümlede anlam belirsizliğine yol açmaktadır:

Ben ve annem Ankara'ya gidemedik.

Bu cümleden, Ankara'ya gidemeyenlerin ayrı ayrı mı, birlikte mi gidemedikleri anlaşılammamaktadır. Cümlenin açıklığa kavuşması karineye muhtaçtır.

Böyle cümlelere birliktelik (Osm. *maiyyet*) anlamını katabilmemiz için, VE ile bağlanan unsurların sonuna BİRLİKTE veya BERABER edatını getirmek gerekir.

Sırrı ve Süreyya birlikte geldi.

Ben ve annem birlikte Ankara'ya gidemedik.

GİBİ bazen VE makamında kullanılır (MEHMED FU'ÂD: *Rehber-i Kitâbet-i 'Osmâniyye yâhûd Mükemmel Münşe'ât* 1328-1329 [1910-1911]: 95).

Ragıp gibi Nail de gelecek.

Soğuk havalarda gezmek gibi sıcak havalarda gezmek de zararlıdır

Ortak hükme GİBİ ile bağlanan unsurlar arasında zaman veya önemde öncelik-sonralık (Osm. *tertip*) söz konusudur. Oysa bu unsurları VE ile ortak bir hükme bağlamada tertip, genellikle, söz konusu değildir.

Atıf kavramı hakkında tespitlerde bulunduğumuz bölümde de belirtildiği gibi, ilke olarak *atıf mugâyereti* (başkalığı) *gerektirir*. Bağlanan ve bağlanılan birbirinden farklı şeyler olmak zorundadır. "Ahmet ve Mehmet" ayrı kimseler oldukları için birbirine atfedilebilmiştir; ama mesela böyle bir ayırtırmanın önemsiz olduğu bir bağlamda VE kullanıl(a)maz.

“*Ahmet, Mehmet fark etmez. (Her ikisi de aynı!) Biri gelsin işte!*” denir, ama “*Ahmet ve Mehmet fark etmez.*” denmez.

Atıf, mugâyereti (başkalığı) gerektirir, fakat birbirine atfedilecek ögeler tamamen farklı da olmamalıdır. HATİB EL-KAZVİNÎ, kendisine bağlanılan ve bağlanan her iki kelime, kelime grubu ya da cümle arasında ortak bir yön, anlam bakımından bir irtibat bulunması gerektiğini ifade etmiştir. Bu irtibat sağlanmadan yapılan bağlamalar dil ve mantık açısından kusurlu olacaktır. Mesela;

Ahmet müzik dinlemeyi sever ve kısa boyludur.

ya da

Ali Ankara'ya gitti ve Ahmet araştırma görevlisidir.
denemez.

Belagat kitaplarında iki öge arasında bulunması gereken ortak yönler *cihet-i câmi'a* (toplayıcı yön) olarak adlandırılmıştır.

Bağlanan iki unsur arasında şu türde ortak yönler bulunabilir:

a. *Tezâ'uf* (Birbirinin misli, katı olma): Mesela *en az* ile *en çok* arasında böyle bir ortaklık vardır.

b. *Temâsül* (Benzeme): Mesela *Zühre* (Venüs) ve *Müşteri* (Jüpiter) arasında böyle bir ortaklık vardır.

c. *Şibh-i temâsül* (Andırma): Mesela *beyaz* ile *sarı*; *Güneş* ile *Ay* arasında böyle bir ilişki vardır.

ç. *Tezâd* (Zıtlık): Mesela *beyaz* ile *siyah* arasında böyle bir ilişki vardır. *Yer* ile *gök* arasında da tezada benzer bir *karşıkarşıyalık (tekâbül)* ilişkisi bulunur.

d. *Tekârun-ı hayalî* (Çağrışım, tedai): Bir şeyin söylenmesi ile ona bağlı bulunan şeyin hatıra gelmesi. Mesela, *iğne* istenilince *ipliği* hatırlamak gibi.

Atfedilen ögenin yakındaki ve uzaktaki iki ayrı ögeye de atfedilebilmesi mümkünse, yakındakine atfedilmiş sayılır, çünkü tâbî ögeler, ilkece tâbî oldukları ögenin hemen ardından zikredilir (GÜMAN 2006: 248-249).

Buna göre “*Ali’ye, Ahmet’e ve kardeşine 1000’er lira miras bırakıyorum.*” diyen birisi, bu cümleyi söylese ve vefat etse ve bundan dolayı Ali’nin mi Ahmet’in mi kardeşini kastetmiş olduğu noktasında ihtilâfa düşülecek olsa, bu kaideye istinaden *Ahmet’in kardeşini* kastettiğine hükmolunur.

VE, “*İstanbul’u ve başka büyük şehirleri gezdim.*” cümlesinde genel manayı ifade eden *büyük şehirler* ifadesini özel mana ifade eden *İstanbul* kelimesi üzerine atfetmiştir (URALGIRAY 1986: 748).

VE ile VEYA edatlarının kimi kullanımları bazı açılardan temas hâlidir. Bu temastan doğan meseleler şu şekilde sıralanabilir:

i. Olumsuz cümlelerde, ortak hükme bağlanan unsurlar birbirine VEYA ile bağlandığında ögelerden her birinin olumsuzluğu ayrı ayrı vurgulanmış olur. Yalnız VE edatı ile atıf yapıldığında ise iki öge birlikte olumsuz olur (GÜMAN 2006: 217).

Mesela “*Ali ve Ömer gelmedi.*” cümlesinde olumsuzluk umum ifade eder. “*Ali veya Ömer gelmedi.*” cümlesinde ise Ali’nin ve Ömer’in gelmeyişleri ayrı ayrı vurgulanmış olur.

ii. VEYA, faili, olumsuz bir fiile bağlandığında, VE gibi umum ifade eder (BERKÎ 1948: 70).

Mesela, bir doktor hastasına “*Alkol veya sigara kullanma.*” dediğinde alkol ve sigaranın her ikisinden de menetmiş olur. Bu cümle “*Alkol ve sigara kullanma.*” anlamına gelir.

iii. Sıralı ikilemelerde, VE yahut VEYA’nın açıkça kullanılmadığı durumlarda, zımnem hangisinin varlığı esas alınmalıdır? Mesela;

Çocuğun maddî ihtiyaçlarını karşılamak ana babanın sorumluluğundadır.

gibi bir cümlede anlaşılması gereken *ana ve baba* mı, *ana veya baba* mıdır?

Aksi bir tercih özel olarak belirtilmedikçe yahut ima edilmedikçe, birbirine paralel kelimelerden oluşan ikilemelerin zımnen VE'yi, birbirine zıt kelimelerden oluşan kelimelerden oluşan ikilemelerin ise zımnen VEYA'yı içerdiği kabulüyle hareket edilmelidir.

Bunu şöyle örneklendirebiliriz:

ana baba	ana VE baba
karı koca	karı VE koca
er geç	er VEYA geç
az çok	az VEYA çok

iv. VE kullanılmaksızın fasledilmiş kelime ve cümleler birbirinden virgülle ayrılır. Ancak üç ve daha fazla unsurun sıralandığı dizilerde bazen VEYA da kullanılabilir. Bu durumda virgüllerin VE mi VEYA mı yerinde kullanıldığı son edattan anlaşılır (BERKİ 1948: 69). Mesela;

İhtiyarlık, maluliyet veya reşit olmama cezâi mü'eyyidelerin kısmen hafifletilmesine sebep olur.

Cümlesinde, virgül, VE değil VEYA mevkiindedir. Bu izah önemlidir, zira bu bilgi olmaksızın cümlenin açılımı "*İhtiyarlık VE maluliyet VEYA reşit olmama...*" şeklinde de yapılabilir. Bu şekilde mana verildiği takdirde cezaya muhatap olacak kişinin cezasının hafifletilmesi için yalnız ihtiyar veya yalnız malul olması yetmez, aynı anda hem ihtiyar hem de malul olması gerekecektir. Bu bilgi, böylesi bir yanlış anlamlandırmayı önlemektedir.

VE ile İLE edatlarının kimi kullanımları da bazı açılardan temas hâlinindedir. Bu meseleler şu şekilde sıralanabilir:

Türkçede çeşitli unsurları ortak bir hükümde eşleyerek bağlayan üç yapı vardır. Bunlardan İLE bağladığı unsurları, ortak hükme *birlikte* atfeder, birbirine eşler; VE bağladığı unsurları *bütün* içinde *ayrı ayrı* atfeder; DE, bağladığı unsurları ortak hükme odaklayarak atfeder; +(y)İLE (ek olarak) bağladığı unsurları bağımlılaştırır (RUHİ 1992: 109).

Bu bilgidен hareketle, şu meseleleri çözmek mümkündür:

İki ayrı evli çifti, yeni karşılaştıkları birine tanıştırmak isteyen kişi nasıl bir ifade kullanmalı, bu dört kişiyi nasıl tasnif etmelidir?

İLE'nin, eşleyerek; VE'nin ayrı ayrı bağladığı bilgisinden hareketle evli çiftler şu şekilde tanıştırılmalıdır:

[{Ömer *ile* Ayşe} **ve** {Ali *ile* Fatma}] *evliler*.

Şu iki cümle arasındaki farkı da, yine aynı bilgidен hareketle tespit etmek mümkündür:

Ali ile Ayşe boşandı.

Ali ve Ayşe boşandı.

İLE'li kullanışta Ali ile Ayşe'nin evli iken birbirlerinden boşandıkları; VE'li kullanışta ise Ali ve Ayşe'nin iki ayrı kişi oldukları ve ayrı ayrı başka kişilerden boşandıkları anlamı çıkmaktadır.

2.7.2.2. İle.

Atıf (bağlama) ilişkisi kurar. Metindeki herhangi iki veya daha fazla unsuru aynı hükümde toplar. Aynı hüküm, İLE ile bağlanan unsurların tamamı için geçerli kılınmıştır. VE'den farklı olarak bağladığı unsurları ayrı ayrı değil, eşleyerek aynı hükümde toplar (RUHİ 1992: 109).

Bu bilgidен hareketle, şu meseleleri çözmek mümkündür:

İki ayrı evli çift düşünelim. Bu dört kişiyi birine tanıştırmak isteyen kişi nasıl bir ifade kullanmalı, bu dört kişiyi nasıl tasnif etmelidir?

İLE'nin, eşleyerek; VE'nin ayrı ayrı bağladığı bilgisinden hareketle evli çiftler şu şekilde tanıştırılmalıdır:

[{Ömer *ile* Ayşe} **ve** {Ali *ile* Fatma}] *evliler.*

Şu iki cümle arasındaki farkı da, yine aynı bilgidен hareketle tespit etmek mümkündür:

Ali ile Ayşe boşandı.

Ali ve Ayşe boşandı.

İLE'li kullanışta Ali ile Ayşe'nin evli iken birbirlerinden boşandıkları; VE'li kullanışta ise Ali ve Ayşe'nin iki ayrı kişi oldukları ve ayrı ayrı başkalarından boşandıkları anlamı çıkmaktadır.

İLE, VE'den farklı olarak birliktelik (Osm. *maiyyet*) ilişkisi kurar. Bu durumda *tâbîlik-metbûluk* bağı söz konusudur

Ali ve Ahmet geldi.

Ali ile Ahmet geldi.

Ali, Ahmet ile geldi.

Son cümlede, Ali, Ahmet'e tâbî kılınmıştır.

İki özne veya sözde özne arasında *tâbîlik-metbûluk* **bağı** varsa yüklem tâbî olana uyar: *Ayşe Hanım, Zeki Bey'le çalıştı. Ben, Kemal Bey ile gittim. O, sizinle sözleşmiş.* örneklerinde görüldüğü gibi (BİLGEGİL 1980:89).

Bu bilgiyle ilişkili olmak üzere

Ömer ile Ali'nin annesi gelmiş.

gibi bir cümleden iki mana anlaşılabilir:

1. Ömer, yanında da Ali'nin annesi olmak üzere iki kişi gelmiş. 2. Ömer ile Ali'nin anneleri olan tek bir kişi gelmiş.

Anlam bulanıklığını gidermek için, muhtemel anlamlardan ilki kastediliyorsa, İLE'den sonra virgül kullanılmalıdır.

Ömer ve Ali'nin annesi gelmiş gibi bir cümledeyse aynı *iltibas* (karışıklık) devam etmekle birlikte, İLE'de çözüm olarak kullanılabilen virgül burada kullanılamamaktadır.

Ali ile ben gittim.

Ali ile ben gittik.

Bu cümlelerin bağlamı şu şekildedir:

Ali ile (başkası değil) ben gittim.

Ali ile ben (birlikte) gittik.

Yüklemdeki kişi sayısı İLE'nin yaptığı işe göre değişir. İlk cümlede İLE “yanında, refâkatinde” anlamındadır, dolayısıyla vurgulanan *giderken Ali'nin yanında kimin olduğudur*; ikincisinde “birliktelik” anlamı katmaktadır. Bu cümle şu şekilde de kurulabilir:

a. Ali ile [okula] ben gittim.

**b. Ali ile [okula] ben gittik.*

c. Ali ile ben [okula] gittik.

VE, İLE gibi bağlama edatları ile yüklemdeki kişi sayısı hakkında şu makaleye de bakılabilir (BOLAT 2004: 59-66). Bu makalede, yukarıda bahsedilen konuya değinilmemiştir.

2.8. İstisna ilişkisi.

2.8.1. İstisna ilişkisi üzerine tespitler.

İstisna, sözün kapsamına giren bir şeyi bazı edatlarla, onun dışına çıkarmak demektir. Bu çıkarma olmasa bu iki şeyden birinin, öbürüne, gerçekten veya hükmen dâhil olması lâzım gelir.

Ahmet'ten başka bütün doktorantlar tezlerini bitirdi.

Bu cümlede *bütün* lafzıyla umum ifade edilmiş, daha sonra BAŞKA kaydıyla, Ahmet umumun kapsamından çıkarılmıştır.

İstisna, *tağyîr beyânı* türlerinden biridir. Sözün başında anlaşılmananayı değıştirmek şekilde ve yine o söze bitişik olarak yapılan açıklamaya *tağyîr beyânı* adı verilir. *Tahsîs, istisna, şart, sıfat, gâye* ve *bedel* tağyîr beyânı türleridir.

İstisna, cümlemin kapsadığı fertlerden bir kısmına engel olduğu için *tağyîr*, kalan kısım ile da konuşanın maksadını ifade ettiği için *beyân* niteliği taşımaktadır.

İstisna; sıfat, şart ve gâye gibi umum ifade eden sözleri *tahsis etmek* (özelleştirmek) için kullanılır. Onlardan farkı, umumdan çıkarılan kısmın cümlede muhafaza ediliyor olmasıdır.

Mesele şu şekilde örneklendirilebilir: Emine, Müjgân, Mustafa, Erol ve Erdinç adlarında beş çocuk sahibi olan Hasan Bey'e, arkadaşısı İhsan sorar.

–*Bayramda çocuklarından gelen var mı?*

–*Kız çocuklarım geldi.*

Bu cevapta umum ifade eden *çocuk* lafzı *sıfat* kullanılarak tahsis edilmiş (özelleştirilmiş), bu lafzın kapsamına girebilecek bazı fertler kapsamın dışına çıkarılmıştır, fakat kapsam dışına çıkarılan fertler cümlede yer almaz.

–*Emine ve Müjgân'dan başka çocuğum gelmedi.*

Bu cevapta ise hem cevabın kapsamına giren Emine ve Müjgân hem girmeyen öbür çocuklar cümlede birlikte zikredilmişlerdir.

İstisnada, istisna edilen, dışına çıkarıldığı kısmın hükmünün tersini alır (GÜMAN 2006: 111).

Davut'tan başka (+) hiç kimse gelmedi (—).

Davut'tan başka (—) herkes geldi (+).

İstisnanın amacı, istisna işleminden sonra geriye kalanı konuşmaktır (GÜMAN 2006: 107). Buna göre “*İstanbul'dan başka her yerde öğretmenlik yaparım.*” diyen biri İstanbul'da

öğretmenlik yapmak istemediğini değil, buranın dışında her yerde çalışabileceğini anlatmak istemektedir.

İstisna, ancak istisna edilen, yani sözün kapsamından çıkarılan miktardan geriye az da olsa bir şey kalması durumunda doğru yapılmış sayılabilir. İstisna edilen miktardan geriye hiçbir şey kalmaması durumunda istisna yanlış yapılmış demektir (GÜMAN 2006: 114). Buna göre “*Yedi gün hariç bütün hafta çalışıyorum.*” ya da “*Ebeveynimden yalnız anne ve babam hayatta.*” cümleleri mantiken yanlıştır.

İstisnanın birkaç türü vardır. Bunlardan *istisna muttasıl* cinsçe eş olan müstesna demektir: *Kurşunkalem hariç birçok kalem aldım. İstisna münkatı* ise kendisinden istisna edilen bütün ile müstesna olanın farklı cinslerden olmasıdır: *Otomobilleri müstesna, misafirler geldi* (URALGIRAY 1986: 676). İkincisi sözün kapsamına girmemekle birlikte, zikredilen hükmün tamamlayıcısı mahiyetinde ek bir bilgi verme yolu olup, LAKİN anlamındadır (GÜMAN 2006: 117).

2.8.2. İstisna ilişkisi kuran edatlar.

2.8.2.1. Başka.

İstisna ilişkisi kurar. Bu edatın eklendiği unsur cümlenin ifade ettiği hükmün dışına çıkarılmış olur.

Akrabalar arasında büyük kalmadı. > Akrabalar arasında Ali Dayı 'mdan başka büyük kalmadı.

Hemen hepimizin yazısı doktor yazısı gibi... Yazandan başka kimsenin okuması o kadar zor ki!

2.8.2.2. Gayrı.

İstisna ilişkisi kurar. Bu edatın eklendiği unsur cümlenin ifade ettiği hükmün dışına çıkarılmış olur.

Ne ararsan bulunur derde devâdan gayri.

2.8.2.3. Hariç.

İstisna ilişkisi kurar. Bu edatın eklendiği unsur cümlenin ifade ettiği hükmün dışına çıkarılmış olur.

Rusya, Brezilya, Endonezya, Hindistan, G. Kore, Meksika, Venezuela, Arjantin, Güney Afrika ve Türkiye en bilinen yükselen piyasalar. Rusya hariç bu ülkelerin milli gelirlerinin toplamı 5.2 trilyon dolar ediyor.

2.8.2.4. Dışında.

İstisna ilişkisi kurar. Bu edatın eklendiği unsur cümlelerin ifade ettiği hükmün dışına çıkarılmış olur.

Eskiden şöyleydi, böyleydi diye yakınmak dışında, geleneklerimize sahip çıkmak adına hiçbir çaba göstermiyoruz.

Kenar semtler dışında, “kahvehane”ye rastlayabilir misiniz? Artık her yerde “cafe” var.

2.8.2.5. Fakat.

İstisna ilişkisi kurar. Bu edatın eklendiği unsur cümlelerin ifade ettiği hükmün dışına çıkarılmış olur.

*Hiçbiriniz konuşmadınız, **fakat** Ahmet konuştu.*

2.9. Tasdik edatları.²³

2.9.1. Tasdik edatları üzerine tespitler.

*İlm*in (bilgi/bilme) olumlu ya da olumsuz herhangi bir hüküm içermeyen şekline **tasavvur**; olumlu ya da olumsuz bir hüküm içeren şekline ise **tasdik** denir (Babanzâde Ahmed Naîm: *Mebâdi-i Felsefe'den Birinci Kitâb İlmü'n-nefs*: 209-211).

Tasdîk kavramı soru-cevap cümlelerinde belirleyici rol oynar.

²³ **Tasdîk**, **ret** ve **ihhtimal** edatları, **modal söz** olarak da anılmakta, hatta ayrı bir kelime sınıfı olduğu ifade edilmektedir. Modal söz şöyle tarif edilmektedir: “Cümlelerde bahsedilen içeriğin gerçek olaylarla ilgisi konusunda, yapıcı cümleyle bağlantısı olmayan, ama anlamca bütün cümleyi kapsayan, söyleyicinin bildirdiği kendine ait fikirler varsa bu tür sözler modal söz denilmektedir.” (BIRAY 2009: 342). Bu eserde, bu kabil kelimeler, tartışmaya açık olmak kaydıyla, geleneği takip ederek, edat sınıfında değerlendirilecektir.

Soru cümleleri, yapıları açısından *evet/hayır soruları* (İng. *yes/no questions, polar questions* ya da *nexus questions, alternative questions*) ve *soru kelime sorular* (İng. *wh-questions*) olarak iki bölümde incelenmiştir.

Birinci gruba “*Yağmur yağıyor mu?*”; ikinci gruba ise “*Devlet kütüphanesine nasıl gidebilirim?*” türünde sorular girer. Bunların dışında *seçmeli sorular* (İng. *alternative questions*) başlığı altında bir soru yapısından daha söz edilmektedir. Bu, “*Ayşe Ahmet’i mi yoksa Ali’yi mi çok sever?*” türündeki bir sorudur (ÇETİN 2008: 8).

Cevapta yeni bilgi bekleyen sorular *ne, nerede, nasıl, niçin, ne zaman, kim* gibi soru kelimeleri ile yapılır (SAVRAN 2002: 233-234; ÜSTÜNOVA 2004: 425-426).

Evet-hayır sorularında ise soruyu soran, bir bilgi, kanaat yahut hükmü muhatabına tasdik ettirme, doğrulatma amacını taşır.²⁴

Muhatap, kendisine yöneltilen bir soruya, esas olarak, ancak iki ihtimalli bir cevap verebilir:

Mesela:

–*Ali okuldan döndü mü?* sorusunun cevabı iki ihtimallidir.

–*Evet, döndü.*

–*Hayır, dönmedi.*

Bu tür soruların çözümünü daha açık bir şekilde yapabilmek amacıyla, aynı cümle, tazammun ettiği iki ihtimal de soruda gösterilerek yeniden kurulabilir:

–*Ali okuldan [döndü-dönmedi] mü?*

Buna göre, soruyu soran, *tarafsız bir tutum içinde*, Ali’nin okuldan dönmüş olma veya olmama ihtimallerinden birisi hakkında bilgi almayı amaçlamaktadır.

²⁴ Buraya kadar verilen bilgiler gerçek sorular (İng. *interrogative questions*) içindir. Soru yapıları, cevap beklemeyen, sözde sorular (İng. *rhetorical questions*) şeklinde de kurulabilir. Bu sorular, konu dışında tutulmuştur.

Cevap, Ali'nin döndüğü yahut dönmediği bilgisine bağlı olarak iki ayrı şekilde verilebilir:

–Evet, [döndü-dönmedi]

–Hayır, [döndü-dönmedi].

Bu şekilde verilmiş bir cevapta, karşı tarafa iki ayrı mesaj iletilmektedir.

Bunlardan ilki, soru cümlesiyle talep edilen bilgiye yahut hükme yöneliktir. Soruyu sorana, istediği bilgiyi verir: *Döndü/dönmedi*.

Cevabın başındaki *evet/hayır* kelimeleri ise tasdike yöneliktir.

Ancak, burada çok önemli bir ayırım söz konusudur.

Soru-cevap cümleleri hakkında yapılan çalışmalarda, evet/hayır kelimelerinin, umumiyetle, cümlenin devamında gelen *bilgiyi tasdik ettiği* ifade edilmiştir:

“(…) evet/hayır soruları bilgi almaktan ziyade bir bilginin olumlu ya da olumsuz olup olmadığını ortaya çıkarma veya bir **bilgiyi onaylatma** amacıyla sorulurlar.” (BAYTOK 2006: 80).

“(…) hakkında **öğrenilmek istenen ögenin onanıp onanmaması** (…).” (SERİNDAĞ 2001: 70).

Oysa, *evet/hayır* kelimeleri, bilgiyi ya da hükmü değil, *soruyu soranı* tasdik eder yahut etmez. Nitekim “tasdik, lügatte, **kâile** [sözü söyleyene], lisanen veya kalben sıdkı nisbet etmek yani kâile ‘Sen doğru söylüyorsun.’ demektir.” (Babanzâde Ahmed Naîm: *Mebâdi-i Felsefe*’den *Birinci Kitâb İlmü’n-nefs*: 209-211).

Buna göre cevap ifadeleri şöyle anlaşılabilir:

-Ali okuldan [döndü-dönmedi] mü?	
Evet	[döndü-dönmedi]
Soruyu soranı <i>tasdik</i>	bilgi
Hayır	[döndü-dönmedi]
Soruyu soranı <i>ret</i>	bilgi

Yukarıdaki örnekte olduğu gibi tasdik ve bilgi kısımlarının ikisinin de *müspet-müspet* yahut *menfi-menfi* olması durumunda, doğru anlaşmada bir sorun yaşanmamaktadır.

Ancak sorunun olumsuz yüklemle sorulduğu durumlarda, doğru anlaşmayı güçleştiren bazı özel durumlar ortaya çıkar.

Öncelikle şu iki tip soru arasında, soruyu soranın tutumu açısından fark olduğu belirtilmiştir (SANSa TURA 1981: 317-318).

-Ali okuldan [döndü-dönmedi] mü?
-Ali okuldan [döndü-dönmedi] mi?

SANSa TURA'ya göre, olumlu yüklem içeren soruda, soruyu soran *tarafsız* bir tavır içindedir ve bu cümle ile talep ettiği yegâne şey *bilgi*dir. “Ali okuldan [döndü-dönmedi] mü?” sorusu, soruyu soranın tutumu hakkında herhangi bir ipucu taşımaz. Soru sahibi, sadece sorusu karşılığında alacağı cevabın içindeki bilgi ile ilgilidir (SANSa TURA 1981: 317).

Oysa, “Ali okuldan [**döndü-dönmedi**] mi?” sorusu, soru sahibinin Ali'nin okuldan dönmüş olacağı yönünde bir *beklenti* içinde olduğunu; bu beklentinin gerçekleşmiş olması gerektiği *varsayımını*, fakat çeşitli karineler sebebiyle önceki varsayımın geçerliliğinden *şüphelenmek* zorunda kaldığını ifade eder (SANSa TURA 1981: 317).

Ali [okuldan 16.00'da çıkıyor. Saat 17.00 olduğuna göre şu ana kadar dönmüş olmalıydı, fakat hâlâ ortalarda gözüküyor] okuldan [döndü-dönmedi] mi?
--

Böyle bir soruya Türkçede dört ayrı şekilde cevap verilebilir. Bu cevapların yalnız birinde (Hayır [~~döndü~~-dönmedi]) cevap cümlesinin hem ret bildiren kısmı hem de yüklemi birbiriyle menfilikte mutabakat gösterir. Bu kullanışta, doğru anlaşma açısından herhangi bir engel yoktur.

Ne var ki, öbür üç cevabın tasdik ve bilgi kısımları arasında *müspet-menfi* yahut *menfi-müspet* şeklinde bir fark oluşmakta, özellikle bilgi veren *yüklem* hafzedildiğinde, doğru anlaşma zorlaşmaktadır.

Ali [okuldan 16.00'da çıkıyor. Saat 17.00 olduğuna göre şu ana kadar dönmüş olmalıydı, fakat hâlâ ortalarda gözüküyor] okuldan [döndü-dönmedi] mi?	
Evet	[döndü -dönmedi]
Soruyu soranın "şüphesini" <i>tasdik</i>	bilgi
Hayır	[döndü -dönmedi]
Soruyu soranın "şüphesini" <i>ret</i>	bilgi
Evet	[döndü -dönmedi]
Soruyu soranın "beklentisini" <i>tasdik</i>	bilgi
Hayır	[döndü -dönmedi]
Soruyu soranın "beklentisini" <i>ret</i>	bilgi

Cevabı veren kişi, ilk iki cümlede, sorunun açık, yani talep edilen bilgi kısmı üzerinden değil, sorunun bu biçimde sorulmasına sebep olan şüpheleri tasdik veya ret maksadıyla, sorunun örtük/zımnî kısmı üzerinden cevap vermiştir.

Son iki cümledeyse muhatap sorunun mazmununu önemsemez. Sorunun açık kısmına cevap verir, yani beklentinin gerçekleşip gerçekleşmediği yönündeki bilgiyi, başka ifadeyle müspet ya da menfî, gerçeği bildirir (SANSATURA 1981: 318).

Buraya kadar söylenenler özetlenecek olursa:

Evet/hayır sorularında, EVET ve HAYIR kelimeleri, kendilerinden sonra gelen bilgiyi değil, *soruyu soranı* tasdik veya reddeder.

Evet/hayır sorularında, EVET veya HAYIR kelimelerinden sonra gelen kısım, soruda talep edilen *bilgiyi* içerir.

Olumsuz yüklemli sorular, yalnızca bilgi talebinde bulunmaz; soruyu soranın gerçekleşmemiş beklentisinden dolayı taşıdığı şüpheyi de tazammun eder.

Olumsuz yüklemli sorulara verilen, tasdik ve bilgi kısımları müspetlik veya menfilik bakımından mutabakat göstermeyen cevaplar, doğrudan sorunun talep ettiği bilgi üzerinden değil, tazammun ettiği fikir üzerinden verilir.

Olumsuz yüklemli sorulara verilen, tasdik ve bilgi kısımları müspetlik veya menfilik bakımından mutabakat gösteren cevaplar, yansız olarak, sorunun talep ettiği bilgiye yöneliktir.

2.9.2. Tasdik edatları.

2.9.2.1. Evet.

Tasdik edatıdır. Soruyu soranı tasdik için kullanılır.

–*Konuşmanızdan şehirli olduğunuz hemen anlaşılıyor. İstanbullu musunuz?*

–*Evet, İstanbulluyum.*

Bir soruya, sadece o soruyu soranı tasdik etmek için EVET diyerek cevap vermeyiz.

EVET’li cevapların, *tasdik*in dışında *tensip* (uygun bulma) ve *rızayı* beyan etmek için de kullanılabilirdiği ifade edilmiştir (Tâhir Ken’an 1309 [1893]: 150).

Bu üç kavramın vücûhu (ortak yanı) ‘kabul etme’ olmakla birlikte, kabul ettikleri soruların nitelikleri ve kabul dereceleri birbirinden farklıdır.

Bu üç kabul türünün hangi tip sorulara karşılık geldiği şöyle açıklanabilir:

i. Bilgi talep eden sorular kabul ediliyorsa, **tasdik** edilir.

–Anne, babam geldi mi?

–Evet, geldi (Tasdik bildiriyor).

ii. İzin talep eden sorular kabul ediliyorsa, **tensip** edilir (*uygundur* beyanında bulunulur).

–Anne, arkadaşlarımla sinemaya gidebilir miyim?

–Evet, gidebilirsin (Tensip bildiriyor).

Bu iki kabul türünde, kabul edenin iradesi aktiftir. Bu yüzden *tasdik* ve *tensip* için **aktif kabul** diyeceğiz.

Oysa **rıza**, iradenin pasif olduğu bir kabul türüdür. Babanzâde Ahmed Naîm “*Rızâ, terk-i itiraz manasınadır.*” demektedir. Bu sebeple rıza, **pasif kabulü** ifade eder. Buradaki kabul, karşı çıkmama şeklinde bir kabuldür.

EVET, güçlü olmayan, pasif kabullerin ifadesinde kullanılmaz. EVET, güçlü bir anlatım içerir ve aktif kabullerin ifadesinde kullanılır. Pasif kabullerde, yani *razi* olunan durumlarda EVET yerine PEKİ edatı kullanılır.

–Hamza, bu hafta sonu maça gidelim mi?

–Ben gelemem, pazartesiye yetiştirmem gereken çok önemli bir dosya var.

–Ama olmadı ki... Oyunbozanlık ediyorsun... Bugüne kadar hangi maça sen olmadan gittik? Hem, ben de sana yardımcı olurum, dosyayı birlikte hazırlarız, yetiştirirsin. Ne diyorsun? Gidiyoruz değil mi?

–Peki, gidelim bakalım.

Cevap cümlesinde, bilgi kısmı hazfedildiğinde, EVET kelimesi hükmü tek başına yüklenir:

–Tekin’in babası askermiş, öyle mi?

–Evet [Tekin’in babası asker].

EVET kelimesi, kimi zaman yanına tersinelik ilişkisi kuran AMA, FAKAT, ANCAK gibi edatları da alarak konuşmanın farklı bir yönünü ortaya koymak için kullanılabilir (ŞAHİN 2001: 532):

–*Çok güzel bir şehirdi.*

–*Evet, ama çok soğuktu.*

Zaten bilinen veya yerine getirilen herhangi bir konuyla ilgili olan soruya verilen EVET’li cevap ‘Soruyu sormana gerek yoktu.’ anlamına gelebilir (ŞAHİN 2001: 535).

–*Dişlerini fırçaladın mı?*

–*Eveeeet!*

2.9.2.2. Peki.

Tasdik edatıdır. Rıza türünde, pasif kabul ifade eden durumlarda kullanılır. PEKİ, EVET kadar güçlü kabullerin anlatımında kullanılmaz.

“*Seviyorum, seviyor musun?*

Ağlıyorum, gülüyor musun?

Peki, *öyle olsun.*” (Şarkı sözü)

2.9.2.3. Pekâlâ.

Tasdik edatıdır. Rıza türünde, pasif kabul ifade eden durumlarda kullanılır. PEKÂLÂ, EVET kadar güçlü kabullerin anlatımında kullanılmaz.

–*Bu bayram amcamlara da gidelim mi? Epeydir görüşemedik.*

–*Amcanların yolu çok ters, trafikte bir tıkanırsak bütün gün gitti demektir. Başka zaman gitsek olur mu?*

–**Pekâlâ**, *seninle tartışmayacağım.*

2.9.2.4. Öyle.

Tasdik edatıdır. Beklenmeyen ya da inanılmayan durumlarda, durumun gerçekten o şekilde gerçekleşip gerçekleşmediğini öğrenmek için sorulan sorulara (yani

*istifhâm-ı inkârî*lerde), muhatabı inandırmak için verilen kuvvetli cevaplarda kullanılır. Bilhassa, “*Öyle mi?*” ifadesi ile kuvvetlendirilmiş soru cümlelerine verilen cevaplarda yer alır:

–*Demek bu yemeği sen yaptın, öyle mi?*

–**Öyle!**

–*Bu şiiri Erdinç mi yazmış?*

–**Öyle!**

2.9.2.5. Olur.

Tasdik edatıdır. Teklif ya da izin sorularına verilen kabul veya tensip içeren cevaplarda kullanılır.

–*Halit, bu akşam yemek yapamadım. Dışarıda yesek olur mu?*

–**Olur**, yiyelim (Teklifin kabul edildiğini bildiriyor.).

–*Anne, karnım çok tok. Pilav yemesem olmaz mı?*

–**Olur**, yeme (İzin istenen konunun uygun olduğu bildiriliyor.).

2.9.2.6. Tamam.

Tasdik edatıdır. Teklif ya da izin sorularına verilen rıza veya tensip içeren cevaplarda kullanılır.

–*Bu akşam maçı bizde izleyelim mi?*

–**Tamam**, izleyelim (Teklifin kabul edildiğini, razı olduğunu bildiriyor.).

–*Hocam, arkadaşımın silgisini kullanabilir miyim?*

–**Tamam**, kullan (İzin istenen konunun uygun olduğu bildiriliyor.).

2.9.2.7. Ya.

Tasdik edatıdır (KARAŞIN 2008: 225). Olumlu cevap alınmayacağı düşüncesi içinde sorulan sorularda, bu düşüncenin aksine ve şaşırtıcı biçimde, cevabın olumlu olduğunu ifade için kullanılır.

–*Kar mı yağmış?*

–*Yağmış ya...*

–*Kapı mı çaldı?*

–*Çaldı ya...*

2.10. Ret edatları.

2.10.1. Ret edatları üzerine tespitler.

Ret edatları, tasdik edatlarının gördüğü işin aynısını, fakat aksi surette görürler. Bu tür cevaplarda, reddedilen, sorunun kendisi değil, sorandır. Ayrıntılı bilgi için *tasdik edatlarına* bakınız.

2.10.2. Ret edatları.

2.10.2.1. Hayır.

Ret edatıdır. Cevap cümlesinde, *sorana* karşı olduğunu ifade için kullanılır.

HAYIR kelimesinin *red* ve *inkâr* bildirdiği ifade edilmiştir (*Misalli Büyük Türkçe Sözlük* 2005: 1222^b; *MEB Örnekleriyle Türkçe Sözlük* 2000: 1202^a). Bu kelimelere aynı kavram alanına girebilecek *itiraz* kelimesi de eklenebilir. Yani, bir soruya HAYIR diyerek cevap vermeye başladığında üç ayrı şey yapabilme imkânı vardır: HAYIR diyerek, *itiraz* edilebilir, *inkâr* edilebilir, *redd* edilebilir.

Bunların üçünün de ortak noktası '*karşı çıkmak*' olduğu hâlde, her birinin kullanıldığı bağlam farklıdır. Peki, bunlar arasındaki fark nedir? Ne vakit itiraz etmiş, ne vakit reddetmiş, ne vakit inkâr edilmiş olunur?

Bu üç kavram arasındaki farklar şunlar olmalıdır:

İtiraz, bir hükme karşı olmalıdır. Birisi:

–*Ekmegi çalan Yaşar'dır.*

şeklinde bir *iddiada* bulunduğu yahut böyle bir *hüküm* verdiğiinde, sözün muhatabı:

–*Hayır, ekmeği çalan Yaşar değildir.*

diyerek, bu hükme **itiraz** etmiş olur. İtiraz (< ʿ-r-ż) ‘araya girme, engel olma’ gibi anlamlara gelmektedir (Nişanyan 2003: 198^a).

Redd, seçenekler arasından kendine düşene razı olmayarak, karşı çıkmak anlamına gelir. “*Redd-i hâkim talebi*” ibaresi bu manayı içermektedir. Redd (< r-d-d), ‘geri çevirmek, geri döndürmek’ demektir (Nişanyan 2003: 376^b). Reddin zıddı **kabul**dür. İki kavramda da **rıza** söz konusudur.

–*Benimle evlenir misin?*

teklifini kendi rızasıyla kabul etmeyen kişi, teklifi reddetmiş olur.

–*Hayır, evlenmem.*

İnkâr ise, yapılmayan bir fiilin yapıldığı yahut yapılan bir fiilin yapılmadığı iddiasına karşı çıkmaktır, bu anlamda **itiraz**, hükme yönelik iken, inkâr fiile yöneliktir.

–*Yaşar cüzdan çaldı mı?*

–*Hayır, çalmadı.*

–*İnkâr etme! Çaldı!*

İnkâr (< n-k-r) lügatte ‘yalanlama, bilip de bilmezden gelme’ şeklinde tarif edilmiştir (Nişanyan 2003: 190^a). Yani, bir şeyi A olduğu hâlde A değil ya da, tersine A olmadığı hâlde A diyen, inkâr etmiş sayılmaktadır.

HAYIR kelimesi, YOK kelimesi ile yakın anlamlıdır; ancak ‘yok’ anlamı, kelimenin Arapça aslında bulunmamaktadır. Bu anlam yalnız Türkiye Türkçesinde ve Azerbaycan Türkçesinde

mevcuttur (CİN 2000: 48). YOK yerine HAYIR kullanılışı bir halk inancına dayanıyor olabilir (CİN 2000: 40).

'*Hayır efendim*'li kullanım, HAYIR'dan daha sert ve kesin bir ret ifadesidir (ŞAHİN 2001: 532-533).

–*Anne, sokağa çıkabilir miyim?*

–*Hayır efendim.*

2.11. Tahmin edatları.

2.11.1. Tahmin kavramı üzerine tespitler.

Bir cümle, cümleyi kuran kişinin o cümle hakkındaki üç türlü hükmünü ifade edebilir: *Tasdik*, *ret* ve *tahmin*.

Tasdik ve ret birbirine mukabil iki uç kavram iken, tahmin, bu ikisinin arasında kalan *belirsiz* bölgeyi işaret eder, zira tasdik ve redde, mütekellim, sözün gerçekten öyle olduğu veya olmadığı hakkında müspet ya da menfi *kesin* bir hükme sahiptir. Oysa tahminde, sözü söyleyenin, sözün gerçeğe uyup uymadığı hakkındaki bilgisi kesin değildir.

Tasdik, ret ve tahmin kavramlarının üçü de, *mütekellimin* tutumu yahut bilgi seviyesi açısından yapılmış adlandırmalardır. Mütekellimin henüz gerçekleşmemiş, fakat gerçekleşmesi muhtemel bir olay hakkında gerçekleştirdiği zihni fiil (İng. *mental verbs*) *tahmin* olarak adlandırılırken, o olayın gerçekleşme imkânıyla ilgili yüzdeler aralığı ise *ihtimal* olarak adlandırılır.

Ayrıca, *tasdik*, *ret* ve *tahmin* kavramları kişisel ve izafi (İng. *subjective*) iken, *ihtimal* tarafsız (İng. *objective*) bir nitelik arz eder.

Tahmin ve ihtimal arasındaki fark, şu iki cümle ile örneklendirilebilir:

İstanbul'un nüfusu olsun olsun 15 milyondur (İhtimal).

İstanbul'un nüfusu galiba 15 milyona dayandı (Tahmin).

Tahmin ve *ihtimal* iki ayrı kavram olduğu ve farklı yapılarla ifade edildikleri halde, kimi çalışmalarda, yukarıda

belirtilen fark dikkate alınmaksızın birbirinin yerine kullanılmış, yine kimi tahmin veya ihtimal edatları, ait olmadıkları başlığın altında incelenmiştir.

Mesela *tahmin* bildiren BELKİ edatı için BİLGEGİL ve GENCAN *ihhtimal* (GENCAN 1966: 280; BİLGEGİL 1982: 154); demektir.

Burada bir kavram olarak *tahmin* öncelikle *ihhtimal* kavramına göre konumlandırılmaya çalışıldı. Bu iki kavram, delile dayanmayan, kesinlik arz etmeyen, belirsiz durumlarla ilişkilerinden dolayı birlikte ele alındı.

Tahmin kavramı bir yanıyla kesin olmayan durumların anlatımı ile ilişkiliyse, bir yanıyla da mütakellimin herhangi bir olay ya da durum hakkında gerçekleştirdiği zihni fiil (İng. *mental verbs*) olma niteliğiyle ilişkilidir. Bu özelliğiyle *tahmin* ile aynı sırada ve aynı başlık altında düşünülebilecek öbür zihni fiiller *çıkartım*, *varsayım* ve *öngörü* dür.

Bu dört kavram, delile dayanıp dayanmamaları yönünden şu şekilde tasnif edilebilir:

Delile Dayanır	Delile Dayanmaz
Çıkartım (İstidlâl)	Varsayım
Öngörü	Tahmin

Görüldüğü gibi, *tahmin* ve *varsayım*, herhangi bir ön bilgi yahut delile dayanmaksızın verilen ve bu sebeple kesin olmayan hükümleri ifade etmektedir. Kesin bir delile dayanmadıkları için *itiraza açık* hükümlerdir.

Çıkartım (*istidlâl*) ve *öngörü* ise yine mutlak doğru olmamakla birlikte belirli bir ön bilgi yahut delile dayandıkları için doğruya daha yakın hükümleri ifade etmektedir. Kesin bir delile dayandıklarından *itiraza kapalı* hükümlerdir.

Bu dört kavramı örneklendirecek olursak:

Tahmin: *Cengiz görmeyeli çok zayıflamış, herhalde hasta.* (Ancak hasta olmayabilir de. İtiraza açık bir hüküm.)

Varsayım: *Sigarayı bıraksa bile iyileşemez.* (Ancak iyileşebilir de. İtiraza açık bir hüküm.)

Çıkarım: *Babası, Ankara'ya giderken arabayı Çiğdem'in kullandığını söyledi, demek ki Çiğdem ehliyet almış.* (Ehliyeti varsa araba kullanabilir, yoksa kullanamaz. Kullandığına göre öbür seçenek geçersiz. Kesin olarak doğru ve itiraza kapalı bir hüküm.)

Öngörü: *Ayla'nın deneme sınavlarında yaptığı netlere bakılınca Boğaziçi Üniversitesi'ni rahatlıkla kazanabileceği anlaşılıyor.* (Ayla, asgari şartları gerçekleştirmiş. Dilediği ve Boğaziçi Üniversitesi'ni yazdığı takdirde, bu okulda okuyacak. İtiraza kapalı bir hüküm.)

İhtimal kavramıyla bir olay ya da durumun gerçekleşme yüzdesi veya aralığı ifade edildiğinden, bu yapılar aynı anda **sınırlama** kavramı ile de örtüşmekte, ihtimal ve sınırlama ilişkileri ikizli bir yapı arz etmektedir.

Bu çalışmada, ihtimal bildiren edatlar ayrı bir başlık altında toplanacak, fakat bunların aynı zamanda sınırlama edatlarına da dâhil edilebileceği belirtilecektir.

Mütetekellimin sahip olduğu bilgi seviyesine göre tahmin ifade eden kelimeleri şöyle sıralayabiliriz: **şekk, şüphe, vehim, zann, zann-ı gâlib.**

Bu kavramların tamamı bir olay ya da durumun gerçekleşme aralığını ifade eden ihtimal cetvelinin/skalasının çeşitli dereceleridir.

İhtimal, şöyle tarif edilmiştir: “**Muhtemel**, hakikat ile mümkün veya zannî; yakîn ile şekk arasında bir vasat işgâl eder. Birinden zâit, diğerinden nâkıstır.” (ÇANKI 1955: 745).

Akıl, cümledeki hükmün geçerliliği hususundaki iki cihetten birini tercih etmiyor, ikisine de eşit uzaklıkta kalıyorsa, bu iki cihete taalluk eden tutuma **şekk** denilir. “**Şekk** lügatta

mutlak tereddüt manasına olup istilahta bir şeyin vukû' ve adem-i vukû'unda, yani olup olmamasında aklın tereddüt etmesidir. Şol veçhile, mezkûr iki taraftan biri diğeri üzerine tereccuh etmeye." (ÇANKI 1955: 745-746).

Şübhe kelimesi 'ş-b-h' kökünden gelir. *Benzemek* anlamındadır. İhtimal ikiden fazla şeye çıktığı zaman *şüphe* kelimesi kullanılır. **Şekk** kelimesi 'ş-k-k' kökünden gelir. Bir şeyin ikiye ayrılması veya iki adet olmasıdır. İhtimal ikiye indiğinde bu kelime kullanılır.

Akıl bir ciheti tercih ederse, o cihete taalluk eden ilme **tasdik** ve **i'tikâd** denilir.

Şekk, mümkün olan iki ihtimalin de eşit olması iken, **zann** mümkün olan iki ihtimalden birini tercih etmektir. Bunun için **zann** bir itikat türüdür, hâlbuki **tahmin** bir itikat değildir. Ayrıca **zann**, bazı belirtiler (Osm. *emareler*) eşliğinde oluşur.

Hata, yalnız **zann** da olur (ÇANKI 1955: 566). Buna göre **hata**, **zann** ile; **yanlış**, **ilm** (bilme) ile ilgilidir.

Belirtiler galib geldiği ve biraz arttığı zaman, **zann** sahibi bu emârelerin gereğine göre zanda bulunursa buna **zann-ı gâlib** (kuvvetli zann) denir.

Zann, **tasavvur**, **temessül** ve **tevehhüm** kavramları ile aynı kavram alanına ait olmakla birlikte aralarında ince farklar vardır.

Zann hem idrâk edilebilen hem idrak edilemeyen şeyler için kullanılabilirken, **tasavvur** yalnız idrak edilebilen şeyler için kullanılır.

EL-ASKERÎ temessül ve tasavvurun farkını şöyle izah eder: **Temessül** (zihinde belirme) de **tasavvur** (zihinde canlandırma) gibidir, ancak **tasavvur** daha güzel (beliğ) bir ifadedir. "Onun benzerini görüyor gibiyim." (temsil), "Onun şeklini görür gibiyim." (tasavvur) ifadesinden daha güçlüdür, zira bir şeyin zatını (bizzat kendisini) tanıma noktasında o şeyin suretini görmek, benzerini görmekten daha yeğdir (2009: 126).

Bir şeyin *tasavvuru* o şeye ilişkin bilgi ile birlikte oluşur, *tevehhüm* (kuruntu) ise bilgi eşliğinde olmaz, çünkü tevehhüm, *tecvîz* (olabilirlik) türü bir kelimedir, *tecvîz* ise *ilm*'e (bilmeye) zıddır.

EL-ASKERİ'ye göre *tevehhüm*, bir şeyin gerçekleşmesinin imkânsız olmadığını ifade eder. İnsanın olması imkânsız bir şeyi tevehhüm etmesi uygun değildir. Nitekim bir şeyin aynı anda hem hareketsiz, hem hareketli olduğunu *vehmetmek* mümkün değildir (2009: 126).

2.11.2. Tahmin bildiren edatlar.

2.11.2.1. Yoksa.

i. Tahmin ilişkisi kurar. Soru cümlelerinde, olması gerekenin dışında kalan seçeneğin tahmininde kullanılır.

Bu kullanışta tahmin edilen seçenek olumsuz ise *endişe*, tahmin edilen seçenek olumlu ise *ümit* duygusu hâkimdir.

Hâlâ gelmedi, yoksa otobüs mü bulamadı? (Endişe)

İmtihanda 100 alan 3 kişi varmış, yoksa biri de ben miyim? (Ümit)

YOKSA'lı soruların ACABA'lı kullanılışı duygudan arınmış bir *merakı* bildirir, bu anlamda öznel değil, nesnel bir nitelik taşır.

Hâlâ gelmedi, acaba otobüs mü bulamadı?

ii. Tahmin ilişkisi kurar. Soru cümlelerinde, mütekellim, kendi beklentisinin tersi yönündeki istenmeyen ihtimali tahmin ettiğinde, tahminin başına veya sonuna getirilir:

Neden sana aldığım gömleği hâlâ giymiyorsun? Beğenmedin mi yoksa?

Ben seni dürüst adam diye bilirdim, yoksa yanıltıyor muyum?

Yoksa siz hâlâ annenizin margarinini mi kullanıyorsunuz?

2.12. İhtimal ilişkisi.

2.12.1. İhtimal ilişkisi üzerine tespitler.

Tasdik, ret ve tahmin kavramlarının üçü de, *mütekellimin* tutumu yahut bilgi seviyesi açısından yapılmış adlandırmalardır. Mütekellimin henüz gerçekleşmemiş, fakat gerçekleşmesi muhtemel bir olay hakkında gerçekleştirdiği zihni fiil (İng. *mental verbs*) **tahmin** olarak adlandırılırken, o olayın gerçekleşme imkânıyla ilgili yüzdelik aralığı ise **ihtimal** olarak adlandırılır.

İhtimal, şöyle tarif edilmiştir: “**Muhtemel**, hakikat ile mümkün veya zannî; yakîn ile şekk arasında bir vasat işgâl eder. Birinden zâit, diğerinden nâkîstür.” (ÇANKI 1955: 745).

Ayrıca, *tasdik*, *ret* ve *tahmin* kavramları kişisel ve izafi (İng. *subjective*) iken, *ihtimal* tarafsız (İng. *objective*) bir nitelik arz eder.

Tahmin ve ihtimal arasındaki fark, şu iki cümle ile örneklendirilebilir:

İstanbul'un nüfusu olsun olsun 15 milyondur. (İhtimal)

İstanbul'un nüfusu galiba 15 milyona dayandı. (Tahmin)

Tahmin ve *ihtimal* iki ayrı kavram olduğu ve farklı yapılarla ifade edildikleri halde, kimi çalışmalarda, yukarıda belirtilen fark dikkate alınmaksızın birbirinin yerine kullanılmış, yine kimi tahmin veya ihtimal edatları, ait olmadıkları başlığın altında incelenmiştir.

Mesela, *tahmin* bildiren BELKİ edatı için BİLGEGİL ve GENCAN *ihtimal* (GENCAN 1966: 280; BİLGEGİL 1982: 154); demektedir.

İhtimal kavramıyla bir olay ya da durumun *gerçekleşme yüzdesi* veya *aralığı* ifade edildiğinden, bu yapılar aynı anda **sınırlama** kavramı ile de örtüşmekte, ihtimal ve sınırlama ilişkileri ikizli bir yapı arz etmektedir.

2.12.2. İhtimal ilişkisi kuran edatlar.

2.12.2.1.Olsa olsa.

İhtimal ve sınırlama ilişkisi kurar. İhtimal dâhilindeki azami sınırı anlatmak için kullanılır.

*Salih'in babası **olsa olsa** elli yaşındadır, daha fazla değildir.*

2.12.2.2.Olsun olsun.

İhtimal ve sınırlama ilişkisi kurar. İhtimal dâhilindeki azami sınırı anlatmak için kullanılır.

*Bu okuldan üniversiteyi kazanan öğrenci sayısı **olsun olsun** yirmidir.*

2.12.2.3.Bilemedin.

İhtimal ve sınırlama ilişkisi kurar. İhtimal dâhilindeki azami sınır aralığını ifade için kullanılır.

*Zeynep'i bir **bilemedin** iki kez görmüşümdür, o sebeple çok fazla tanımıyorum.*

Muhtemel sınırın aralığı NİHAYET edatının muhtemel sınır aralığından daha geniş olabilir.

*Hulusi Bey, iş yerinde kırk **bilemedin** elli işçi çalıştırıyor.*

Hulusi Bey, iş yerinde kırk **nihayet elli işçi çalıştırıyor.*

2.12.2.4.Nihayet.

İhtimal ve sınırlama ilişkisi kurar. İhtimal dâhilindeki azami sınır *aralığını* ifade için kullanılır. Muhtemel sınırın aralığı BİLEMEDİN edatının muhtemel sınır aralığından daha azdır.

*On sekiz **nihayet** on dokuz yaşlarında bir çocuğu nasıl oluyor da kendi başına yurt dışına yolluyorlar, şaşıyorum.*

On **nihayet yirmi yaşlarında bir çocuğu nasıl oluyor da kendi başına yurt dışına yolluyorlar, şaşıyorum.*

2.12.2.5. Haydi haydi.

İhtimal ve sınırlama ilişkisi kurar. İhtimal dâhilindeki *azami* sınırı bir ön kabul yahut ön bilgiden yola çıkarak anlatmak için kullanılır.

*Satmayı düşündüğün evin masrafı çok, **haydi haydi** seksen bin lira versinler.*

*Salih'in babası daha genç, **haydi haydi** elli yaşında olsun.*

2.12.2.6. Hemen hemen.

İhtimal ve sınırlama ilişkisi kurar. Muhtemel sınırı yaklaşık olarak anlatmak için kullanılır.

***Hemen hemen** yirmi yaşlarında gencecik, filiz gibi bir öğretmen adayıydı.*

*Antalya'da **hemen hemen** bir ay tatil yaptık, ama hâlâ kendimi tam olarak dinlenmiş hissedemiyorum.*

2.12.2.7. Kadar.

İhtimal ve sınırlama ilişkisi kurar. Herhangi bir sayıya yalın halde eklendiği zaman yaklaşık ve ihtimali sınırı bildirir.

*On **kadar** öğrenci yüz aldı.*

*On **kadar** öğrenci* ifadesi, yarıdan çok anlamında yorumlanmıştır. Buna göre sözü söyleyen beşten fazla kişiyi kastetmiş olmalıdır, dolayısıyla alt sınır altıdır. Üst sınır ise dokuzdur. Eğer gelen on kişi olsaydı “*On öğrenci*” denirdi. Denmediğine göre sayı tam olarak on değildir. Buna göre *on kadar* ifadesi altı-dokuz aralığını ifade etmektedir (GÜMAN 2006: 157).

Sınırlama ilişkisi kuran DEK ve DEĞİN edatları KADAR'ın burada kurduğu yaklaşık ve ihtimali sınır ilişkisini kuramaz.

2.12.2.8. Ancak.

Sınırlama ilişkisi kurar.

i. İhtimal dâhilindeki azami sınırı anlatmak için kullanılır.

*Bu **ancak** beş yıllık, çok temiz bir araba. Rahatlıkla alabilirsin.*

ii. Tahminin azami sınırını anlatmak için kullanılır:

*Fatih, Semiha'dan **ancak** iki yaş büyüktür.*

iii. Beklentinin azami sınırını anlatmak için kullanılır.

*Kredi başına düşen ücret çok yüksek, yaz okuluna **ancak** yüz öğrenci gelir.*

iv. Daha fazlası mümkün olmadığından *mümkün* olan azami sınırı anlatmak için kullanılır.

*Ekmek bir lira olduğuna göre, beş liraya **ancak** beş ekmek alabilirsin.*

*Yol şartları çok kötü olduğundan, **ancak** Ankara'ya gidebildik.*

2.12.2.9. Değilse bile.

İhtimal ve sınırlama ilişkisi kurar. Beklentinin gerçekleşmeyecek üst sınırı ile ihtimal dâhilindeki asgarî sınırını birlikte anlatmak için kullanılır.

*Sami, Uygurca imtihanından doksan **değilse bile** seksen alacağını düşünüyor.*

2.12.2.10. Hiç değilse/hiç olmazsa.

i. İhtimal ve sınırlama ilişkisi kurar. Beklentinin gerçekleşmeyecek üst sınırını aktardıktan sonra ihtimal dâhilindeki *asgari* sınıra razı olduğunu anlatmak için kullanılır.

*Uygurcadan yetmiş, sekseni geçtim, **hiç değilse** elli alabilsem.*

ii. Sınırlama ilişkisi kurar. İhtimal dâhilindeki *asgari* sınırı bir ön bilgi yahut ön kabule dayanarak anlatmak için kullanılır:

*Her tarafı dökülüyor, bu evi adam etmek için **hiç değilse** on bin lira lazım.*

Melahat'in annesi dinç gözüküyor, ama hiç değilse yetmiş vardır. Benim anneannemle akrandımlar.

2.12.2.11. Yoksa.

İhtimal ilişkisi kurar. Soru cümlelerinde, zikredilen ihtimallerin dışında bir ihtimalin anlatımında kullanılır.

Kitaplığımdan yedi-sekiz tane, yoksa on tane mi -şimdi tam hatırlayamıyorum- kitabı Murat'a vermiştim.

2.13. Tercih ilişkisi.

2.13.1. Tercih ilişkisi üzerine tespitler.

Atf, toplamak; *tercih*, ihtimalleri teke indirmek için yapılır.

Metnin herhangi iki unsuru tercih ilişkisi kuran edatlarla (VEYA, YA...YA..., İSTER... İSTER... vb.) bağlandığında dört ayrı tür iş yapılmış olur:

i. İbâha (Tercihle serbestlik).

'Serbest bırakmak' anlamına gelen *ibâha*, *seçeneklerden birini veya hepsini* yapmak konusunda muhatabı serbest bırakmaktır. Tercih ilişkisi kuran edatlar bu anlamda kullanıldıklarında umum ifade eder. İbâha, umum karinelerindedir (GÜMAN 2006: 237).

Dil veya edebiyat âlimleriyle görüş.

İster İngilizce ister Arapça, ama mutlaka bir yabancı dil öğrenmelisin.

ii. Tahyîr (Tercihle müsavat/eşitlik).

'Muhayyer bırakmak' anlamına gelen *tahyîr*, muhataba iki veya daha çok seçenek sunarak bunlardan *yalnız birini seçme hakkını* tanımaktır (GÜMAN 2006: 235). Tahyîr, haber kipi taşımayan, emir, dilek, şart vb. kullanımları ifade eden, hakkında doğru veya yanlış denilemeyecek inşâ cümlelerinde görülür.

Tahyîrin iki türü vardır.

Hak muhayyerliği: Bu muhayyerlik türünde, kişinin kendisine sunulan seçenekleri birleştirme yetkisi olmayıp, onlardan *yalnızca birini seçmek durumundadır* (GÜMAN 2006: 236). Buna *ictimân imtinâ'ı* denir.

Mesela müvekkil vekiline “*Bana bir Arap veya İngiliz atı al.*” dese vekil bunlardan birini almakta muhayyer olur, fakat hem İngiliz hem Arap atı alamaz (BERKİ 1948: 70).

Yükümlülük muhayyerliği: Bu muhayyerlik türünde, kişi kendisine sunulan seçeneklerden yalnızca birini yaparak yükümlülüğünü kaldırmış olur, seçenekleri birleştirmesi ise imkânsız değildir (GÜMAN 2006: 236).

iii.Tereddüt/terdit.

İBNÜ'L EMİN MAHMUD ESAD SEYDİŞEHRİ, VEYA'nın haber cümlesine dâhil olduğu durumlarda söz sahibinin şüpheli olduğunu ifade eder (2002: 139).

Ali veya Ömer geldi.

dense, bunlardan birinin geldiği, fakat hangisinin geldiğinde *tereddüt* edildiği ifade edilmiş olur.

iv.Şekk/teşkîk/ibhâm.

Bazen hangi seçeneğin doğru olduğu bilinmekle birlikte, belli bir faydaya dayalı olarak, seçeneklerden hangisinin doğru olduğunu tasrih etmeyip örterek, muhatabı *teşkîk* (iki ihtimal arasında kararsızlığa düşürme) için de böyle denmiş olabilir (İBNÜ'L EMİN MAHMUD ESAD SEYDİŞEHRİ 2002: 139; BİLMEN 1967, I. c.: 113).

—*Gelen Ali mi, Ömer mi?*

—*Ali veya Ömer, kim geldiyse geldi. Sen işine bak!*

Buna *ibhâm* da denir (GÜMAN 2006: 234).

2.13.2. Tercih ilişkisi kuran edatlar.

2.13.2.1.Veya.

Tercih ilişkisi kurar.

VEYA, şu türde tercih ilişkileri kurar:

i. Seçeneklerin VEYA ile kendisine bağlandığı ortak hüküm, seçeneklerden biri yahut tamamı için geçerli ise, muhatap istediğini seçmekte serbesttir. Bu tür tercihe **ibâha** denir.

Çapa Anadolu Öğretmen Lisesi veya Galatasaray Lisesi, hangisini kazanırsan kazan, düşünmeden kaydol, pişman olmazsın.

VEYA'nın bu kullanılışı için hukuk alanından da bir örnek verilebilir:

Hükümet bir kimse ile Avrupa'da İngilizce VEYA Fransızca öğrenmek üzere mukavele yapsa bunlardan birini öğrenmekle mukavelenin muktezası yerine getirilmiş olur, fakat **ibâha** türündeki ilişkilerde *ictimâ' câiz olduğundan* her ikisini de öğrenmiş olsa mukaveleye muhalefet iddia edilemez (BERKÎ 1948: 69-70).

ii.Seçeneklerin VEYA ile kendisine bağlandığı ortak hüküm her iki seçenek için de geçerli, fakat muhatabın *yalnız birini seçme hakkı varsa*, bu tür tercihe **tahyîr** denir.

Seni kendime vekil tayin ettim, Beşiktaş'taki veya Bostancı'daki evimi sat!

iii.Haber cümlelerine dâhil olduğunda, seçenekler arasında kararsız kalındığını ve tereddüt yaşandığını ifade eder.

Hatırlar mısınız? 1982 veya 83 yılıydı, İstanbul'a, o zamana dek görülmemiş bir kar yağmıştı.

iv.Seçenekler, muhatabı, ihtimaller arasında kararsız durumda bırakmak için bir arada kullanılırsa, bu tür tercihe **teşkîk** yahut **ibhâm** denir.

—Arkadaşlar, Fevzi veya Hamide Osmanlıcadan yüz almış, ama hangisinin aldığını söylemem.

—Ya çok hainsin, söylesene işte! Meraktan çatlayacağız...

v.VEYA özneyi olumsuz bir yükleme bağladığında VE gibi umum ifade eder (BERKÎ 1948: 70). Mesela, bir doktor hastasına “*Alkol veya sigara kullanma.*” dediğinde her ikisinden de menetmiş olur.

VEYA'nın kullanılışıyla ilgili çeşitli meseleler ve çözümleri şöyle sıralanabilir:

VE kullanılmaksızın fasledilmiş kelime ve cümleler birbirinden virgülle ayrılır. Ancak üç ve daha fazla unsurun sıralandığı dizilerde bazen VEYA da kullanılabilir. Bu durumda virgüllerin VE mi VEYA mı yerinde kullanıldığı son edattan anlaşılır (BERKÎ 1948: 69). Mesela;

İhtiyarlık, maluliyet veya reşit olmama cezâi mü'eyyidelerin kısmen hafifletilmesine sebep olur.

cümlesinde virgül VE değil VEYA mevkiindedir. Bu izah önemlidir, zira bu bilgi olmaksızın cümlenin açılımı “*İhtiyarlık VE maluliyet VEYA reşit olmama...*” şeklinde de yapılabilir. Böyle olduğu takdirde cezaya muhatap olacak kişinin cezasının hafifletilmesi için yalnız ihtiyar veya yalnız malul olması yetmez, aynı anda hem ihtiyar hem de malul olması gerekir.

VEYA edatı lafzen veya manen olumsuzluk içeren bir bağlamda kullanılırsa, cümlenin hükmünün, bağladığı unsurların tamamından kaldırılması gerekir (BİLMEN 1967, I. c.: 115).

Bana Ali veya Ayşe gelmedi.

cümlesinde gelme işi hem Ali'den hem de Ayşe'den umumen kaldırılmıştır. Bu cümle “*Ali de Ayşe de gelmedi.*”; “*Ne Ali ne Ayşe geldi.*” anlamına gelir.

VE ise VEYA'nın aksinedir. VE olumsuzluk içeren bir bağlamda kullanılırsa, yalnız birlikteliği ortadan kaldırır, hükmün, VE'nin bağladığı unsurlardan umumen kaldırılmasını gerektirmez.

Ali ve Ayşe gelmedi.

cümlesinde, gelme işi Ali ve Ayşe'nin her ikisinden de kaldırılmaz, yalnız birinden kaldırılmış olur. Bu cümle, “*Hem*

Ali hem Ayşe gelmedi.” cümlesinde olduğu gibi umum ifade etmez; Ali veya Ayşe’den birisi tek başına gelmiş olabilir (BİLMEN 1967, I. c.: 115).

2.13.2.2.Ya... ya...

Tercih ilişkisi kurar.

VEYA’da sıralanabilecek seçenek sayısı için herhangi bir sınır bulunmaz:

İstanbul veya Semerkant veya Bağdat veya Bosna veya Belgrad... Bu şehirlerin hepsinde Türklerin izi ve gölgesi vardır.

Oysa YA... YA... yapısında ancak iki seçenek yer alabilir:

Ya bu deveyi güdersin ya bu diyardan gidersin.

Aynı an içinde bir arada bulunamayan seçeneklerin diziminde YA... YA... edatı kullanılır.

Aded ya çift olur ya tek olur.

YA... YA...’nın bu kullanımına *mâni‘atu’l cem‘* denilir (AHMED CEVDET PAŞA 1293 [1876]: 51).

Bu kullanım, bir nevi üçüncü hâlin imkânsızlığını ifade etmektedir.

Ya beni de götür ya sen de gitme.

Ya bu deveyi güdersin, ya bu diyardan gidersin.

2.13.2.3.Ya... ya da.../ya... veya.../ya... veyahut.../ya... yahut...

Tercih ilişkisi kurar.

YA... YA DA.../YA... VEYA.../YA... VEYAHUT.../YA... YAHUT... biçimleri yakın anlamlıdır.

YA	gazetecilik	YA DA	hukuk okumak istiyorum.
YA		VEYA	
YA		VEYAHUT	
YA		YAHUT	

2.13.2.4. İster... ister...

Tercih ilişkisi kurar. Cümlelerin hükmü bu edatla bağlanan unsurlar için eşit derecede geçerlidir. Muhatap ikisinden birini yahut ikisini birden seçmekte serbesttir. Bu anlamda **ibâha** türünde tercih ilişkileri kurar.

İster evde, ister sokakta, isterse bir otel lobisinde olsun eğer bir araya gelen insan sayısı ikinin üstüne çıkıyorsa orada, mutlaka “Dünya kupasını kim alacak?” sorusu soruluyor.

İster altın al, ister döviz al; ama mutlaka bir şekilde tasarruf yap. İşlerin her zaman böyle rast gitmez.

2.13.2.5. Gerek... gerek.../gerek... gerekse...

Tercih ilişkisi kurar. Cümlelerin hükmü bu edatla bağlanan unsurlar için eşit derecede geçerlidir. Muhatap ikisinden birini yahut ikisini birden seçmekte serbesttir. Bu anlamda **ibâha** türünde tercih ilişkileri kurar.

Gerek ailesi gerekse iş arkadaşları bu zor günlerinde Aslı'nın yanındaydı.

Gerek kitap okumak, gerek yeni yerleri gezmek insanın kültürünü artırır.

2.13.2.6. Ha... ha...

Tercih ilişkisi kurar. Cümlelerin hükmü bu edatla bağlanan unsurlar için eşit derecede geçerlidir. Ancak muhatap seçeneklerden birini seçebilir. Bu anlamda **tahyîr** türünde tercih ilişkileri kurar.

HA... HA... edatı daha çok birbiri ile zıt kavramları birbirine bağlar.

Bu dünya benim için artık ha var ha yok...

Böyle sus pus oturduktan sonra, dost meclisimize ha gelmişsin ha gelmemişsin, fark etmez.

2.13.2.7....olsun ...olsun.

Tercih ilişkisi kurar. Cümlelerin hükmü bu edatla bağlanan unsurlar için eşit derecede geçerlidir. Muhatap ikisinden birini yahut ikisini birden seçmekte serbesttir. Bu anlamda *ibâha* türünde tercih ilişkileri kurar.

Şükran olsun Şükriye olsun çok hanım kızlar. Allah onları yetiştirenlerden razı olsun.

2011'de ABD olsun Avrupa olsun hızlı bir büyüme gösteremeyecek gibi görünüyor.

2.13.2.8....bir türlü ...bir türlü.

Tercih ilişkisi kurar. Seçenekler arasında kararsız kalındığını, seçeneklerden birini seçmede *tereddüt* edildiğini anlatır.

Açıkçası, düğüne gitmek için hiç vaktim yok, ama Abdullah'ın bende çok hatırı var; yani gitsem bir türlü gitmesem bir türlü...

2.13.2.9.Yoksa.

Tercih ilişkisi kurar. Hakkında *kesin* bilgi sahibi bulunulan iki seçenekten hangisinin geçerli olduğunun tayinini talep için kullanılır (Ahmet Cevdet Paşa 1299 [1882]: 112; MANASTIRLI MEHMED RIF'AT 1311 [1893]: 97).

(Gelmeyen bir Ali bir de Ahmet kaldı.) *Kapı çaldı, git bakalım Ali mi yoksa Ahmet mi geldi?*

Bu durumda VEYA kullanılamaz.

(Gelmeyen bir Ali bir de Ahmet kaldı.) **Kapı çaldı, git bak bakalım Ali mi veya Ahmet mi geldi?*

2.14. Sınırlama ilişkisi.

2.14.1. Sınırlama ilişkisi üzerine tespitler.

Lisani manada *sınır* için *gâye*, *hadd* ve *intihâ* (nihayet) kelimeleri kullanılmıştır: “*TÂ Kİ: Fârisî edât-ı intihâdır. Bir şeyin hadd-i gâyesini iş'âr eder.*” (MEHMED FU'ÂD: 1328-1329)

[1910-1911]: 47). Sınırlama ilişkisi kuran edatlar, Osmanlı dönemi gramerlerinde *edât-ı intihâ* şeklinde adlandırılır (MANASTIRLI MEHMED RIF‘AT 1311 [1893]: 91).

Gâye ‘limit, son hedef, uç’ (Nişanyan 2003: 144^a); *intihâ* ‘sona erdirmeye, yasaklama’ (Nişanyan 2003: 325^b); *hadd* ise ‘bıçağın keskin ağzı, sınır’ (Nişanyan 2003: 156^b) anlamlarıyla ilişkilidir.

Her fiil, belirli bir zaman içinde ve belirli bir mekânda vuku bulur. Sınırlama edatları, fiillerin, gerçekleştikleri zaman ve mekân içinde konumlandırılmasını sağlar.

Zaman ve mekân birbirinden ayrı algılanamadığı için sınırlama edatları da bir fiilin hem zamanda hem mekânda sınırını belirtir. Yalnız zamanda yahut yalnız mekânda sınırı ifade eden bir edat yoktur.

Ankara’dan beri yağmur yağıyor.

dediğimizde, hem Ankara’dan bu yana geçtiğimiz şehirler boyunca (mekan), hem de Ankara’dan yola çıktığımız andan bu yana geçen süre içerisinde (zaman) yağmur yağdığını aynı cümle ile anlatmış oluruz.

Sınırlama kavramı geniş anlamıyla düşünülecek olursa sınırlama ilişkisinin şu şekillerde kurulabildiğini söylemek mümkündür:

i. İçeriden son sınıra doğru ($\rightarrow \parallel$): KADAR, DEK, DEĞİN.

ii. Başlangıç sınırından içeri doğru ($\parallel \rightarrow$): BERİ, İTİBAREN, BU YANA, ARTIK.

iii. Başlangıç sınırından son sınıra doğru ($\parallel \rightarrow \parallel$): İLÂ.

iv. Hem hududu hem mahdudu kapsayacak ve kuşatacak şekilde: SABAHTAN AKŞAMA, BÜTÜN GÜN, BAŞTAN AYAĞA, TAMAMEN, EKSİKSİZ, BİR UÇTAN BİR UCA, A’DAN Z’YE, YEDİDEN YETMİŞE, İĞNEDEN İPLİĞE.

Buraya kadar andığımız yapılar zaman ve mekânda açık bir şekilde sınırlama ilişkisi kurmaktadır.

Bunların yanında *gaye-sonuç* ve *şart* ilişkileri de zımnen sınırlama ilişkisi kurabilmektedir.

Gaye, fiilin sonu, yani *müntehâ*sıdır. Gaye hâsıl olunca fiil de nihayete erer, bir başka ifadeyle *fiilin gayeye kadar imtidâdı söz konusudur*:

Muharrem İngilizce öğrenmek için kursa gidiyor (Muharrem, İngilizce öğreninceye **kadar** kursa gidecektir, öğrendikten sonra kursu bırakacaktır.).²⁵

Şart kavramı da zımni bir sınır ifade eder. Şart, fiilin son bulacağı sınırı belirler (GÜMAN 2006: 142).

Yeni aldığımız evin borcu bitmediği sürece hafta sonları da çalışmaya devam edeceğim.

Bu cümle, sınırlama ilişkisi öne çıkarılarak şöyle de kurulabilir:

*Evin borcu bitene **kadar** hafta sonları da çalışmaya devam edeceğim.*

Gaye ve şart nasıl ki zımni bir sınırlama ilişkisi kurabiliyorsa, bunun tersi de mümkündür: Sınırlama ilişkisinde gaye ve şart kavramları zımni olarak mevcuttur.

*Sen kabul edinceye **kadar** sana evlenme teklif etmeye devam edeceğim* (Şart).

*Aysel, iyileşinceye **kadar** hastanede kalacakmış* (Hastanede kalmasının gayesi).

Sınırlama ilişkisi kuran edatlarla ilgili en hassas meselelerden birisi sınır olarak belirtilen hududun, sınırlanana dâhil olup olmadığıdır. Yani bir öğretmen, öğrencisinden 100'e kadar saymasını istediğinde öğrenci 100 sayısını dâhil etmeli midir, etmemeli midir?

²⁵ Bu anlamda “*Muharrem İngilizce öğrenmek için kursa gidecek.*” cümlesi ile “*Muharrem İngilizce öğreninceye **kadar** kursa gidecek.*” cümleleri birbirine paraleldir.

Bu soru, hukukta “*Gâye, mugayyâya dâhil midir, hâriç midir?*” şeklinde formüle edilmiş bir soru çerçevesinde tartışılmıştır.

Bu sorunun cevabını aramadan önce (hukuken sorun teşkil edebilecek kimi durumlar da dâhil olmak üzere) meseleyi bazı örneklerle çeşitlendirmek mümkündür:

i. Ahmet, Akif’e Temmuz’un 5’ine **kadar** iade etmek üzere 1000 TL. borç vermiştir. Buna göre Akif, borcunu ayın en geç kaçında ödemelidir? Ayın 4’ünde mi, 5’inde mi? Ayın 5’i ödeme süresine dâhil midir, değil midir? Eğer borç için faiz işletilecekse, faiz ayın kaçından itibaren işlemeye başlar?

ii. Remzi, Fatih’e 6 Haziran’da 500 TL. borç vermiştir. Remzi’nin, Fatih’in borcunu ödemesi gereken tarih için “*ay sonuna kadar*” demesi ile “*ay başına kadar*” demesi arasında bir fark var mıdır?

iii. “*Balığ başına kadar yedim.*” diyen Ayşe, balığın başını da yemiş olabilir mi?

iv. “*Eve kadar yürüdüm.*” diyen Cemal, yürümesine nerede son vermiştir?

Birbiriyle alakasız gibi duran bütün bu soruların tek bir ortak cevabı vardır: *Hudûd (sınır) ile mahdûd (sınırlanan) aynı cinsten ise dâhildir, farklı cinsten ise hâriçtir* (GÜMAN 2006: 143).

Bu genel kaideye dayanarak, yukarıda sorulan sorular tekrar ele alacak olursa:

i. Akif, borcunu ayın 5’inde ödeyebilir, zira aynı ay söz konusu olduğu için, cins değişmemiştir.

ii. Antlaşmaya “*ay sonuna kadar*” kaydı konulursa borcun ödenebileceği son tarih 30 Haziran olur. Antlaşmaya “*ay başına kadar*” kaydı konulursa, borcun ödenebileceği son tarih yine 30 Haziran olacaktır, zira 1 Ağustos’ta ay, yani cins değişeceğinden, sınırlanana (Osm. *mahdûda*) dâhil edilemez.

iii. Ayşe, balığın başını da yemiştir, çünkü balığın gövdesi ve başı aynı cinstir.

iv. Cemal, eve kadar yürümüş, evde yürümesine son vermiştir, çünkü yol ve ev iki ayrı cinstir. Cins değiştiği için, ev, sınırlanana (Osm. *mahdûda*) dâhil edilemez.

Bu genel kaide, sınırlama ilişkisi kuran bütün edatlar için geçerlidir.

2.14.2. Sınırlama ilişkisi kuran edatlar.

2.14.2.1. Kadar.

i. Sınırlama ilişkisi kurar. Bir işin bitiş yerini ve zamanını anlatır. Bu anlamda içeriden sınıra (mahduddan hududa) doğru bir seyir izler ($\rightarrow \parallel$). Başlama yahut alt sınırı belirsiz; bitiş yahut üst sınırı belirlidir.

*Arabayı İstanbul'a **kadar** Ertan, İstanbul'dan sonra İsmail kullandı.*

*Ayşe 2011'e **kadar** ÜDS'den 65 almak istiyor.*

ii. Bir işin bitme zamanı olarak belirli bir tarih değil de bir süreç verilmişse, KADAR 'içinde' anlamıyla bir sınır bildirir. Bu anlamdaki sınır, işin yapılabileceği nihai hudud değil, işin yapılabileceği sürecin *mu hit* i anlamını taşır.

*Borcunu 10 Temmuz 2010 tarihine **kadar** ödemelisin (Hudud).*

*Borcunu bir aya **kadar** ödemelisin (Muhit).*

Son zamanlarda mağaza vitrinlerinde yahut reklamlarda rastladığımız “% 60'a *varan* indirim.” ifadesi de alt sınırı belirsiz, üst sınırı belirli bir sınır ilişkisi kurmaktadır.

2.14.2.2. Dek.

Sınırlama ilişkisi kurar. KADAR'ın kurduğu ilk iki ilişki türü için söylediklerimiz, DEK için de geçerlidir.

DEK ve DEĞİN edatları, kullanışları Türkçe zevkine uymadığı için terk edilmiştir:

“Her ne kadar Türkçe iseler de kabalıklarından dolayı zevk-âşinâyân-ı ashâb-ı kalem şimdi kullanmayıp buna bedel KADAR yazmakta olduklarından elfâz-ı metrûke sırasına geçmiştir (İmlâ ve Galatât, 42-43). // Türkçe’de edât-ı intihâ iseler de şimdiki hâlde istîmalleri lisanımızın kesbettiği zarâfete uyamaz (Mecmûam, 81).” (KÜLTÜRAL 2008: 61).

“DEK, DEĞİN edatları kudemâ-yı küttâb ve üdebâ cânibinden istimal olunmuş ise de bugün DEK hemen büsbütün mehcûr bir hâle gelmiş, DEĞİN ise muharrerât-ı resmiyyede nâdiren kullanılmakta bulunmuştur. Bunların yerine KADAR edatı kesretle müstameldir.” (MEHMED FU‘ÂD: 1328-1329 [1910-1911]: 60).

2.14.2.3. Değın.

Sınırlama ilişkisi kurar. KADAR’ın kurduğu ilk iki ilişki türü için söylediklerimiz, DEK için de geçerlidir.

DEK ve DEĞİN edatları, kullanışları Türkçe zevkine uymadığı için terk edilmiştir:

“Her ne kadar Türkçe iseler de kabalıklarından dolayı zevk-âşinâyân-ı ashâb-ı kalem şimdi kullanmayıp buna bedel KADAR yazmakta olduklarından elfâz-ı metrûke sırasına geçmiştir (İmlâ ve Galatât, 42-43). // Türkçe’de edât-ı intihâ iseler de şimdiki hâlde istîmalleri lisanımızın kesbettiği zarâfete uyamaz (Mecmûam, 81).” (KÜLTÜRAL 2008: 61).

“DEK, DEĞİN edatları kudemâ-yı küttâb ve üdebâ cânibinden istimal olunmuş ise de bugün DEK hemen büsbütün mehcûr bir hâle gelmiş, DEĞİN ise muharrerât-ı resmiyyede nâdiren kullanılmakta bulunmuştur. Bunların yerine KADAR edatı kesretle müstameldir.” (MEHMED FU‘ÂD: 1328-1329 [1910-1911]: 60).

2.14.2.4. Beri.

Sınırlama ilişkisi kurar. Bir işin başlangıç yerini ve zamanını anlatır. Bu anlamda sınırdan içeriye (hududdan mahduda) doğru bir seyir izler (||→). Başlama yahut alt sınırı belirli; bitiş yahut üst sınırı belirsizdir.

Başlangıç noktası olarak zaman bildiren bir kelime kullanılmış ise süreklilik (Osm. *istimrâr*) bildirir.

Sabahtan **beri** yağmur yağıyor.

Başlangıç noktası olarak zaman değil de yer ifade edilmişse, fiilin yalnızca başladığı yeri değil, nereden bu yana sürdüğü de anlatıldığından, süreklilik de anlatabilir.

*Ankara 'dan **beri** yağmur yağıyor.*

BERİ, sürme ifade ettiği zaman, yalnız süreklilik (Osm. *istimrâr*) gösteren fiillerle kullanılabilir. Anlık fiillerde BERİ yerine İTİBAREN kullanılır. Dolayısıyla süreklilik gösteren fiillerle de İTİBAREN edatı kullanılamaz.

Elektrikler 9'dan **beri kesildi.*

*Elektrikler 9'dan **itibaren** kesildi.*

*Pazartesiden **beri** hastayım.*

Pazartesiden **itibaren hastayım.*

BERİ, zihnin, fiili, başlama sınırından içeriye doğru algılaması ve anlatması ile ilgilidir ($\parallel \rightarrow$). Bu anlamda KADAR'ın anlatımının aksidir. KADAR, zihnin, fiili, başlama zaman ve mekânı belirsiz kalmak kaydıyla, bitme sınırına doğru algılaması ve anlatmasıdır ($\rightarrow \parallel$).

Zihnin, fiili, başlama sınırından içeriye doğru algılaması ve anlatması bakımından, BERİ, İTİBAREN ile paralellik gösterir. Her ikisi de sınırdan içeriye doğru bir seyir izler.

*Antalya 'ya 2005 'ten **beri** kar yağmadı.*

*Antalya 'ya 2005 'ten **itibaren** kar yağmadı.*

BERİ ile İTİBAREN arasındaki fark şudur:

BERİ'de zihin, önce içinde bulunduğu andan fiilin başlangıç noktasına sıçrama yapar ve fiili içinde bulunduğu ana getirerek anlatır ($\parallel \rightarrow \odot$).

İTİBAREN'de ise zihin, fiili, fiilin başlangıç anından veya yerinden hareketle anlatır ($\parallel \odot \rightarrow$).

BERİ, bir sonucun başladığı zamanı gösterdiğinde zımnen sebep-sonuç ilişkisi de kurmuş olur.

*Senden ayrıldığım günden **beri** çok mutsuzum.*

+DIR ve +DAN BERİ yapıları fiilin, belirtilen zaman içinde sürekli gerçekleştiğini bildirir (CERİTOĞLU 2003: 174).

*Üç yıl+**dır** sigara içmiyorum.*

*Üç yıl+**dan beri** sigara içmiyorum.*

BERİ ile VAR kelimeleri bazı kullanımlarında müteradiftir.

*On yıl **var**, Edirne'ye gitmedim.*

*On yıldan **beri** Edirne'ye gitmedim.*

Aralarında şöyle bir fark vardır:

*On yıldan **beri** ifadesi belirlilik ve kesinlik içerir.*

*On yıl **var** ifadesindeyse belirsizlik ve ihtimal söz konusudur. On yıl var=on yıl olmuştur!*

2.14.2.5. İtibaren.

Sınırlama ilişkisi kurar. Bir işin başlangıç yerini ve zamanını anlatır. Bu anlamda sınırdan içeriye (huddandan mahduda) doğru bir seyir izler ($\parallel \rightarrow$). Başlama yahut alt sınırı belirli; bitiş yahut üst sınırı belirsizdir.

Başlangıç noktası olarak zaman bildiren bir kelime kullanılmış ise süreklilik (Osm. *istimrâr*) bildirir.

*Bayram tatilinin başladığı pazartesi gününden **itibaren** bütün yurtta kar yağacak.*

BERİ, sürme bildirdiği hâllerde, yalnız süreklilik gösteren fiillerle kullanılabilir. Anlık fiillerde BERİ yerine İTİBAREN kullanılır.

*Elektrikler *9'dan **beri** kesildi.*

*Elektrikler 9'dan **itibaren** kesildi.*

Başlangıç noktası olarak zaman değil de yer ifade edilmişse, fiilin yalnızca başladığı yeri değil, nereden bu yana sürdüğü de anlatıldığından, süreklilik de anlatabilir.

*Bursa'ya kadar hiçbir şey yoktu; Bursa'dan **itibaren** müthiş bir kar başladı (=Bursa'dan başlayarak kar yağıyor.).*

Zihnin, fiili, başlama sınırından içeriye doğru algılaması ve anlatması bakımından, BERİ, İTİBAREN ile paralellik gösterir. Her ikisi de sınırdan içeriye doğru bir seyir izler.

*Antalya'ya 2005'ten **beri** kar yağmadı.*

*Antalya'ya 2005'ten **itibaren** kar yağmadı.*

BERİ ile İTİBAREN arasındaki fark şudur:

BERİ'de zihin, fiili, önce içinde bulunduğu andan fiilin başlangıç noktasına sıçrama yapıp ardından içinde bulunduğu ana getirerek anlatır ($\parallel \rightarrow \odot$).

İTİBAREN'de ise zihin, fiili, fiilin başlangıç anından veya yerinden hareketle anlatır ($\parallel \odot \rightarrow$).

2.14.2.6. Artık.

Sınırlama ilişkisi kurar. Bir işin başlangıç yerini ve zamanını anlatır. Bu anlamda sınırdan içeriye (hududdan mahduda) doğru bir seyir izler ($\parallel \rightarrow$). Başlama yahut alt sınırı belirli; bitiş yahut üst sınırı belirsizdir.

İTİBAREN'den farklı olarak, ARTIK, şimdi'den, şu andan başlayan işlerin anlatımında kullanılır.

***Artık** bu solan bahçede bülbüllere yer yok (Şarkı sözü).*

***Artık** yeşerecek bir dalım yok, yağmurlar yağsa da hoş yağmasa da (Şarkı sözü).*

2.14.2.7. İla.

Çekim edatıdır. Sınırlama ilişkisi kurar. Sınırın sayılardan oluştuğu durumlarda hem başlangıç hem de bitiş noktasını birlikte ifade eder. Bu anlamda sınırdan sınıra bir seyir izler ($\parallel \rightarrow \parallel$).

*Mahalle takımını kurabilmem için 10 **ila** 15 yaşlarında en az 20 çocuğa ihtiyacım var.*

2.14.2.8. Ta.

Bağlama edatıdır. Sınırlama ilişkisi kurar. TA edatı sınırlama ilişkisi kuran edatlarla birlikte kullanılarak, fiilin başı

ile sonu arasındaki zaman ve mekân mesafesine çokluk anlamı katar (DEMİR 2006: 506). Bu anlamda, bütün sınırlama edatlarına gelebilen ve hepsine tesir edebilen, kategori üstü, müstakil bir sınırlama edatıdır.

13.⁰⁰'ten beri seni bekliyor (Şu an saat 13.¹⁵ de olabilir.).

Ta 13.⁰⁰'ten beri seni bekliyor (Şu an saat 15.⁰⁰).

Onu görmek için ta Almanya'ya kadar gitmiş.

Türkçede istikamet bildiren iki yapı vardır: +A hal eki ve KADAR edatı.

Okul+a yürüdük

Okul+a kadar yürüdük.

TA edatı her iki cümleye hem ayrı ayrı hem bir arada iken ilave olunabilmektedir.

Ta okul+a yürüdük

Ta okul+a kadar yürüdük.

Üçünün de aynı cümlede, bir arada bulunabilmesi, üçünün de ayrı işler gördüğünü bildirmektedir. Bu ifadeleri tek tek ele alacak olursak:

i. Okul+a yürüdük.: Okula müteveccihen yürüdük. +A, burada yalnızca istikâmet bildirmektedir.

ii. Okul+a kadar yürüdük.: Fiilin zaman ve mekânda hangi hadde dek devam ettiğini, nerede ve ne zaman son bulduğunu bildirir.

iii. Ta okul+a kadar yürüdük.: Yürüme fiilinin okul istikametinde ve okula varıncaya dek sürdüğünü ve fiilin başladığı yer ile okul arasındaki mesafenin uzak olduğunu bildirir.

2.14.2.9. Ta ki.

Bağlama edatıdır. Zımnî bir sınırlama ilişkisi kurar.

“*TA edatına KI ilâvesiyle TA KI şeklinde isti‘mâl olunduğu zaman arzu ve temennî ifade eder: Gece gündüz demeyip çalış, ta ki adam olasın.*” (MEHMED FÜ‘ÂD: 1328-1329 [1910-1911]: 48). Bu cümle “*Adam oluncaya kadar gece gündüz demeyip çalış.*” demektir.

2.15. Şart ilişkisi.

2.15.1. Şart ilişkisi üzerine tespitler.

Şart, bir şeyin varlığının başka bir şeyin varlığına bağlı bulunmasıdır (BİLMEN 1967, I. c.: 125).

Sen gidersen ben de giderim.

Dilcilere göre şart, varlığı, hükmün varlığını gerektiren unsurdur. Örneğin kişi “*Bu dolabın nakliye masrafını üstelenirsen satın alırım.*” dese, satıcı da bu şartı kabul etse onu alıcının evine götürmesi gerekir (GÜMAN 2006: 124).

Şart, fiilin son bulacağı sınırı belirler. Bu anlamda zamanda sınırlama ilişkisi de kurar (GÜMAN 2006: 142).

Okula devam ettiğin sürece yeni bir şeyler öğrenirsin.

Okula devam edersen yeni bir şeyler öğrenirsin.

Şart olan yüklem, bazen inanmamak, imkânsızlık ifade eden bir mevkide kullanılır (BİLGEGİL 1989: 65).

Eğer Hitler dirilirse faşizm de dünyada görülebilir.

Şart, teşvik için kullanılabilir (BİLGEGİL 1980:65).

Bu imtihanda pekiyi alırsan, sana nadide bir Fuzuli Divanı hediye edeceğim.

Bir sözün yorumlanması için sabit dilbilgisi kuralları yeterli olmayıp, *hakikat-mecaz ilişkileri* de önemlidir.

Beni seviyorsan sigara içme ≠ Sevmiyorsan iç!

Burada mecazi bir anlam vardır. Söyleyenin kastı, muhatabın sigara içmesi değildir. Kişi, oğluna “*Eğer sen benim oğlumsan sözümü tut.*” der. Bu gerçek şart olmayıp, oğlunu sözünü tutmaya teşvik amacıyla söylenmiştir (GÜMAN 2006: 135-136).

2.15.2. Şart ilişkisi kuran edatlar.

2.15.2.1.Eğer.

Şart ilişkisi kurar. Şart ilişkisini te'kid eder, kuvvetlendirir.

Eğer Ali eve benden önce gelirse, beni mutlaka arasın.

Eğer bu ödevi vaktinde yetiştiremezsem, hocaya çok mahcup olurum.

Şimdiki ve gelecekteki *gerçekdışı* şart yapısı şartın gerçekleşmeyeceğini ve dolayısıyla ana cümlenin fiilinin gerçekleşme ihtimalinin çok düşük olduğunu belirtir. Bu tür şart yapılarında EĞER bağlacı kullanılmaz:

Yağmur yağsa havadaki bu sıkıntı kaybolur (ama yağmur yağmayacak. Güneş pırıl pırıl parlıyor) (ÖZSOY 1999: 297-298).

EĞER, ŞAYET'e nispetle gerçekleşme ihtimali daha yüksek ihtimallerin anlatımında kullanılır.

Eğer sınıfı geçersen babam bana bisiklet alacak (Sınıfı geçme ihtimali %70).

Şayet sınıfı geçersen babam bana bisiklet alacak (Sınıfı geçme ihtimali %30).

2.15.2.2.Şayet.

Şart ilişkisi kurar. İhtimal edatı olan BELKİ'nin giremediği şart cümlelerine dâhil olur (MANASTIRLI MEHMED RIF'AT 1311 [1893]: 92).

*Şayet/*belki beni arayacak olursa yok dersin.*

Belki beni arar. (İhtimal)

Şayet beni ararsa... (Şarta bağlı ihtimal)

ŞAYET, EĞER'e nispetle gerçekleşme ihtimali daha düşük ihtimallerin anlatımında kullanılır.

Eğer sınıfı geçersen babam bana bisiklet alacak (Sınıfı geçme ihtimali %70).

Şayet sınıfı geçerse babam bana bisiklet alacak (Sınıfı geçme ihtimali %30).

2.15.2.3. Yoksa.

Şart ilişkisi kurar. Bu ilişki çeşitli şekillerde kurulur:

i. Olumsuz şarta bağlı tersinelik ilişkisi kurar (AHMED CEVDET PAŞA 1299 [1882], 113).

Bu kullanım, iki tip anlam üretir:

YOKSA edatı, bu ilişkilerden ilkinin şu adımlardan geçerek kurar:

*Müjde bu sabah işe taksiyle gitti, **yoksa** yetişemezdi.*

a. İlk cümledeki hükmün neticesi, ikinci cümlenin sebebidir. Buradaki netice cümleden düşürüldüğü için, cümlede gözükmez,

Müjde bu sabah işe taksiyle gitti [> dolayısıyla işe yetişti]

b. YOKSA edatı, ilk cümlenin hükmünün tersi yerine kullanılır:

*taksiyle gitti X taksiyle gitmese= **yoksa***

c. İkinci cümlenin hükmü (*yetişemezdi*), ilk cümledeki hükmün (*taksiyle gitti*) neticesinin (*işe yetişti*) tersi olması hâlinde (*taksiyle gitmeseydi*) doğacak neticeyi (*yetişemezdi*) ifade eder.

*Müjde bu sabah işe taksiyle gitti [> dolayısıyla işe yetişti]
[X taksiyle gitmese=] **yoksa** yetişemezdi.*

Bu edatın ikinci kullanımında, YOKSA'dan sonraki kısım, YOKSA'dan önceki cümlede ifade edilen hükmün tersi yönünde bir *istidlâli* (çıkarımı) içerir.

*Ali'nin bu kadar kısa süre çalışmayla ev alabilmesi mümkün değil [X mümkün olsa=] **yoksa** herkes ev alırdı.*

ii. YOKSA edatı, ilk cümlede verilen hükmün tersinin şartı yerine kullanılır.

YOKSA edatında, sonraki cümle, ilk cümlede verilen hükmün gerçekleşmemesi hâlinde doğacak *netice* yi bildirir.

Mütekellimin, muhataba, doğacak neticeyi söylemesi, muhatabı ikaz etmek içindir.

İkaz üç tür anlam üretir.

İlki, günlük hayatta kullandığımız, yapılması istenen bir işin (*emir*) yapılmaması hâlinde karşılaşılabilecek olumsuz durumu bildirerek uyardığı anlatır. Bu hâlde, ikaz eden kişi, yapılmasını istediği işin tarafı değildir, nötr durumdadır, o işin yapılıp yapılmamasının sonuçları kendisini etkilemeyecektir. Yapılmayan işin doğuracağı olumsuz netice, yalnız muhatabı etkileyecektir. İkaz edenin bir amacı da muhatabı *teşvik* etmektir.

Yemeğini çabuk bitir, [X bitirmezsen=] yoksa aç kalırsın.

İkazın ikinci kullanımında, bu kez mütekelim de yapılmasını istediği işin yapılmaması durumunda ortaya çıkacak olumsuz durumdan etkilenecektir. Bu durumda, kendisi de konunun tarafıdır. Burada da, yapılması istenen fiile yönelik bir *teşvik* hissedilir.

Arabayı yavaş sür, [X sürmezsen=] yoksa kaza yapacağız.

Acele et, [X etmezsen] yoksa sinemaya geç kalacağız.

İkaz üçüncü olarak, hukuken taraf olan kişi ya da kurumlar için kullanılır. **İkaz**ın bu anlamı ile *mesûliyet* ve *mükellefiyet* kavramları arasında ilişki bulunmaktadır.

Borcunuzu ödeyin, [X ödemezseniz=] yoksa hepinizi mahkemeye veririm.

Bu cümlede borcunu ödemesi için ikaz edilen kişi borcunu ödemekle *mesul*dür.

Mesûliyet kavramı, yapılması istenen fiilin öncesi ve sonrası ile ayrı ayrı ilgilidir.

Fiilin öncesi, yalnız o fiili yapan ya da yapmayan kişi ile ilgili iken, fiilin sonrası, yapılan yahut yapılmayan fiilden

etkilenecek kişiyi de işin içine katmakta, meselenin tarafı hâline getirmektedir.

Bu ikinci kullanıma göre **mesuliyet** hukuken taraf olan kişi ya da kurumlar arasında belirli şartlara bağlanmış akitlerin yerine getirilmemesi hâlinde, şartları yerine getirmeyen tarafın doğacak cezai yükümlülük karşısındaki durumunu anlatmaktadır.

Mesuliyetin bu iki vecheli boyutu göz önünde bulundurularak kişinin ödemesi gereken borç karşısındaki mesuliyeti şu iki tarzda ifade edilebilir:

*Kişi borcunu ödemekle **mesuldür**.*

*Kişi borcunu ödemediği takdirde cezasını ödemekle **mesuldür**.*

İşte, yapılması istenen bir işin (*emir*) yapılmaması ya da yapılmaması istenen bir işin (*nehy*) yapılması durumunda karşılaşılabilecek cezayı vurgulamak **ikaz** değil, **tehdit** olmaktadır.

Bu yüzden,

*Borcunuzu ödeyin, [X ödemezseniz=] **yoksa** hepinizi mahkemeye veririm.*

cümlesinde **ikaz** değil **tehdit** söz konusudur.

2.15.2.4. Aksi takdirde/aksi hâlde.

Her iki edat da olumsuz şarta bağlı tersinelik ilişkisi kurar. İkisi de YOKSA edatının aynı kullanılışıyla müteradiftir.

*Yemeğini çabuk bitir, **aksi takdirde/yoksa** aç kalırsın.*

*Müjde bu sabah işe taksiyle gitti, **aksi hâlde/yoksa** yetişemezdi.*

Bu edatların kullanılışındaki ayrıntılar için bak. 2.6.1.4. Yoksa.

2.15.2.5.Ama.

Olumsuz şarta bağlı tersinelik ilişkisi kurar. Mütakellim, muhatabını bu cümle ile *tehdit* etmektedir. Bu kullanılışı, YOKSA ve AKSİ TAKDİRDE edatlarının aynı kullanılışıyla örtüşür.

Olumsuz şarta bağlı tersinelik ilişkisini yalnız AMA kurabilmektedir; FAKAT ve LAKİN bu ilişkiyi kuramaz.

—*N'olur biraz daha ye! Bak, hepsi senin sevdiğin yemekler...*

—*Kadriye, lütfen ısrar etme! Yiyebileceğim kadar yedim. Daha fazla yiyecek yerim kalmadı!*

—*[Ye X] Yemezsen darılırım ama.../*fakat/*lâkin.*

Cümledeki olumsuz şart kısmı düşürülebilir (hazfedilebilir):

—*Sermin, dondurma mı yiyorsun? Sen daha yataktan yeni kalkmadın mı?*

—*Sen karışma! Canım istedi, aldım!*

—*[Dondurma yemeyi bırak! X Bırakmazsan] Anneme söylerim ama...*

—*Ne? Tehdit mi ediyorsun?*

2.16. Değişirme ilişkisi.

2.16.1. Değişirme ilişkisi kuran edatlar.

2.16.1.1.Yerine.

Değişirme ilişkisi kurar. Metindeki herhangi bir unsuru bir başkası ile değiştirmek için kullanılır.

—*Hayri Bey, bu yıl açılış törenini kim sunacak?*

—*Ayşenur Hanım sunacaktı.*

—*Ayşenur Hanım yerine Servet Hanım sunsa nasıl olur?*

—*Servet değil Selvet, Müdür Bey. 2 yıl oldu, hoca hanımın ismini hâlâ yanlış söylüyorsunuz.*

2.16.1.2. Değil.

Değiştirme ilişkisi kurar. Yanlış bilgiyi doğrusuyla değiştirmek için kullanılır.

—*Hayri Bey, bu yıl açış törenini kim sunacak?*

—*Ayşenur Hanım sunacaktı.*

—*Ayşenur Hanım yerine Servet Hanım sunsa nasıl olur?*

—*Servet **değil** Selvet, Müdür Bey. 2 yıl oldu, hoca hanımın ismini hâlâ yanlış söylüyorsunuz.*

2.16.1.3. Adına.

Değiştirme ilişkisi kurar. Birinin ADINA hareket eden kişi, yerine geçtiği kişinin bütün hak, sorumluluk ve yetkilerini devralmış olarak, onun vekili sıfatıyla hareket etme yetkisine sahip demektir.

*Buraya, sizinle, eşim **adına** konuşmak için geldim.*

Bir yere bir başkasının YERİNE giden kişi, yerine gittiği kişinin hak, sorumluluk ve yetkileri ile değil, kendi hak, sorumluluk ve yetkileri ile hareket eder.

Bir yere bir başkasının ADINA giden kişi ise, yerine gittiği kişinin hak, sorumluluk ve yetkileri ile hareket etmektedir. Bu anlamda yerine gittiği kişinin *hükmi şahsiyetini* temsil etmektedir. Mesela sporcular, ülkeleri ADINA, ülkelerinin *hükmi şahsiyetini* temsil etmek üzere müsabakalara katılmaktadır.

Bir yere bir başkasının ADIYLA gitmek ile bir başkasının ADINA gitmek arasındaki fark ise şu iki durumla izah edilebilir:

Gökhan Bey’le görüşmeye gidecek olan Ahmet, Remzi Bey’den “*Hâmil-i kart yakînîmdir.*” yazılı bir kart almıştır. Ahmet, Remzi Bey’in yazıhanesine gidince, kendisine: “*Size Gökhan Bey’in **adıyla** geldim.*” deyip kartı uzatmıştır.

Bu durum, unsurlarına ayrılarak incelenecek olursa: Buluştukları andan itibaren, Remzi’nin muhatabı Ahmet’tir. Ahmet, kendi hak ve yetkileri çerçevesinde Remzi’ye muhatap olacaktır. Ancak Gökhan, verdiği kart ile Ahmet’e *kefil*

olduğunu, ilişkide Ahmet tarafından doğabilecek eksikliklerin kendisi tarafından tazmin edileceğini ifade etmiş olmaktadır.

Eğer Ahmet, Remzi Bey’le Gökhan Bey ADINA görüşmeye gidecek olsaydı, Remzi Bey’in muhatabı bu sefer Ahmet değil, Remzi Bey olacaktı. Ahmet, Remzi’nin bütün hak, sorumluluk ve yetkilerinin vekili olmakta, Gökhan’ın karşısında sanki Remzi varmış gibi hareket edebilmektedir.

Buna göre, ADIYLA’da *kefalet*; ADINA’da *vekalet* söz konusudur.

2.17. Birliktelik (maiyyet) ilişkisi.

2.17.1. Birliktelik (maiyyet) ilişkisi üzerine tespitler.

Atıf, bağladığı unsurları ortak bir hükümde toplar, lakin onların bu hükümde ayrı zaman ve mekânlarda mı; aynı zaman ve mekânda mı bir araya geldikleri atıf edatlarına bakılarak bilinmez.

Ali ve Ahmet geldi.

Hem Ali hem Ahmet bu filmi izlemiş.

Ancak birliktelik (maiyyet) ilişkisinde *tâbî-metbû* (tâbî olan-kendisine tâbî olunan) ilişkisi de söz konusu olduğundan, bağlanan unsurlar insan cinsinden olduğu takdirde, cümlede bildirilen işi aynı anda gerçekleştirdiklerine hükmedilir.

Ali, Ahmet ile geldi.

Davut, ailesiyle birlikte tatile çıkmış.

Birliktelik (maiyyet) ilişkisi iştirak (karşılıklı işteşlik) bildiren fiillerde zorunlu olarak bulunur.

Hüsamettin ile Süleyman anlaştı.

Hüsamettin Süleyman ile anlaştı.

İki fail arasında *tâbîlik-metbûluk bağı* varsa yüklem tâbî olana uyar (BİLGEGİL 1980:89).

Ayşe Hanım Zeki Bey’le çalıştı.

*Ben, Kemal Bey **ile** gittim.*

*O, sizin**le** sözleşmiş.*

2.17.2. Birliktelik (maiyyet) ilişkisi kuran edatlar.

2.17.2.1. Birlikte.

Birliktelik (maiyyet) ilişkisi kurar. Bağladığı unsurların, cümlede bildirilen hükme aynı an içinde olmak kaydıyla bağlandıklarını ifade eder.

*Memura zam kararı, 2010 Bütçe Yasası 'yla **birlikte** çıktı.*

*Devlet ödenmeyen vergileri cezalarıyla **birlikte** almak için harekete geçiyor.*

Aşağıdaki üç cümle arasında şu farklar vardır:

*Remzi **ve** Saime İzmir'e gitti.*

*Remzi **ve** Saime, **birlikte** İzmir'e gitti.*

*Saime, Remzi 'yle **birlikte** İzmir'e gitti.*

İlk cümlede Remzi ve Saime, gitme fiilinde ortak kılınmıştır. Burada, Remzi ve Saime, İzmir'e ayrı ayrı da gitmiş olabilir, birlikte de gitmiş olabilir. Yalnızca VE'den hareketle bu bilgiye ulaşılmaz.

İkinci cümleden Remzi ve Saime'nin İzmir'e ayrı ayrı değil, birlikte gittikleri anlaşılmaktadır.

Üçüncü cümleden ise hem Remzi ve Saime'nin İzmir'e birlikte gittikleri, hem de bu gidişte Saime'nin Remzi'ye tâbî olduğu sonucu çıkar.

2.17.2.2. Beraber.

Birliktelik (maiyyet) ilişkisi kurar. Bağladığı unsurların, cümlede bildirilen hükme aynı an içinde olmak kaydıyla, bağlandıklarını ifade eder.

*Sabahları Nimet 'le **beraber** Çubuklu'ya kadar yürüyoruz.*

Aşağıdaki üç cümle arasında şu farklar vardır:

*Remzi **ve** Saime İzmir'e gitti.*

Remzi ve Saime, beraber İzmir'e gitti.

Saime, Remzi'yle beraber İzmir'e gitti.

İlk cümlede Remzi ve Saime, gitme fiilinde ortak kılınmıştır. Burada, Remzi ve Saime, İzmir'e ayrı ayrı da gitmiş olabilir, birlikte de gitmiş olabilir. Yalnızca VE'ye bakarak bu bilgiye ulaşamayız.

İkinci cümlede Remzi ve Saime'nin İzmir'e ayrı ayrı değil, birlikte gittiklerini anlıyoruz.

Üçüncü cümleden ise hem Remzi ve Saime'nin İzmir'e birlikte gittiklerini, hem de bu gidişte Saime'nin Remzi'ye tâbî olduğunu öğreniyoruz.

2.17.2.3. İle.

Birliktelik (maiyyet) ilişkisi kurar. Bağladığı unsurların, cümlede bildirilen hükme aynı an içinde olmak kaydıyla, bağlandıklarını ifade eder.

Tahir, Zühre ile nişanlandı.

Leyla, Mecnun ile aynı eve çıktı.

Ferhat, Şirin ile anlaşamıyor.

Aşağıdaki iki cümle arasında şöyle bir fark vardır:

Hüsamettin ile Süleyman anlaştı.

Hüsamettin Süleyman ile anlaştı.

İlk cümlede, ikisinden biri öne çıkarılmaksızın ikisinin de anlaşma işinde birleştiği ifade edilmiştir. Anlaşmada iştirak söz konusudur.

İkinci cümlede ise, Hüsamettin'in bir başkasıyla değil, özellikle Süleyman ile anlaştığı vurgulanmış, anlaşma işi Süleyman'a hasredilmiştir.

2.18. Daraltma (kasr/hasr) ilişkisi.

2.18.1. Daraltma (kasr/hasr) ilişkisi üzerine tespitler.

Sözün başında anlaşılan manayı değiştirecek şekilde ve yine o söze bitişik (muttasıl) olarak yapılan açıklamaya *tağyîr beyânı* dendiği belirtilmişti.

Bu kavramın dâhil olduğu öbür ilişki türlerinden biri de me‘ânî tabirlerinden olan *kasr* (daraltma)dır. Bu ilişki için kaynaklarda *hasr* tabiri de kullanılmaktadır.

Kasr, bir şeyin başkalarında bulunmayıp ancak bir şeyde bulunduğunu söylemektir. Bulunan şeye *maksûr*, kendinde bulunan şeye *maksûru'n-aleyh* denir.

Kasr (daraltma) ya cümle öğelerinin yerleri üzerinde yapılacak değişikliklerle ya da *kasr/hasr edatları* da denen bir dizi edatla sağlanır.

2.18.2. Daraltma (kasr/hasr) ilişkisi kuran edatlar.

2.18.2.1. Yalnız.

Daraltma (kasr/hasr) ilişkisi kurar. Bir hükmü umumdan kaldırıp ancak bir kişiye veya şeye hasreder.

Yalnız Eminönü'ne gidecek kadar param kaldı.

2.18.2.2. Ancak.

Daraltma (kasr/hasr) ilişkisi kurar. Bir hükmün, o hükmü başka hiçbir seçeneğin gerçekleştirilmesi mümkün olmadığı için, gerçekleştirilmesi mümkün olan şeye hasredildiği durumlarda kullanılır.

Beni sen anlarsın. > Beni ancak sen anlarsın.

Çalışanlar başarır. > Ancak çalışanlar başarır.

2.18.2.3. Sade.

Daraltma (kasr/hasr) ilişkisi kurar. Bir hükmü umumdan kaldırıp ancak bir kişiye veya bir şeye hasreder.

İstanbul'un sade bir semtini sevmek bile ömre bedeldir.

2.18.2.4.Sadece.

Daraltma (kasr/hasr) ilişkisi kurar. Bir hükmü umumdan kaldırıp ancak bir kişiye veya bir şeye hasreder.

Beni sadece Mualla arar, o da bayramlarda...

2.18.2.5.Tek.

Daraltma (kasr/hasr) ilişkisi kurar. Bir hükmü umumdan kaldırıp ancak bir kişiye veya bir şeye hasreder.

Türkiye’de üniversiteyi kazanmak için tek yol var: Dersaneye gitmek.

2.18.2.6.Bir tek.

Daraltma (kasr/hasr) ilişkisi kurar. Hükmün, “mümkünler” küme’sinin öbür bütün fertlerinden kaldırılıp bir tek şeye yüklendiği durumlarda kullanılır.

BİR TEK								
---------	--	--	--	--	--	--	--	--

*Beni sen anlarsın. > Beni **bir tek** sen anlarsın.*

2.18.2.7.Sırf.

Daraltma (kasr/hasr) ilişkisi kurar. Bir hükmü gerçekleştirmesi mümkün birden çok seçeneğin değil, tek bir seçeneğin bulunduğunu ve hükmün ona hasredildiğini anlatır.

SIRF

Sırf sen mutlu ol diye, onca borca girip araba aldım.

2.18.2.8.Fakat.

Daraltma (kasr/hasr) ilişkisi kurar. Bir hükmü umumdan kaldırıp ancak bir kişiye veya şeye hasreder.

FAKAT, daraltma (hasr) ilişkisi kurduğu zaman, yerine YALNIZ edatı getirildiğinde mana bozulmaz.

“*Humarı var mey istemem/Uzun gider ney istemem/Hulâsa bir şey istemem/Fakat gönül şen olmalı*” (Tâhir Ken‘an 1309 [1893]: 198).

2.18.2.9. Mahsus.

i. Daraltma (kasr/hasr) ilişkisi kurar. Bir mekân veya nesnenin kullanım hakkının belirli bir kişi ya da gruba hasredildiği durumlarda kullanılır.

Bu tuvalet kadınlara mahsustur.

ii. Daraltma (kasr/hasr) ilişkisi kurar. Bir niteliğin belirli bir kişi ya da gruba hasredildiği durumlarda kullanılır.

Yalnızlık Allah’a mahsustur.

Almadan vermek Allah’a mahsustur.

2.18.2.10. Yegâne.

Daraltma (kasr/hasr) ilişkisi kurar. Bir hükmü umumdan kaldırıp ancak tek bir kişiye veya şeye hasreder.

Türkiye’nin silüetiyle meşhur olmuş yegâne şehri İstanbul’dur.

2.18.2.11. İbaret.

Daraltma (kasr/hasr) ilişkisi kurar. Bir hükmü umumdan kaldırıp ancak sınırını ve niteliklerini mütakellimin belirleyeceği, sayısı birden çok da olabilecek şeylere hasreder.

Dünyada haysiyet var ise ancak fazilet ve vicdandan ibarettir.

İnsanlık yiyip içmekten ibaret değildir.

3. Metin üzerinde uygulama örnekleri.

Bu bölümde, edatların metinde kurdukları ilişki türleri üzerine bazı uygulama çalışmalarına yer verilmiştir. Örnek metinlerde VE, VEYA, İLE gibi edatlar sıkça ve çoğu zaman aynı ilişki türünü kurmak üzere tekrarlandığından, farklı edatların ve ilişki türlerinin örneklendirilebilmesi için metinlerin tamamı değil, bir kısmı ele alınmıştır.

a. Anadolu Üniversitesi İktisat, İşletme ve Açıköğretim Fakülteleri'nin Sınav Uygulama Yönergesi.

Sınav Görevlilerinin Dikkatine

Sınav sırasında görevlilerin, öğrencilerin önünde herhangi bir şey yemeleri **ya da (1)** içmeleri, gazete, dergi, kitap, ders notu vb. şeyleri okumaları, kendi aralarında yüksek sesle konuşmaları, cep telefonlarını açık durumda tutmaları, görevli yaka kartlarını takmamaları, kıyafet yönetmeliğine uygun olmayan kıyafetle sınava gelmeleri yasaktır.

8. Sınavda Uygulanacak Kurallar.

Sınav başlamadan önce, öğrencilere salonda yüksek sesle okunacaktır.

8.1. Sınav süresince görevlilerle konuşmak **ve (2)** soru sormak yasaktır. Aynı şekilde görevlilerin de öğrencilerle yakından ve alçak sesle konuşmaları yasaktır. Yanında veya sırasında kitap, not vb. bulunduran, sınav sırasında kopya çeken, çekmeye teşebbüs eden, kopya veren ya da kopya çekilmesine yardım edenlerin kimlikleri Bireysel Sınav İptal Tutanağına yazılacak ve o oturumdaki sınavları geçersiz sayılacaktır. Görevliler sınava giren diğer öğrencileri rahatsız etmemek **için (3)** kopya çekmeye **veya (4)** vermeye kalkışanları uyarmak zorunda değildir. **Bu nedenle (5)** sorumluluk sınav kurallarına uymayan öğrencilere aittir. Sınavda yetki verilmiş görevliler, bu salondaki sınavın kurallara uygun biçimde yapılmadığını, toplu kopya girişiminde bulunulduğunu raporlarında bildirdikleri veya üniversite sınav merkezince yapılan incelemeler sonucu toplu kopya yapıldığı saptandığı **takdirde (6)**, Anadolu

Üniversitesinin yetkili organlarınca bu salonda sınava giren öğrencilerin tümünün o oturumdaki sınavları geçersiz sayılır.

8.2. Öğrenciler sınav sırasında görevlilerin her türlü uyarılarına uymak zorundadır. Gerekğinde görevliler, oturduğunuz yerleri değiştirebilir. Sınavınızın geçerli sayılması, her şeyden önce sınav kurallarına uymanıza bağlıdır. Sınav görevlilerinin talimatlarına uymayan, sınav görevlilerine hakaret eden, fiili saldırıda bulunan **ve (7)** tehdit edenlerle sınav huzurunu bozacak **kadar (8)** yüksek sesle konuşan, sınav salonunun terk etmesi yasaklanan zaman içinde terk eden, sınav yapılmasını belli bir süre engelleyenlerin kimlikleri Bireysel Sınav İptal Tutanağına yazılır ve o oturumdaki sınavları geçersiz sayılır.

8.12. Öğrenciler sınava gelirken telsiz, cep telefonu, çağrı cihazı, taşınabilir bilgisayar vb. iletişim araçları **ile (9)** görüntü kaydetmeye yarayan fotoğraf makinesi, kamera vb. araçları getirmemeleri konusunda sınava giriş belgelerinde uyarılmışlardır. Buna rağmen yanlarında bu tür cihazları getirenlerin, bunları sınav sonrasında almak üzere salon başkanına teslim etmeleri gerekir. Bu cihazları sınav salonunda yanlarında bulunduran öğrencilerin, cihazları kapalı olsa bile, o oturumdaki sınavı geçersiz sayılır. Bu cihazların kaybolmasından veya zarar görmesinden üniversitemiz sorumlu olmayacaktır.

8.14. Kıtalarından izinli olan **er-erbaşlar (10) dışında (11)** resmi kıyafetle sınava girmek yasaktır. Aksine davranan öğrencilerin o oturumdaki sınavları geçersiz sayılır.

İşaretli edatlar hakkında tespitler.

01. YA DA: YA DA, burada tercih ilişkisi kurmaktadır. Cümlelerin hükmü (yasak olma hâli) sunulan seçeneklerden biri yahut hepsi için geçerli olduğundan tercihte serbestlik (Osm. *ibâha*) türünde bir tercih söz konusudur. Buna göre, yeme, içme, gazete, dergi, kitap, ders notu vb. şeyleri okuma gibi fiillerden yalnız birini yahut hepsini birlikte yapan biri, sınavının yasaklanmasını gerektirecek bir iş yapmış sayılacaktır.

Burada “Sınav sırasında görevlilerin, öğrencilerin önünde herhangi bir şey yemeleri ya da içmeleri, gazete, dergi, kitap, ders notu vb. şeyleri okumaları, kendi aralarında yüksek sesle konuşmaları, cep telefonlarını açık durumda tutmaları, görevli yaka kartlarını takmamaları, kıyafet yönetmeliğine uygun olmayan kıyafetle sınava gelmeleri yasaktır.” cümlesindeki virgüllerin tamamı YA DA mevkiinde kullanılmıştır. Virgülle ayrılmış (Osm. *fasledilmiş*) dizilerde, virgülün VE ile VEYA bağlama edatlarından hangisinin yerine kullanıldığı, kullanılan en son edata bakılarak anlaşılır.

02. VE: Atıf (bağlama) ilişkisi kurmuştur. Yasak olma hükmü *görevlilerle konuşma* ve *soru sorma* fiilleri için ortak kılınmıştır.

03. –mek İÇİN: Gaye-sonuç ilişkisi kurmuştur. Kopya çekmeye veya vermeye çalışanları uyarmak zorunda olmamanın amacı, öbür öğrencileri rahatsız etmemektir.

04. VEYA: VEYA, özneyi, olumsuz yükleme bağladığında VE gibi umum ifade eder. Cümlenin hükmü, VEYA'nın bağladığı unsurların tamamı için geçerli kılınmıştır. Bundan dolayı “Görevliler, kopya çekmeye veya vermeye kalkışanları uyarmak zorunda değildir.” ifadesinde, uyarmak zorunda olmama hükmü, kopya çekmeye yahut kopya vermeye çalışanların sadece biri için değil, iki fiilden herhangi birini gerçekleştirmeye teşebbüs edenler anlamında, her ikisi için de geçerli kılınmıştır.

05. BU NEDENLE: Sebep-sonuç ilişkisi kurmuştur. Görevlilerin kopya çekmeye kalkışan öğrencileri uyarma mecburiyetinin bulunmaması, *sebep*; bundan dolayı doğacak sonuçlar hakkında sorumluluğun öğrenciye ait olması ise *sonuçtur*.

06. TAKDİRDE: Şart ilişkisi kurmuştur.

07. VE: Atıf (bağlama) ilişkisi kurmuştur. “Sınav görevlilerinin talimatlarına uymayan, sınav görevlilerine hakaret eden, fiili saldırıda bulunan ve tehdit edenler...” cümlesindeki virgüllerin tamamı VE mevkiinde kullanılmıştır. Virgülle ayrılmış (Osm. *fasl edilmiş*) dizilerde, virgülün VE ile VEYA bağlama

edatlarından hangisinin yerine kullanıldığı, kullanılan en son edata bakılarak anlaşılır.

08. KADAR: Sınırlama ilişkisi kurmuştur. Sınava giren herhangi bir adayın sınavının geçersiz sayılmasının sınırı, sınavın huzurunu bozacak kadar yüksek sesle konuşmasıdır. Burada sınav anının *sessizliği* ile sınavın huzurunu bozacak *seslilik* arasında cins farkı oluşmaktadır. Sınır (Osm. *hudûd*) ile sınırlananın (Osm. *mahdûd*) cinsi farklı ise, sınır, sınırlanana dâhil değildir. Bu sebeple, yüksek sesle sınavın huzuru bozulduğu andan başlayarak, öğrencinin sınavı geçersiz sayılabilir.

09. İLE: Vasıtalık (Osm. *vesâtet*) ilişkisi kurmuştur. Bir şeyi diğer bir şeye vasıta kılma, hareketin bir âletin katılımıyla gerçekleşmesi söz konusudur.

10. ER-ERBAŞLAR: Tire (-) işaretinin VE yahut VEYA edatlarından hangisinin yerine kullanıldığı, dizili kelimelerin zıt veya yakın anlamlı olup olmamalarına bakılarak anlaşılır. Buradaki kelimeler aynı kavram alanından oldukları için tire işareti (-), VE mevkiinde kullanılmıştır.

11. DIŞINDA: İstisna ilişkisi kurmuştur. “*Kıtalarından izinli olan er-erbaşlar dışında resmi kıyafetle sınava girmek yasaktır.*” cümlesiyle, kıtalarından izinli olan er ve erbaşlar, “*Resmi kıyafetle sınava girmek yasaktır.*” hükmünün dışına çıkarılmıştır.

b. Zafer yahut Hiç.²⁶

Oya'nın akli **ile** (1) Neriman'ın gücü birleşince, bağımsızlık ve başarı kendiliğinden gelivermişti. Oya Neriman'ın derslerine yardımcı oluyor, Neriman ise büyüdükçe güzelleşen Oya'yı **gerek** yurt içinde **gerek** (2) dışarıda kem gözlerden koruyordu. Ve bir gün Neriman o kaçınılmaz soruyu sordu: “Annemi babanı merak etmiyor musun?”

²⁶ Mustafa KUTLU: *Zafer yahut Hiç*: İstanbul 2010, 41. s. “Dergâh Yayınları: 443, Türk Edebiyatı Hikâye: 40, Mustafa Kutlu Serisi: 27”

Bu mesele yurttta boşboğaz ve geveze çocuklar dışında pek konuşulmaz, yarayı deşmeyi kimse istemez, hele Oya gibi hiç ziyaretçisi olmayan, kimsesi gelmeyen çocuklara bu soru sorulmaz, **ama (3)** Neriman'la **(4)** Oya artık **abla-kardeş (5)** olmuşlardı; ayrıca Neriman yaşça büyüktü.

Bahçede, top akasyanın gölgesinde oturuyorlardı. Oya epeyce sustu. Elindeki **çöple (6)** toprağa anlaşılmaz çizgiler çekti. Bulutlara baktı, bir martıyı gözleriyle takip etti. Martı uçtu, karşı binalardan birinin çatısına kondu. Sonra her bunalımda el atıp medet umduğu saçının kıvrımını eline aldı, onunla oynamaya başladı. Bakışları yurt pencerelerinden birinin çıkıntısına çıkarılmış sardunya saksısına takıldı, orada dalgınlaştı ve konuştu.

— Etmiyorum, **çünkü (7)** hiçbir iz yok. Orası boşluk. O boşluğa yuvarlanmak, bir takım neticesiz arayışlara girmek gereksiz. Beni aramadılar. **Sanki (8)** yer yarıldı içine girdiler. Kimse **ama (9)** kimse yok. Etrafta çın çın öten bir yalnızlık. Dişimi sıktım, alıştım. Bu konuyu bir daha açma. Ben yalnızım.

İşaretli edatlar hakkında tespitler.

01. İLE: Atıf (bağlama) ilişkisi kurmuştur. *Birleşme* fiili, Oya'nın akli ve Neriman'ın gücü için ortak kılınmıştır.

02. GEREK... GEREK...: Tercih ilişkisi kurar. Cümlelerin hükmü bu edatla bağlanan unsurlar için eşit derecede geçerlidir. Muhatap ikisinden birini yahut ikisini birden seçmekte serbesttir. Bu anlamda *ibâha* türünde tercih ilişkileri kurar. “*Oya Neriman'ın derslerine yardımcı oluyor, Neriman ise büyüdükçe güzelleşen Oya'yı gerek yurt içinde gerek dışarıda kem gözlerden koruyordu.*” cümlesinde, *koruma* fiili iki seçenektan biri değil, her iki seçenek için de geçerli kılınmıştır.

03. AMA: Tersinelik ilişkisi kurmuştur. AMA'dan sonraki cümle, AMA'dan önceki cümlelerin hükmünden doğan vehmi ortadan kaldırmıştır. Anne-babası tarafından yetiştirme yurduna terk edilmiş çocuklara anne-babası hakkında soru sormama âdeti bulunmaktadır. Oya da terk edildiği için, metni okuyanda, ona

da bu sorunun sorulmayacağı düşüncesi doğmaktadır. Bu düşüncüyü ortadan kaldırmak ve gerekçesini izah etmek için AMA edatı kullanılmıştır.

04. İLE: Atıf (bağlama) ilişkisi kurmuştur. Türkçede metnin unsurlarını bağlayan edatlardan biri olan İLE, VE'den farklı olarak, unsurları *eşleyerek* bağlar. Cümlede zikredilen 'abla-kardeş olma' hâlini anlatabilmek için İLE, VE'den daha uygundur.

05. ABLA-KARDEŞ: Tire (-) işaretinin VE yahut VEYA edatlarından hangisinin yerine kullanıldığı, dizili kelimelerin zıt veya yakın anlamlı olup olmamalarına bakılarak anlaşılır. Buradaki kelimeler aynı kavram alanından oldukları için tire işareti (-), VE mevkiinde kullanılmıştır.

06. İLE: Vasıtalık (Osm. *vesâtet*) ilişkisi kurmuştur. Bir şeyi diğer bir şeye vasıta kılma, hareketin bir âletin katılımıyla gerçekleşmesi söz konusudur. Bu cümlede toprağa çizgiler çekme fiili, eldeki çöp aracıyla gerçekleştirilmektedir.

07. ÇÜNKÜ: Sonuç-sebep ilişkisi kurmuştur. ÇÜNKÜ ile birbirine bağlanan cümlelerden ilki neticeyi, ikincisi bunun sebebini bildirir. Sebep kavramının incelendiği bölümde izah edildiği gibi, *sebebi*, hem iki olay arasındaki *illiyet*, hem de iki bir durum, fikir yahut olayın mantıki izahı, *gerekçesi* olarak anlamak gerekmektedir. Burada Oya, anne-babasını merak etmemesinin *mantıki izahını*, *gerekçesini* zikretmiştir. Bu cümledeki sebep iki olay arasındaki illiyet bağına açıklayan sebep değildir.

08. SANKİ: Benzetme ilişkisi kurmuştur. SANKİ benzetme edatı, aralarında ortak yön münasebeti bulunan iki fiilden birini öbürüne benzetmede kullanılır. Burada Oya'nın anne-babasının ortadan kaybolması, yerin yarılp içine gizlenmeleri fiiline benzetilmiştir.

09. AMA: Hükmü kuvvetlendirmek (Osm. *te'kid*) için kullanılmıştır. "Kimse *ama* kimse yok." ifadesi "Kimse yok." ifadesinden daha güçlüdür. Bu kullanılış, AMA'ya mahsustur.

Sonuç.

Metin Oluşturmada Edatların Yeri konulu bu eserde şu sonuçlara ulaşılmıştır:

Bir kelime türü olarak *edat* kavramı hakkında, Osmanlı dönemi dil çalışmalarında isim ve fiil dışında kalan bütün biçim birimlerini ifade etmek üzere *harf* ve *edat* adlandırmaları kullanılmıştır. Osmanlı son dönem çalışmalarında ise ekler için *lâhika*, kelimeler için *edat* adlandırmasına geçilmiştir. Cumhuriyet dönemi dil çalışmalarında *edat* yerine, *ilgeç*, *nle*, *artlaç*, *ekim edatı*, *son çekim edatı*, *takı*, *son takı*, *bağlaç*, *bağlam* gibi adlandırmalar teklif edilmiş, bu arada *edat* adlandırması da kullanılmaya devam etmiştir. Bu eserde, hâlâ yaygın bir biçimde kullanılan *edat* adlandırması, diğerklerine tercih edilmiştir.

Her kelime türü, kendi tabiatına uygun biçimde incelenmelidir. Metnin unsurları arasında ilişki kuran kelime türleri olan *edatlar*, Cumhuriyet dönemi dil çalışmalarında *edat* ve *bağlaç* olmak üzere iki ayrı başlık altında ele alınmıştır. Oysa her iki kelime türü için ortak ve geçerli olan asli ayırıcı nitelik, kelime ya da cümle gibi dil birimlerinin sonuna yahut arasına gelmeleri değil, bunlar arasında kurdukları ilişki türleridir. Bu anlamda, mesela, isimlerin sonuna gelen İÇİN ile cümlelerin arasına gelen UNK iki ayrı kelime türü (ilki *edat*, ikincisi *bağlaç*) sayılmamalıdır, zira her iki kelime de metnin unsurları arasında aynı ilişki türünü (sebepl-sonuç ilişkisi) kurmaktadır. Eserdeki genel yaklaşıma göre ismin sonuna gelenlerin *ekim*, cümlelerin arasına gelenlerin *bağlama edatı* olarak tanıtılması ve tasnifi de, edatin tabiatına uygun ve ayırıcı nitelikte bir tanıtma ve tasnif değildir. Bu çalışmada, isim ve fiil dışında kalan ve ilişki kuran kelimeler *edat* başlığı altında incelenmiş, *edat* olan kelimelerin tanıtılması ve tarifi, kurdukları ilişki türleri üzerinden yapılmıştır.

Edat kavramı, içinde yer aldığı metnin unsurlarını birbiri ile ilişkilendirirken *etkileyen*; fakat o ilişkileri dil-içi ve dil-dışı hâlin gerektirdiklerine göre kurduğu için de *etkilenen* bir yapıya

sahiptir. Bu karşılıklı etkileşim, eldeki edat tariflerine yansımamıştır. Bunun yanında, edat tariflerinin hemen tamamında, edatların *anlam* yükü taşımayan, *boş* kelimeler olduğu ifade edilmiştir. Buna rağmen edat türüne dâhil edilen kelimelerin tariflerinde genellikle “... *anlamında bir söz*”, “... *anlamında bir kelime*” gibi anlatımlar kullanılmıştır. Bu çalışmada, edat tariflerinin eksik kalan bu iki yönünü tamamlamak üzere, *anlam* kavramı, dil felsefesinin günümüzde yaygınlık kazanan *dil oyunları* (İng. *language games*) ve *söz edimi* (İng. *speech act*) yaklaşımları çerçevesinde yeniden ele alınmıştır. Buna göre bir kelimenin, tek başına iken delalet ihtimali bulunan anlamlardan ancak bir tanesi, kullanıldığı bağlama ve söyleyenin muradına uyan anlam olabilir. Muhtemel anlamlara nispetle *doğru* ve *yerinde* (Osm. *beliğ*, İng. *felicitious*) denebilecek bu *anlam*, söz sahibinin, söylediği söz ile kastettiği şeydir.

İşlev kelimesi, edat hakkında yapılan pek çok araştırma ve tarifte, *anlam* kelimesinin müteradifi olarak kullanılmıştır. Buna göre, mesela “*sebep-sonuç anlamında...*” tabiri ile “*sebep-sonuç işleviyle...*” tabirinin eşit anlatımlar olduğu var sayılmaktadır. Oysa bir kelimenin taşıdığı *anlam* ile kurduğu *ilişki* iki ayrı kategoridir ve birbirine karıştırılmamalıdır. Bu çalışmada, kullarıdaki *anlam-işlev* örtüşmesini aşabilmek amacıyla, *işlev* yerine *ilişki kurmak* ifadesi tercih edilmiştir. Ayrıca bu anlatım, edatların gördüğü işin mekanikliğini daha güçlü bir şekilde anlatabilmektedir.

Sözlük, bir dilin hakemidir. Üzerinde mutabakata varılamayan kavramlar için başvurulacak yetkili ve yetkin merci, sözlüklerdir. Bu çalışma esnasında, Türkçe sözlüklerin, özel olarak edat bahsinde yetersiz kaldıkları görülmüştür. Dil çalışmalarında konuların eksiksiz anlatılabilmesi ve anlaşılabilmesi için tariflerin de eksiksiz yapılması gereklidir. Tariflerde gösterilecek hassasiyet Türkçeyi öğrenmek ve öğretmek isteyen yerli yabancı herkese fayda sağlayacaktır. Bu çalışmada, yukarıda belirtilen hassasiyetler göz önünde

tutularak, *edatın* şu şekilde tarif edilebileceği sonucuna ulaşılmıştır:

Edatlar, isim ve fiilden farklı olarak müstakil anlamı bulunmayan, metnin unsurları arasında dil-içi ve dil-dışı bağlamın gerektirdiği ilişkileri yine bu bağlamın gerektirdiği şekilde kuran biçim birimleridir.

Birbiriyle tıpatıp örtüştüğü, aynı anlatıma göndermede bulunduğu var sayılan AMA, FAKAT, LAKİN, ANCAK, YALNIZ gibi bağlama edatları (bile!) kullanıldıkları cümleler arasında benzer bir ilişki (burada *tersinelik ilişkisi*) kursalar dahi her birinin kullanılacağı bağlam farklı olacağından *eşit anlatıma sahip olmayacaklardır*. Bu sebeple, sözlük, gramer ve müstakil çalışmalarda bu gerçeğin tam aksi yönündeki, “*a edatı eklendiği kelimelere x, y, z anlamlarını katar.*” şeklindeki izahlar yanlıştır, zira aynı türde ilişki kuran edatları incelemek demek, bunların dâhil olduğu bağlamları da incelemek demektir. Bu sebeple tarifler, *bağlamları*, bir başka deyişle (müteradif edatların birbirlerinden ayrıldıkları noktaları belirten) *karineleri* de içermelidir. Yani “*a edatı b durumunda/bağlamında x ilişkisini; c durumunda/bağlamında y ilişkisini, ç durumunda/bağlamında z ilişkisini kurar.*” şeklinde tarif cümleleri kurmak gerekir. Çalışmadaki edatların tamamı, elden geldiğince, bu yaklaşım çerçevesinde tarif edilmiştir.

Bir hâlin muktezasına uygun birden fazla kelime bulunabilir, fakat bunlar bir metne dâhil olmadan ve birbirleriyle birleşmeden önce ele alındığında, kelime anlamlarına delaletleri bakımından aralarında delalet *üstünlüğü* söz konusu değildir. İki edattan birini diğerine kıyasla üstün ya da yerinde (Osm. *belîğ*, İng. *felicitious*) kılan şey, kullanıldığı durumun gerekleri (Osm. *muktezâ-yı hâl*)dir. Örneğin, hem DE hem DAHI aynı ilişkiyi kurabilen edatlar olduğu hâlde, telaffuzda ahengi sağlayabilmek amacıyla *Said'de de* denilmeyip *Said'de dahi* denilmesi gibi. Genelde dil, özelde edat çalışmalarında *yerindelik* bahsine daha fazla önem verilmelidir, zira dil kullanıcıları açısından bir edatın yerinde kullanılışı hakkındaki bilgi, o edatın kökenine veya

kurduğu kelime grupları hakkındaki bilgiye kıyasla, daha önemli ve gereklidir. Metin oluşturmada başarının esas ölçüsü budur.

Görülen Kaynaklar.²⁷

- ABDULLAH RÂMİZ PAŞA [1818-1878]: *Emsile-i Türkiye*: Hazırlayan: Emir İçhem İDBEN, Ankara 1999, XXXIV+434 s. Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları: 716; Türkiye Türkçesi ve Tarihi Devirler Yazı Dilleri Gramerleri Projesi: 1
- ABÛ HAYYÂN [1256-1344]: *Kitâb al-idrâk li-lisân al-Atrâk*: [Hazırlayan] Ahmet CAFEROĞLU, İstanbul 1931, XI+186+158 [tıpkıbasım] s. Evkaf Matbaası
- ACARLAR, Kevser: “‘Mi’ Ekinin Türlü Kullanılışları”, *Türk Dili*: Ankara 1970 (Ağustos 1), XXII c. 227. sy. 358-363. ss.
- ACARLAR, Kevser: “Çıkma Durumuda (“den” Halinde) Sözcüklerin Tümcede Türlü Kullanılışları”, *Türk Dili*: Ankara 1971 (Nisan 1), XXIV. c. 235. sy. 34-37. ss.
- ACARLAR, Kevser: “Fiil Kiplerinde Anlam Kaymalarının Nedenleri”, *Türk Dili*: Ankara 1963 (Haziran), XX. c. 213. sy. 250-254. ss.
- ADAMOVIĆ, Milan: “Da/De İlgecinin Kaynağı”, *Türk Dili*: Çeviren: Aziz MERHAN, Ankara 2006 (Şubat), XCI. c. 650. sy. 175-181. ss.
- AĞAKAY, M[ehmet] Ali: “Soru Cümleleri Üzerine”, *Türk Dili*: Ankara 1952 (Eylül), I. c. 12. sy. 683-684. ss.
- AHMED CEVDET PAŞA [1823-1895]: *Belagat-ı Osmâniyye*: Hazırlayanlar: Turgut KARABEY, Mehmet ATALAY, Ankara 2000, XXIV+[1]+215 s. Akçağ Yayınları: 341 Kaynak Eserler: 91
- AHMED CEVDET PAŞA [1823-1895]: *Medhal-i Kavâ'id*: Hazırlayan: Nevzat ÖZKAN, Ankara 2000, XI+90+[56] s. Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları: 772; Türkiye Türkçesi ve Tarihi Devirler Yazı Dilleri Gramerleri Projesi: 7
- AHMED CEVDET PAŞA [1823-1895]: *Tertîb-i Cedîd Kavâ'id-i Osmâniyye*: Hazırlayan: Esra KARABACAK, Ankara 2007, [3]+II+161 s. Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları: 883; Türkiye Türkçesi ve Tarihi Devirler Yazı Dilleri Gramerleri Projesi: 18

²⁷ Bu kaynakçada, inceleme aşamasında görülen, fakat çalışmaya dahil edilmeyen veya edilmeye gerek görülmeyen yayımlar dercedilmiştir.

- AHMED RÂSİM [1864-1932]: *Yeni Usûl Mu'allim-i Sarf*: Hazırlayan: Suzan TOKATLI, Kayseri 2003, XI+125+[70] s. Laçın Yayınları Nu: 52; Çeviri Dizisi: 5
- AKALIN, Ş[ükrü] H[aluk]: "Eski Anadolu Türkçesinde Cümle Başı Edatlarıyla Kurulmuş Cümleler", *Türk Dili*: Ankara 1995 (Şubat), 518. sy. 156-163. ss.
- AKALIN, Şükrü Halûk: "Eski Anadolu Türkçesinde Çün, Çünkü, Çünkükim Cümle Başı Edatlarıyla Kurulmuş İsim Cümleleri", *IV. Uluslararası Türk Dili Kurultayı Bildirileri I (25-31 Eylül 2000)*: 1. c. Ankara 2007, 57-65. ss. Türk Dil Kurumu Yayınları: 856/I
- AKGÜL, Baki: "Edat Tümeçleri", *Türk Dili*: Ankara 1967 (Temmuz 1), XVI. c. 190. sy. 800-803. ss.
- AKGÜL, Baki: "Gene Edat Tümeçleri", *Türk Dili*: Ankara 1967 (Aralık 1), XVII. c. 195. sy. 248-249. ss.
- AKKUŞ, Muzaffer: "a/e Seslenme Edatının İşlevleri Üzerine Bir Araştırma", *V. Uluslararası Türk Dili Kurultayı Bildirileri I 20-26 Eylül 2004*: 1. c. Ankara 2004, 109-118. ss. Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları: 855/I
- AKSAN, Yeşim; Mustafa AKSAN: "Postpositions in Turkish: Adverbial Use and Aspectual Properties", *Studies in Turkish Linguistics Proceedings of the Tenth International Conference in Turkish Linguistics: İstanbul 2003*, 175-184 ss. Boğaziçi Üniversitesi Yayınları
- AKSOY, Ömer Asım [1898-1993]: *Dil Yanlıları (2000 Sözün Eleştirisi)*: Gözden geçirilmiş yeni baskı, İstanbul 2008, 374 s. İnkılâp Kitabevi
- AKTAŞ, Ayfer: "-DiktAn/-DUktAn Sonra Zarf-Fiili Üzerine Bir Araştırma", *Türk Dili*: Ankara 2001 (Eylül), 2001/II. c. 597. sy. 257-264. ss.
- AKTAŞ, Tahsin: "Metin Oluşumunda Bağlaçların Yeri", *Türk Dili*: Ankara 1994 (Ocak), 1994/I. c. 505. sy. 53-64. ss.
- ALPAY, Necmiye: *Türkçe Sorunları Kılavuzu*: İstanbul 2000 (Kasım), 254 s. Metis Yayınları
- ALTINÖRS, Atakan: *Dil Felsefesi Sözlüğü*: İstanbul 2000 (Kasım), 102 s. Paradigma Yayınları: 18; Felsefe Dizisi: 11
- ARSLAN, Hüsamettin: "Bağlam", *Sosyal Bilimler Ansiklopedisi*: İstanbul 1990 (Ekim), I. c. 114. s. Risale Basın-Yayın Ltd.

- ARSLAN, Z. Ceyda: “Türkçe’deki Ne-Soruları Üzerine Bir Çalışma”, *XII. Dilbilim Kurultayı Bildirileri 14-16 Mayıs 1998*: Hazırlayanlar: Yeşim AKSAN, Mustafa AKSAN, Mersin 1999, 117-126. s. Mersin Üniversitesi
- AŞKIN BALCI, Hülya; Alp KARATAY; Sabriye KARATAY: “İşlevleri Bakımından Kısasü’l-Enbiyâ ve Nehcü’l-Ferâdis’te Soru Cümleleri”, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi (Prof. Dr. Şinasi Tekin Özel Sayısı)*: Erzurum 2005, 27. sy. 77-101. ss.
- ATABAY, Neşe; Sevgi ÖZEL; Ayfer ÇAM: *Türkiye Türkçesinin Sözdizimi*: İstanbul 2003, 136 s. Papatya Yayıncılık, Dil Derneği Dizisi: 1
- ATABEY, İbrahim: “Cümle Bağlayıcıları ve Türkiye Türkçesindeki Kullanımı”, *Turcology in Turkey Selected Papers*: Edited by László KÁROLY, Szeged 2007, 39-54. ss. “Studia Uralo-Altaica 47” [Bu makale ayrıca şurada yayımlanmıştır: ÖKÜZCÜ, İbrahim: “Türkçe’de Cümle Bağlayıcıları”, *Folkloristik Prof. Dr. Umay GÜNAY Armağanı*: Ankara 1996, 247-265. ss.]
- ATALAY, Hâmit: *İngilizce-Türkçe Sözlük*: Ankara 1999, 2 cilt (1. cilt A-I XXXIII+1-1889; 2. cilt 1890-3734 s.) Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları: 714
- ATAY, Ayten: “Eski Türkçe ma/me Edatının Ağızlardaki Kalıntısı”, *Türk Dili*: Ankara 2002 (Ekim), LXXXIV. c. 610. sy. 826-828. s.
- AY, Özgür: “+(y)LA (<ile)” Ekinin Cümle Öğeleri Oluşturmadaki Yeri”, *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*: Afyon 2001 (Şubat), II. c. 2. sy. 253-260. ss.
- AYDIN, Mehmet: “da/de Edatı ile İlgili Yayımlanmış Bir Yazı Üzerine”, *Türk Dili*: Ankara 1999 (Ekim), 574. sy. 881-884. ss.
- BACANLI, Eyüp: “Türkçedeki Dolaylılık İşaretleyicilerinin Pragmatik Anlamları”, *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*: Ankara 2006 (Mart), 3. c. 1. sy. 35-47. ss.
- BALCI, Tahir: “Edat Bağlamında Sözcük Türlerine Yeni Bir Yaklaşım”, *Dil Dergisi*: Ankara 2003 (Ekim-Kasım-Aralık), 122. sy. 7-16. s.

- BANGUOĞLU, [Hasan] Tahsin: “Türk Grameri İçin Monografiler: II Türkçede Benzerlik Sıfatları”, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten 1957*: ²Ankara 1988, 13-27. ss. Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları: 165
- BARUTÇU ÖZÖNDER, [Fatma] Sema: “Türkçe Enklitik Edatlar Üzerine: Çı/Çu”, *IV. Uluslararası Türk Dili Kurultayı Bildirileri II (25-31 Eylül 2000)*: 2. c. Ankara 2007, 1427-1438. ss. Türk Dil Kurumu Yayınları: 856/II
- BARUTÇU ÖZÖNDER, [Fatma] Sema: “Türkçede Edat Kavramı”, *Türk Gramerinin Sorunları Toplantısı (22-23 Ekim 1993)*: Ankara 1995, 73-74. s. Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları: 600
- BARUTÇU ÖZÖNDER, F[atma] Sema: “Türkçe Enklitik Edatlar Üzerine çI/çU”, *Kök Araştırmaları*: Ankara 2001 (Güz), 3. c. 2. sy. 78-86. ss.
- BAYRAM, Ali: *İngilizcede ve Türkçede İlgeçler Karşılaştırmalı Bir İnceleme*: İstanbul 1979, 48 y. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi İngiliz Dili ve Edebiyatı Bölümü Yüksek Lisans Tezi
- Bergamalı Kadri: *Müeyyiretü'l Ulûm (Giriş-Metin-Sözlük-Terimler Dizini-Tıpkıbasım)*: Hazırlayan: Esra KARABACAK, Ankara 2002, XVI+104+[186] s. Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları: 801; Türkiye Türkçesi ve Tarihi Devirler Yazı Dilleri Gramerleri Projesi: 8
- BOLAT, Hasan: “‘Diye’ Sözcüğü ile Kurulan Yapıların Almanca’ya Aktarım Olanaklarının İncelenmesi”, *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*: Samsun 2004 (Kasım), 18. sy. 59-66. ss.
- BOLAT, Hasan: “Türkçe ve Almanca’da Bağlaçların Özne Yükleme Uygunluğuna Etkileri”, *Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*: Samsun 2002 (Kasım), 14. sy. 61-65. ss.
- BOLULU, Osman: “İlgeç ve Bağlaçların Anlatım Değeri”, *Türk Dili Dergisi*: İstanbul 1990 (Eylül-Ekim), 4. c. 20. sy. 8-13. ss.
- BOLULU, Osman: “Neden-Sonuç Tümcesi”, *Türk Dili Dergisi*: İstanbul 1996 (Mart-Nisan), 53. sy. 17-19. ss.
- BOLULU, Osman: “Türkçede Eklerin Önemi ve –den Eki”, *Türk Dili Dergisi*: İstanbul 1991 (Mart), 4. c. 23. sy. 40-44. ss.

- BOLULU, Osman: “Yine İlgeç ve Bağlaçlar”, *Türk Dili Dergisi: İstanbul* 1991 (Mayıs), 4. c. 24. sy. 48-53. ss.
- BÖREKÇİ, Muhsine: “Türkçe Öğretimi Bakımından Dil Bilgisi Terimi Olarak Olumluluk-Olumsuzluk Yerine Kılma-Oлма, Kılmama-Olmama”, *Atatürk Üniversitesi Kâzım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi (Dil Edinimi ve Dil Öğretimi 2001 Özel Sayısı)*: Erzurum 2001, 5. sy. 204-226. ss.
- BÖREKÇİ, Muhsine: “Türkçede Hâl Eklerinin İşlevsel Olarak Sınıflandırılması Üzerine Bir Deneme”, *IV. Uluslararası Türk Dili Kurultayı Bildirileri I (25-31 Eylül 2000)*: 1. c. Ankara 2007, 245-275. ss. Türk Dil Kurumu Yayınları: 856/I
- BULUT, Ali: “Arapça ve Türkçede İsim-Fiil-Ünlem Karşılaştırması Üzerine Bir Deneme”, *EKEV Akademi Dergisi*: Erzurum 2005 (Kış), 22. sy. 225-244. ss. Erzurum Kültür ve Eğitim Vakfı Yayınevi
- BURDURLU, İbrahim Zeki: “Dede Korkut Hikâyelerinde ‘Gibi, Benzer’ Edatları ile ‘Gibi’li Zarf Tümleçleri”, *Türk Folklor Araştırmaları*: İstanbul 1969 (Temmuz), 12. c. 240. sy. 5342-5343. ss.
- CEM, Ayşen: “Dilbilgisi Öğretiminde Biçim-Anlam-Kullanım Üçlüsü: Ders Malzemesi Hazırlama ve Uygulama Önerisi”, *Dil Dergisi*: Ankara 2005 (Nisan-Mayıs-Haziran), 128. sy. 7-24. ss.
- CİN, Ali: “Türkçede +sIz/+sUz Eki Üzerine”, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten 2004/I*: Ankara 2006, 19-43. ss. Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları: 875/I
- COŞKUN, Menderes: Sözü'n Büyüsü *Edebî Sanatlar* (Edebî Sanatlar Üzerine Mukayeseli Bir Araştırma): İstanbul 2007 (Kasım), 368 s. Dergâh Yayınları: 379; Türk Edebiyatı İnceleme: 43
- CÜNDİOĞLU, Düccane: Sözlü Kültür'den Yazılı Kültür'e *Anlam'ın Tarihi*: ³İstanbul 2005, 235 s. Kaknüs Yayınları: 274, Düccane CÜNDİOĞLU Kitaplığı: 4
- CÜRCÂNİ, Ali ibn Muhammed es-Seyyid eş-Şerîf [1340-1413]: *Tarifât Arapça-Türkçe Terimler Sözlüğü*: Tercüme ve şerh eden: Arif ERKAN, İstanbul 1997 (Nisan), 288 s. Bahar Yayınları Sözlük Serisi: 17
- ÇAĞATAY, Saadet: “Türkçede ki<erki”, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten 1963*: ²Ankara 1988, 245-250. ss. Atatürk

- Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları: 234
- ÇAĞMAR, M. Edip: “Kelime Çeşidi Olan *Harfin* Tanımına ve Özelliklerine Eleştirel Bir Yaklaşım”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*: Ankara 2002, XLIII. c. 2. sy. 391-403. ss.
- ÇAKIR, Cemal: “Anlamın Bağlam Açısından İncelenmesi: Kökanlambilim ve Artanlambilim”, *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*: Ankara 2003, 24. c. 3. sy. 245-255. ss.
- ÇELİK, Mehmet: “*da*’nın İşlevleri”, *Dilbilim Araştırmaları 1999*: İstanbul 1999, 25-32. ss. Simurg Yayıncılık [Eleştirisi: AYDIN, Mehmet: “*da/de* Edatı ile İlgili Yayımlanmış Bir Yazı Üzerine”, *Türk Dili*: Ankara 1999 (Ekim), 574. sy. 881-884. ss.]
- ÇIKAR, Mehmet Şirin: *Nahivciler ile Mantıkçılar Arasındaki Tartışmalar*: İstanbul 2009 (Şubat), 200 s. İSAM Yayınları: 53, Doktora Tezleri Dizisi: 14
- DELİCE, Tuna Beşen: “Türkmen Türkçesinde –*dAn* Ekiyle Edatlaşan Sözcüklerin İşlevleri”, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*: Erzurum 2006, 29. sy. 53-68. ss.
- DEMİR, Celal: “Türkçe Öğretimindeki Gramer Terimler ile İlgili Bazı Düşünceler (Zarf ve Zarf Tümleçleri Üzerine)”, *IV. Uluslararası Türk Dili Kurultayı Bildirileri I (25-31 Eylül 2000)*: 1. c. Ankara 2007, 391-415. ss. Türk Dil Kurumu Yayınları: 856/I
- DEMİR, Necati: “Eski Türkiye Türkçesinde ‘*ola*’ Edatı”, *Türklük Bilimi Araştırmaları*: Sivas 1996, 2. sy. 177-186. ss.
- DEMİRAY, Kemal: “Edat Tümleçleri Konusundan Doğan Düşünceler”, *Türk Dili*: Ankara 1967 (Ekim 1), XVII. c. 193. sy. 16-18. ss.
- DEMİRCAN, Ömer: “‘*Bile*’ ile Yüklem Ardında Odaklama”, *Türk Dili Dergisi*: İstanbul 2004 (Temmuz-Ağustos), 18. c. 103. sy. 10-13. ss.
- DEMİRCAN, Ömer: “-*la* eki ile ‘Eylem-dışı Sözcük’lere *Sağla-Neden Ol-* Anlamı Yükleme”, *Türk Dili Dergisi*: İstanbul 2003 (Kasım-Aralık), 17. c. 99. sy. 10-14. ss.
- DEMİRCAN, Ömer: “Odaklayıcı ‘*dÄ*’ ve Yüklem Ardına Konumlama 1”, *Türk Dili Dergisi*: İstanbul 2004 (Mart-Nisan), 17. c. 101. sy. 10-14. ss.

- DEMİRCAN, Ömer: “Odaklayıcı ‘dÄ’ ve Yüklem Ardına Konumlama 2”, *Türk Dili Dergisi*: İstanbul 2004 (Mayıs-Haziran), 17. c. 102. sy. 10-14. ss.
- DEMİRCAN, Ömer: “Türkçede Bağlam İşlevleri ve Bağlayıcılar”, *Türk Dilbilimi Konferansı Bildirileri 9-10 Ağustos 1984*: Editörler: Ayhan AKSU KOÇ, Eser ERGUVANLI TAYLAN, İstanbul 1986 (Şubat), 31-48. ss. Boğaziçi University Publications No: 400
- DENY, Jean: *Türk Dili Grameri (Osmanlı Lehçesi)* [Asıl adı: *Grammaire de la langue Turque (Dialecte Osmanli)*]: Tercüme eden: Ali Ulvi ELÖVE, İstanbul 1941, [XXI]+[XXII]+1142 s. Maarif Vekâleti Yayınları
- DİLÂÇAR, A[gop]: “Türk Fiilinde ‘Kılınış’la ‘Görünüş’ ve Dilbilgisi Kitaplarımız”, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten 1973-1974*: Ankara 1974, 159-171. ss. “Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları”
- DİZDAROĞLU, Hikmet: “Edat Tümleçleri Üzerine”, *Türk Dili*: Ankara 1968 (Şubat 1), XVII. c. 197. sy. 579-582. ss.
- DİZDAROĞLU, Hikmet: *Tümcebilgisi*: Ankara 1976, 522+[2] s. “Türk Dil Kurumu Yayınları: 426”
- DURUSOY, Ali: “Aristoteles’ten Gazzâlî’ye Klasik Mantıkta Anlam Kuramı”, *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 2005/1*: İstanbul 2005, 28. sy. 37-52. ss.
- DURUSOY, Ali: “Olanak, Olasılık ve Olabilirlik (İmkân, İhtimal ve Kuvve)”, *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*: İstanbul 2004, 27. sy. 121-134. ss.
- EBUZZİYA TEVFİK: *Ne Edat-ı Nefyi Hakkında Tetebbuat*: Konstantiniyye 1909, 84 s.
- EFENDİOĞLU, Süleyman: “Cümle Menşeli Edatlar”, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*: Erzurum 2006, 31. sy. 193-207. ss.
- EKİCİ, Erhan: “İlgeçler ve Bağlaçlar Üzerine”, *Türk Dili Dergisi*: İstanbul 1991 (Ocak), 4. c. 22. sy. 30-32. ss.
- El-kavânînü’l-küllîyye li-zabti’l-lügati’t Türkiyye*: Hazırlayanlar: Recep TOPARLI, M. Sadi ÇÖĞENLİ, Nevzat H. YANIK, Ankara 1999, VIII+137+[1]+[84] s. Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları: 728; Türkiye Türkçesi ve Tarihi Devirler Yazı Dilleri Gramerleri Projesi: 3

- EMİROĞLU, İbrahim: *Mantık Yanlıları*: İstanbul 1993, 256 s. Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları Nu.: 70
- EMRE, Ahmet Cevat: “Orta Öğretimde Gramer I: Gramerlerin Kısa Bir Tenkidi”, *Türk Dili-Belleten*: Ankara 1941 (Mart), II. seri, 7-8. sy. 59-79. ss.
- EMRE, Ahmet Cevat: *Türkçe Sarf ve Nahiv Eski Lisân-ı Osmânî Sarf ve Nahiv*: Hazırlayanlar: Gülden SAĞOL [SERTKAYA], Erdal ŞAHİN, Nurgül YILDIZ, Ankara 2004, XLIII+340+[216] s. Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları: 849; Türkiye Türkçesi ve Tarihi Devirler Yazı Dilleri Gramerleri Projesi: 14
- [EMRE.] Ahmet Cevat: *Yeni Türkçe Gramer* (Dördüncü Kitap/Orta Mektep Birinci Sene): İstanbul 1932, 190+[2] s. Hilmi Kitaphanesi
- ERASLAN, Kemal: “Bar ve Yok Kelimelerinin Cümle Kuruluşundaki Yeri”, *Uluslararası Türk Dili Kongresi 1988 (26 Eylül 1988-3 Ekim 1988)*: Ankara 1996, 457-464. ss. Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları: 655
- ERDEM, Mevlüt: “Zamirler Anlamlı Kelimeler midir Yoksa Görevli Kelimeler mi?”, *Türk Dili*: Ankara 2005 (Mayıs), LXXXIX. c. 641. sy. 444-449. ss.
- ERGİN, Muharrem: *Türk Dil Bilgisi*: ⁴İstanbul 1972, XXVII+384 s.
- ERGUVANLI TAYLAN, Eser: “Semi-grammaticalized Modality in Turkish”, *Studies on Turkish and Turkic Languages Proceedings of the Ninth International Conference on Turkish Linguistics Oxford, August 12-14, 1998*: Wiesbaden 2000, 133-142. ss. Turcologica Band 46
- ERGUVANLI TAYLAN, Eser: “Some Aspects of Negation in Turkish”, *Türk Dilbilimi Konferansı Bildirileri 9-10 Ağustos 1984*: Editörler: Ayhan AKSU KOÇ, Eser ERGUVANLI TAYLAN, İstanbul 1986 (Şubat), 159-177. ss. Boğaziçi University Publications No: 400
- ERGUVANLI TAYLAN, Eser: “Türkçe’de Tümce Yapısına Sahip Tümleş Yantümceleri”, *Doğan Aksan Armağanı*: Ankara 1998, 155-164. ss. Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi

- ERİŞEK, Özcan: *Çeviri Sorunu Olarak Niteleme İlgeçleri Almanca-Türkçe Karşılaştırmalı Bir Çalışma*: Mersin 1998, 299 s. Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Alman Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi
- ERKMAN AKERSON, Fatma: “Türkçede Eş İşlevli Dilbilgisel Yapıların Kullanım Değerleri-Ortaçlı Yapılar-”, *VII. Dilbilim Kurultayı Bildirileri 13-14 Mayıs 1993*: Ankara 1993, 95-103. ss. Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayını
- ERKMAN AKERSON, Fatma: *Anlam-Çeviri-Karşılaştırma Bizim Dilimizden Öteki Dile-Öteki Dilden Bizim Dilimize*: İstanbul 1991, 149 s. ABC Kitabevi
- ERTEN, Münir: “+sİz Olumsuzluk Eki midir”, *Turkish Studies*: 2007, 2. c. 1168-1173. ss.
- [ERTOP.] KONUR: “Ve”, *Türk Dili*: Ankara 1957 (Aralık 1), VII. c. 75. sy. 119-121. ss.
- FÂRÂBÎ [870-950]: *Kitâbu'l Burhân*: Tercüme: Ömer TÜRKER, Ömer Mahir ALPER, İstanbul 2008 (Aralık), [7]+72+72 s. Klasik Yayınları: 50, Düşünce İslam Felsefesi: 7
- FERAH, Aysel: “Düşünce ve Bilgi Yapılarının Oluşumu Açısından Zarf ve Edatlar”, *V. Uluslararası Türk Dili Kurultayı Bildirileri I 20-26 Eylül 2004*: Ankara 2004, 1159-1196. ss. Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları: 855/I
- FISKE, John: *İletişim Çalışmalarına Giriş* [Asıl adı: *Introduction to Communication Studies*]: Çeviren: Süleyman İRVAN, ²Ankara 2003, 246 s. Bilim ve Sanat Yayınları
- FİDAN, Özden: “Dilbilgisi Öğretiminde Söylem-Dil Bilgisi Yaklaşımı: Eski Köye Yeni Âdet mi, Yoksa ‘Biz Bunu Zaten Yapıyoruz’ mu?”, *Dil Dergisi*: Ankara 2005 (Nisan-Mayıs-Haziran), 128. sy. 25-36. ss.
- GENCAN, Tahir Nejat: “Edat Tümleçleri”, *Türk Dili*: Ankara 1967 (Eylül 1), XVI. c. 192. sy. 907-911. ss. [Bu yazının eleştirisi için bkz. AKGÜL, Baki: “Gene Edat Tümleçleri”, *Türk Dili*: Ankara 1967 (Aralık 1), XVII. c. 195. sy. 248-249. ss.]
- GENCAN, Tahir Nejat: “Edatlar ve Edat Tümleçleri”, *Türk Dili*: Ankara 1968 (Mart 1), XVII. c. 198. sy. 680-684. ss.

- GENCAN, Tahir Nejat: “Ne...ne Bağlacı Üzerine”, *Türk Dili*: Ankara 1970 (Ocak), XXI. c. 220. sy. 264-274. ss. [Bu yazı ayrıca şurada yayınlanmıştır: *Türk Dil Kurumu: Dil Bilgisi Sorunları II*: Ankara 1972, 320-336. ss.]
- GÖKNEL, Yüksel: *Modern Türkçe Dilbilgisi*: İzmir 1974, 187 s. Esen Kitap ve Kırtasiye Evi
- GÖKSEL, Aslı; Celia KERSLAKE: *Turkish: A Comprehensive Grammar*: London & New York 2005, XL+580 p. Routledge
- GRØNBECH, K[aare] [1901-1957]: *Türkçenin Yapısı* [Asıl adı: *Der türkische Sprachbau*]: Çeviren: Mehmet AKALIN, Ankara 1995, 148 s. Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları: 609
- GRÜNBERG, Teo: *Anlam Kavramı Üzerine Bir Deneme*: ²İstanbul 2006 (Kasım), 383 s. Yapı Kredi Yayınları: 2410, Cogito: 148
- GÜLER, İsmail: “Arapça’da Sözcük ve Biçimbirim”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*: Bursa 2005, 14. c. 1. sy. 111-121. ss.
- GÜLSEVİN, Gürer: “Türkiye Türkçesinde Birleşik Zarf-Fiiller”, *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*: Afyon 2001 (Şubat), II. c. 2. sy. 125-143. ss.
- GÜNAY, V[eli] Doğan: *Dil ve İletişim*: İstanbul 2004, 282 s. Multilingual
- GÜNAY, V[eli] Doğan: *Sözcükbilime Giriş*: İstanbul 2007, 311 s. Multilingual
- GÜRKAN, Ali: *Kıbrıs Ağzında Edatlar Bağlaçlar ve Ünlemlerin Kullanım Özellikleri*: [Lefkoşa] 1997, IX+172 s. “KKTC Milli Eğitim, Kültür ve Gençlik Spor Bakanlığı Yayınları: 37”
- GÜRSES, Reşide: “Ve’nin Yazımı Üzerine”, *Türk Dili*: Ankara 2004 (Kasım), LXXXVIII. c. 635. sy. 692-694. ss.
- GÜVEN, Mine: “Çoktan Belirtecinin Anlamsal Özellikleri Üzerine”, *Dilbilim Araştırmaları 2005*: İstanbul 2005, 45-53. ss. Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi
- HACIEMİNOĞLU, M[ehmet] Necmettin: “da/de Edatı Üzerine”, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*: İstanbul 1968 (Ekim 1), XVI. c. 81-100. ss.

- HACİEMİNOĞLU, M[ehmet] Necmettin: *Türk Dilinde Edatlar*: İstanbul 1971, XI+VIII+335+[1] s. “İllî Eğitim Bakanlığı Yayınları, Öğretmen Kitapları Dizisi: 193
- Halit Ziya Bey: *Kavâid-i Lisân-ı Türkî* (Türkçe Dil Bilgisi): Hazırlayan: Kaya TÜRKAY, Ankara 1999, IX+96+[77] s. Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları: 707; Türkiye Türkçesi ve Tarihi Devirler Yazı Dilleri Gramerleri Projesi: 2
- HATİBOĞLU, Vecihe: *Dilbilgisi Terimleri Sözlüğü*: ²Ankara 1972, 145 s. “Türk Dil Kurumu Yayınları”
- İLGİN, Leyla: “Yazılı Kullanımda Tümce Bağlama”, *XI. Dilbilim Kurultayı Bildiriler 22-23 Mayıs 1997*: Hazırlayanlar: Deniz ZEYREK, Şükriye RUHI, Ankara 1997, 47-59. s. ODTÜ Eğitim Fakültesi Yabancı Diller Eğitimi Bölümü
- İLGİN, Leyla; Nalan BÜYÜKKANTARCIOĞLU: “Türkçede ‘yani’ Sözcüğünün Kullanımı Üzerine Bir İnceleme”, *VIII. Dilbilim Kurultayı Bildirileri*: İstanbul 1994, 24-38. ss. İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi
- İLHAN, Cengiz: [Mecelle] *Hukukun Doksan Dokuz İlkesi*: İstanbul 2003 (Ekim), XXVI+86 s. Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı
- İŞSEVER, Selçuk: “Kullanımsal İşlevleri Açısından Türkçedeki Bağlaçlar”, *X. Dilbilim Kurultayı Bildirileri 22-24 Mayıs 1996 (İzmir)*: (Bornova) İzmir 1996, 83-94 s. Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları
- İŞSEVER, Selçuk: *Türkçe Metinlerdeki Bağlantı Öğelerinin Metinbilim ve Kullanımbilimi Açısından İşlevleri*: Ankara 1995, III+205 y. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dilbilim Bölümü Yüksek Lisans Tezi
- KANTARCI, İrfan: “‘Diye’ Kelimesi Üzerine”, *Türk Dili*: Ankara 1967 (Mayıs 1), XVI. c. 188. sy. 661-662. ss.
- KARA, Funda: “Edat ve Zarf Üzerine Bazı Düşünceler”, *Turkish Studies*: 2009 (Bahar), 4/3. c. 1281-1300. ss.
- KARA, Ömer: *Arap Dilbilimindeki ‘Terâdüf’ ve ‘Furûk’ Argümanlarının Mukayeseli Tahlili -El-Furûku’l-Luğaviyye’ye Giriş (III)-* 2004:
- KARAHAN, Leylâ: “Vurgulama İşlevli Dil Birimleri Üzerine”, *Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Kongresi 27-28 Ağustos 2007 UTEK 2007 Bildiriler*: İstanbul 2009, 1. c. 313-321. ss. İstanbul Kültür Üniversitesi Yayınları: 95

- KARPUZ, H. Ömer; Ahmet AKÇATAŞ: “Metinde Anlam Bağları Üzerine”, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*: Erzurum 2001, 18. sy. 37-47. s.
- KARPUZ, H[acı] Ömer: “Türkiye Türkçesinde Zarf Yapan Morfemlerin İşlevsel Dağılımları”, *IV. Uluslararası Türk Dili Kurultayı Bildirileri I (25-31 Eylül 2000)*: I. c. Ankara 2007, 993-1006. ss. Türk Dil Kurumu Yayınları: 856/I
- KAŞGARLI, S. Mahmut: “Uygur Türkçesindeki LA Edatı Üzerine”, *V. Uluslararası Türk Dili Kurultayı Bildirileri II 20-26 Eylül 2004*: 2. c. Ankara 2004, 1731-1735. ss. Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları: 855/II
- KAYA, Ceval: “Tasdik ve Ret Gerektiren Olumsuz Soruların Cevabı Olarak ‘Evet’ ve ‘Hayır’ın Kullanımı”, *Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Uluslararası V. Dil, Yazın, Değişbilim Sempozyumu Dilbilim, Dil Öğretimi ve Çeviribilim Yazıları*: I. c. Ankara 2006 (Mayıs), 112-116. ss. Pegem A Yayıncılık
- KAYMAZ, Zeki: “Türkçede Soru Yapma Şekilleri ve Anlam Özellikleri”, *IV. Uluslararası Türk Dili Kurultayı Bildirileri II (25-31 Eylül 2000)*: 2. c. Ankara 2007, 1025-1047. ss. Türk Dil Kurumu Yayınları: 856/II
- KAYNAK [ADALI], Oya: “Türkçede Bağlaçlar”, *Türk Dili*: Ankara 1969 (Şubat 1), XIX. c. 209. sy. 697-705. ss.
- KEKLİK, Nihat: *Fârâbî Mantığı (İsâgüci-Kategoriler-Levâhik)*: İstanbul 1970, 94 s. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları No: 1405
- KILIÇ, Veysel: *Dilin İşlevleri ve İletişim Dilbilim Açısından Kuramsal Bir Çalışma*: İstanbul 2002 (Kasım), XII+13-160 s. Papatya Yayıncılık
- KIRAN, [EZİLER] Ayşe; Zeynel KIRAN: *Yazınsal Okuma Süreçleri (Dilbilim, Göstergebilim ve Yazınbilim Yöntemleriyle Çözümlemeler)*: Ankara ²2003 (Ocak), 333 s. “Seçkin Yayıncılık”
- KIRAN, Zeynel; Ayşe [EZİLER] KIRAN (Yayına Hazırlayan): *Dilbilime Giriş (Dilbilgisinden Dilbilime)*: ²Ankara 2002 (Ekim), 330 s. Seçkin Yayıncılık
- KOCAMAN, Ahmet (Yayına Hazırlayan): *Söylem Üzerine*: ²Ankara 2003, [5]+121 s. Metu Press

- KOCAMAN, Ahmet: “Dilde Bağlam ve Anlam İlişkileri Üzerine”, *Türk Dili*: Ankara 1979 (Mayıs), XXXIX. c. 332. sy. 397-401. ss.
- KOCAMAN, Ahmet: “Türkçede Kip Olgusu Üzerine Görüşler”, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten 1980-1981*: Ankara 1983, 81-85. ss. Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları
- KOCAMAN, Ahmet; Necdet OSAM: *Uygulamalı Dilbilim-Yabancı Dil Öğretimi Terimleri Sözlüğü*: Ankara 2000 (Ekim), 151 s. Hitit Yayınları
- KOÇ, Nurettin: “-ca Eki Üzerine”, *Türk Dili*: Ankara 2000 (Mayıs), 505-514. ss.
- KOÇ, Nurettin: *Yeni Dilbilgisi*: ³İstanbul 1996, 742 s. İnkılâp Kitabevi
- KONONOV, A[ndrey] N[ikolayeviç]: “Türkçede Birleşik Cümle Problemi”, *VIII. Türk Dil Kurultayında Okunan Bilimsel Bildiriler 1957*: Ankara 1960, 175-179. ss. Türk Dil Kurumu Yayınlarından Sayı: 179
- KORKMAZ, Zeynep: “Türkçede Edat Konusu ve Gramerlerimizde Bu Konu ile İlgili Sınıflandırma Sorunu”, *Hasan Eren Armağanı*: Ankara 2000, 226-236. ss. Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları: 773
- KORKMAZ, Zeynep: “Türkçede *ok/ök* Kuvvetlendirme (İntensivum) Edatı Üzerine”, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten 1961*: ²Ankara 1988, 13-29. ss. Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları: 165
- KORKMAZ, Zeynep: “Türkiye Türkçesinin *ki* Bağlama ve Şüphe Edatları Arasındaki Yapı ve Görev Ayrılığı”, *Necati Lugal Armağanı*: Ankara 1968, 389-395. ss. Türk Tarih Kurumu Yayınlarından VII. Seri-Sa.⁵⁰
- KORKMAZ, Zeynep: “*uçun~üçün~için* v.b. Çekim Edatlarının Yapısı Üzerine”, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten 1961*: ²Ankara 1988, 31-35. ss. Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları: 165
- KORKMAZ, Zeynep: *Türkçede Eklerin Kullanılış Şekilleri ve Eklerin Kalıplaşması Olayları*: ³Ankara 1994, X+92 s. Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları: 598
- KORKMAZ, Zeynep: *Türkiye Türkçesi Grameri (Şekil Bilgisi)*: Ankara 2003, CXVI+1224 s. Atatürk Kültür, Dil ve Tarih

- Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları: 827, Türkiye Türkçesi ve Tarihî Devirler Yazı Dilleri Gramerleri Projesi: 9
- KORNFILT, Jaklin: *Turkish* [=Türkçe]: London&New York 1997, XXXI+[1]+ 575 s. Routledge Yayınevi
- KÖLLER, Wilhelm: “Dilbilgisi ve Dilbilgisi Dersi”, *Alman Dili ve Edebiyatı Dergisi (Cumhuriyetin 75. Yılına Armağan Sayısı 1998)*: Aktaran: Fatma ERKMAN AKERSON, İstanbul 1999, XI. c. 113-137. ss. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları
- KÜÇÜK, Sabahattin: “Türkçede Şüphe Bildiren ki Edatı Üzerine”, *Türk Dili*: Ankara 1987 (Haziran), LII. c. 426. sy. 367-372. ss.
- LEWIS, Geoffrey L.: *Turkish Grammar* [=Türkçe Dil Bilgisi]: ²Oxford 2000, XXII+[2]+300 s. “Oxford Üniversitesi Yayınları” [Tanıtması: A[gop] DİLÂÇAR: “Turkish Grammar”, *Türk Dili*: Ankara 1968 (Mart), XVII. c. 198. sy. 727-728. ss. Bu yazı ayrıca şurada yayınlanmıştır: Türk Dil Kurumu: *Dil Bilgisi Sorunları II*: Ankara 1972, 192-195. ss.]
- Li, Yong-Söng: *Türk Dillerinde Son Takılar*: İstanbul 2004 (Kasım), 912 s. “Türk Dilleri Araştırmaları Dizisi: 40”
- LYONS, John: “Anlam Çözümlemesi”, *Terimden Anlama Dilbilim Yazıları*: Derleyen ve Çeviren: Mustafa DURAK, İstanbul 2005, 66-91. ss. Multilingual
- LYONS, John: *Kuramsal Dilbilime Giriş*: Türkçesi: Ahmet KOCAMAN, Ankara 1983, 449 s. Türk Dil Kurumu Yayınları: 512
- MALKOÇ, Abdülhak: *Japonca'da İlgeçler*: Ankara 1991, [5]+XVII+65 s. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doğu Dilleri ve Edebiyatları Japon Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi
- MANASTIRLI MEHMED RIF'AT: *H'âce-i Lisân-ı °Osmânî [III. Cild Tatbikât-ı Mürekkebat, 1. Kitâb Nahv-i Türkî, 3. Makâle Edevât]*: [İstanbul] 1311 [1893-1894], 59-104. ss. Kitabhâne-i Kasbâr
- MANSUROĞLU, Mecdut [1910-1960]: “Türkçede Cümle Çeşitleri ve Bağlayıcıları”, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten 1955*: ²Ankara 1988, 59-71. ss. Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları: 159

- MARTINET, André [1908-1999]: *İşlevsel Genel Dilbilim* [Asıl adı: *Éléments de linguistique générale*]: Çeviren: Berke VARDAR, ²İstanbul 1998 (Mayıs), 248 s. Multilingual
- MEHMEDOĞLU, Alâeddin: “Türkiye Türkçesinde Bazı Gramer Terim ve Anlayışları Üzerine”, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten 2002/II*: Ankara 2006, 105-126. ss. Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları: 874/II
- MEHMEDOĞLU, Alaeddin; Hatire A. ALİYEVA: “Bağlaç ve Virgül Üzerine”, *Türk Kültürü*: Ankara 2000 (Haziran), XXXVIII. Yıl, 446. sy. 341-346. ss.
- Mehmet Sadık: *Üss-i Lisân-ı Türkî*: Hazırlayanlar: Recep TOPARLI, Ali ILGIN, Ankara 2006, X+81 s. Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları: 867; Türkiye Türkçesi ve Tarihi Devirler Yazı Dilleri Gramerleri Projesi: 15
- MENABİT, Ciden Sena: “Ne...ne’li veya Ne...ne de’li Bağlama Edatlarında Olumsuzluk Sorunu”, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten 2004/I*: Ankara 2006, 71-91. ss. Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları: 875/I
- MENABİT, Ciden Sena: *Cümle Bilgisi Açısından Ne...Ne..., Hem...Hem, Ya...Ya, İster...İster Bağlama Edatları*: Ankara 2001, V+126+[2] s. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Yeni Türk Dili Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi
- MİHÇIOĞLU, Cemal: “‘Ve’ Bağlacından Nasıl Kurtuluruz?”, *Türk Dili*: Ankara 1975 (Nisan 1), XXXI. c. 283. sy. 253-261. ss.
- Mufassal Yeni Sarf-ı Osmânî* İkinci Seneye Mahsus: Hazırlayan: Recep TOPARLI, Ankara 2003, V+131 s. Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları: 834; Türkiye Türkçesi ve Tarihi Devirler Yazı Dilleri Gramerleri Projesi: 10
- NALBANT, Mehmet Vefa: “Evet Kelimesinin Kökeni Üzerine”, *Dil ve Edebiyat Araştırmaları Sempozyumu 2003 (Mustafa CANPOLAT Armağanı)*: Ankara 2003 (Aralık), 109-117. ss.
- NALBANT, Mehmet Vefa: “Türkçe Enklitik Edatı ‘La’”, *V. Uluslararası Türk Dili Kurultayı Bildirileri II 20-26 Eylül 2004*: 2. c. Ankara 2004, 2157-2173. ss. Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları: 855/II

- OKTAR, Lütfiye: “Açıklayıcı Anlatım Biçimli Türkçe Paragraflarda Belirgin Retorik Düzenek”, *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*: Ankara 1992, 8. c. 3. sy. 69-81. ss.
- ORUÇ, Birsal: “Türkiye Türkçesinde Kullanılan Çekim Edatları Üzerinde Görüş Farklılıklarından Kaynaklanan Problemler”, *Türk Gramerinin Sorunları II*: Ankara 1999, 421-430. s. Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları: 748
- ORUÇ, Birsal: *Oğuz Grubunda Edatlar*: İstanbul 1994, 676 s. İstanbul Üniversitesi Yayınlanmamış Doktora Tezi
- OZİL, Şeyda: “Türkçede Eş İşlevli Dilbilgisel Yapılar –Ortaçlar ve Koşul Tümceleri”, *VII. Dilbilim Kurultayı Bildirileri 13-14 Mayıs 1993*: Ankara 1993, 85-94. ss. Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayını: 371
- ÖKÜZCÜ, İbrahim: “Türkçe’de Cümle Bağlayıcıları”, *Folkloristik / Prof. Dr. Umay GÜNAY Armağanı*: Ankara 1996, 247-265. ss. [Bu makale ayrıca şurada yayımlanmıştır: ATABEY, İbrahim: “Cümle Bağlayıcıları ve Türkiye Türkçesindeki Kullanımı”, *Turcology in Turkey Selected Papers*: Edited by László KÁROLY, Szeged 2007, 39-54. pp. “Studia Uralo-Altaica 47”]
- ÖNER, Mustafa: “Türkçede Edatlı (Sentaktik) İsim Çekimi”, *Türk Dili*: Ankara 1999 (Ocak), 1999/1. c. 565. sy. 10-18. ss.
- ÖNER, Mustafa: “Türkçede –lɨg>-lɨ Ekli Niteleme Sözcüklerinin Edatlaşması”, *V. Uluslararası Türk Dili Kurultayı Bildirileri II 20-26 Eylül 2004*: 2. c. Ankara 2004, 2239-2251. ss. Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları: 855/II
- ÖZ ÖZCAN, Aynur: “Özbek ve Türkiye Türkçesinde ‘Olasılık-Tahmin’ Bildiren Modal Sözcükler”, *V. Uluslararası Türk Dili Kurultayı Bildirileri II 20-26 Eylül 2004*: 2. c. Ankara 2004, 2253-2264. ss. Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları: 855/II
- ÖZÇELİK, Sadettin: “Türkiye Türkçesinde Benzetme-Benzerlik Kavramları ve Bu Kavramları Sağlayan Ekler Üzerine”, *İlmi Araştırmalar*: İstanbul 2004 (Güz), 17. sy. 143-154. ss. İlim Yayıncılık Cemiyeti
- ÖZKAN, Bülent: “Türkçede Dilbilgisel Terim Olarak ‘Olumlama’ ve ‘Olumsuzlama’”, *Çukurova Üniversitesi*

- Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*: Adana 2006, 15. c. 1. sy. 269-282. ss.
- ÖZKAN, Nevzat: “Gagavuz Türkçesinde ‘Nasıl’ ve ‘Nicä’ Sözcüklerinin Kullanılışı”, *IV. Uluslararası Türk Dili Kurultayı Bildirileri II (25-31 Eylül 2000)*: 2. c. Ankara 2007, 1395-1403. ss. Türk Dil Kurumu Yayınları: 856/II
- ÖZSOY, A[yşe] Sumru: “Türkçenin Yantümce Yapısı”, *Uygulamalı Dilbilim Açısından Türkçenin Görünümü*: Ankara 1994 (Nisan), 105-112. ss. Dil Derneği Yayınları: 5
- ÖZSOY, A[yşe] Sumru: *Türkçe Turkish*: İstanbul 1999 (Mayıs), XII+384 s. Boğaziçi Üniversitesi Yayınları: 657
- ÖZSOY, A[yşe] Sumru; Eser E[RGUVANLI] TAYLAN: “Türkçe’nin Neden Gösteren İlgeç Yantümceleri”, *Dilbilim Araştırmaları 1998*: Ankara 1998, 116-125. ss.
- PALMER, F[rank] R[obert]: *Semantik Yeni Bir Anlambilim Projesi* [Asıl adı: *Semantics -A New Outline-*]: Çeviren: Ramazan ERTÜRK, Ankara 2001, 196 s. Kitâbiyat Yayınları
- PUL, Mehmet: *Türkiye Türkçesinde Edat*: Sakarya 2002, 125 y. Sakarya Üniversitesi Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi
- RUHİ, Şükriye: “Restrictions on the Interchangeability of Discourse Connectives: A Study on *ama* and *fakat*”, *The Mainz Meeting Proceedings of the Seventh International Conference on Turkish Linguistics*: Wiesbaden 1998, 135-153. ss. Turcologica Band 32
- RUHİ, Şükriye: “Yazılı Öykü Anlatımını Düzenlemede Tümce Başında Kullanılan Bağlaçların İşlevi”, *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*: Ankara 1992, 8. c. 3. sy. 247-261. ss.
- RUHİ, Şükriye; Deniz ZEYREK; Necdet OSAM: “Türkçede Kiplik Belirteçleri ve Çekim Ekleri İlişkisi Üzerine Bazı Gözlemler”, *IX. Dilbilim Kurultayı 25-27 Mayıs 1995*: Bolu 1995, 307-315. ss. Abant İzzet Baysal Üniversitesi Yayınları
- [SANDER,] Midhat Sadullah [1892-1961]: *Türkçe Yeni Sarf ve Nahiv Dersleri*: Hazırlayanlar: Tuncer GÜLENSOY, Mustafa FİDAN, Ankara 2004, XVI+[1]+398 s. Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları: 846; Türkiye Türkçesi ve Tarihi Devirler Yazı Dilleri Gramerleri Projesi: 13

- SARAÇ, M. A. Yektâ: *Klâsik Edebiyat Bilgisi Belagat*: 2İstanbul 2001, 295 s. Bilimevi Basın Yayın Ltd. Şti.
- SARRAÇ, Deniz: *Türkiye Türkçesinde Çekim Edatları ve Çekim Edatı Olarak Kullanılan İsimler*: Ankara 1995, 211 y. Gazi Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi
- SAVRAN, Hülya: “Uygurca ve Orta Türkçe Dönemindeki ‘Kim’li Birleşik Cümlelerde Şartlı Yardımcı Cümleler ve Bu Cümlelerin Ana Cümleye Katılma Şekilleri”, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*: İstanbul 2004, XXXI. c. 319-336. ss. İstanbul Üniversitesi Yayınları No: 4501
- SAVRAN, N. Zehra: “Almancada Adillaşabilen Belirteçler Acaba Türkçede de Adillaşabiliyor mu?”, *Dil Dergisi*: Ankara 2002 (Mart-Nisan), 113. sy. 51-64. ss.
- SEARLE, John R.: *Söz Edimleri* [Asıl adı: *Speech Acts*]: Sunuş ve çeviri: R. Levent AYSEVER, Ankara 2000 (Nisan), 304 s. “Ayrıç Yayinevi, Felsefe 5”
- SİNANOĞLU, Samim: “Basit Cümlede Nesne ve Tümleç”, *Türk Dili*: Ankara 1957 (Nisan 1), VI. c. 67. sy. 368-371. ss.
- SÖZER, Emel: “Türkçede “dir” Biçimbiriminin Kullanım Alanları”, *Bağlam*: İstanbul 1980, 2. sy. 9-11. ss. İstanbul Üniversitesi Yabancı Diller Yüksek Okulu Almanca Bölümü Dergisi
- SUBAŞI UZUN, Leylâ: *Orhon Yazıtlarının Metindilbilimsel Yapısı*: Ankara 1995, 176 s. Simurg Yayıncılık, Türk Dilleri Araştırmaları Dizisi: 7
- SÜLEYMAN HÜSNÜ PAŞA [1892]: *İlm-i Sarf-ı Türkî*: Hazırlayanlar: Recep TOPARLI, Dilek YÜCEL, Ankara 2006, XII+58 s. Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları: 872; Türkiye Türkçesi ve Tarihi Devirler Yazı Dilleri Gramerleri Projesi: 17
- ŞAHİN, Hatice: “Türkçe’de Ön Ek”, *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*: Bursa 2006, 10. cilt, 10. sy. 65-77. ss.
- ŞAHİN, Hatice: “Var ve Yok Kelimeleri Üzerine”, *Türk Dili*: Ankara 1999 (Nisan), 1999/I. c. 568. sy. 312-323. ss.
- ŞAHİN, Oğuzhan: “Klâsik Edebiyat Ekseninde Anlamdan Anlam Bulanıklığına Bir Yolculuk”, *Turkish Studies*: 2007, 2. c. 710-721. ss.

- ŞÇERBAK, A[leksandr] M[ihayloviç] [1926-2008]: “Türkçe Son Çekim Edatları, Tümlem ve Çekim Eklerinin Kelime Yapısında Bulunduğu Yere Dair”, *Türk Kültürü Araştırmaları 1990 (Prof. Dr. Muharrem ERGİN’e Armağan)*: Ankara 1991, XXVIII. Yıl, 1-2. sy. 235-239. ss. [Not: Dış kapakta 1992 tarihi var.]
- ŞİMŞEK, Rasim: *Örneklerle Türkçe Sözdizimi (Tümceler-Belirtme Öbekleri-Çözümleme)*: Trabzon 1987, XVI+458+[3] s. Kuzey Gazetecilik Matbaacılık ve Ambalaj San. AŞ.
- TAYLAN, Eser; A[yşe] Sumru ÖZSOY: “Türkçedeki Bazı Kiplik Biçimlerinin Öğretimi Üzerine”, *VII. Dilbilim Kurultayı Bildirileri 13-14 Mayıs 1993*: Ankara 1993, 1-9. ss. Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayını: 371
- TEKİN, Talât: “daha Zarfı ve da/de Edatı Hakkında”, *Türk Dili*: Ankara 1958 (Ağustos 1), VII. c. 83. sy. 560-562. ss.
- TEKİN, Talât: “Türetme Bilgisi Araştırmaları: ‘da / de Bağlayıcısının Türeyişi’ ”, *Türk Dili*: Ankara 1958 (Mart 1), VII. c. 78. sy. 276-277. ss.
- TİKEN, Kâmil: “Eski Anadolu Türkçesinde Edatlarla Kurulan Zarf-Fiillerin İfade ve İşlevleri”, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten 1997*: Ankara 2000, 397-428. ss. Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları: 774
- TOPARLI, Recep: “Son Çekim Edatları”, *Türk Gramerinin Sorunları II*: Ankara 1999, 432-434. s. (Tartışma: 435-470. s.) Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları: 748
- TÖREN, Hatice: “Sona Gelen Edatlarla Teşkil Edilen Bir Kelime Grubu: Kuvvetlendirme Grubu”, *İlmî Araştırmalar*: İstanbul 2002 (Bahar), 13. sy. 175-182. ss. İlim Yayma Cemiyeti
- TULUM, Mertol: “Orhon Yazıtlarında Birleşik Cümleler ve Baş Cümle ile Yardımcı Cümle İlişkileri”, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten 1990*: Ankara 1994, 193-205. ss.
- TÜRK DİL KURUMU: *Dilbilim Terimleri Sözlüğü*: Ankara 1949, 4+[4]+252 s. Türk Dil Kurumu Yayınları
- UNDERHILL, Robert: *Turkish Grammar* [=Türkçe Dil Bilgisi]: USA 1976, XVIII+474 s. MIT Yayınları

- USTA, Halil İbrahim: “Türk Gramerciliğinin Tarihinde ‘Kavaid’ Kitaplarının Yeri”, *Türkoloji Dergisi*: Ankara 1993, XI. c. 1. sy. 283-299. ss. Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü
- UZUN, N[adir] Engin: *Dilbilgisinin Temel Kavramları Türkçe Üzerine Tartışmalar*: Ankara 1998, 168 s.
- UZUN, Nadir Engin: *Biçimbilim Temel Kavramlar*: İstanbul 2006 (Mart), 126 s. Papatya Yayıncılık
- ÜSTÜNOVA, Kerime: “Cümle Çözümlemelerine Farklı Bir Yaklaşım”, *IV. Uluslararası Türk Dili Kurultayı Bildirileri II (25-31 Eylül 2000)*: 2. c. Ankara 2007, 1894-1906. ss. Türk Dil Kurumu Yayınları: 856/II
- ÜSTÜNOVA, Kerime: “Cümleler Arası Anlam ve Biçim Bağı Sağlayan Öğeler”, *Dil Yazıları*: Ankara 2002, 122-132. s. Akçağ Yayınları: 437, Kaynak Eserler: 130
- Van SCHAAIK, Gerjan: “Similarity in Turkish”, *The Bosphorus Papers Studies in Turkish Grammar 1996-1999*: İstanbul 2001, 1-35. ss. Boğaziçi Üniversitesi Yayınları
- VARDAR, Berke: *Dilbilimin Temel Kavram ve İlkeleri*: İstanbul 1998 (Mayıs), 190 s. Multilingual
- WUNDERLICH, D.: “Metindilbilim”, *Dilbilim Seçkisi (Günümüz Dilbilimiyle İlgili Yazılardan Çeviriler)*: Çeviren: Emel SÖZER, 205-216. ss.
- [YALÇIN,] Hüseyin Cahit [1875-1957]: *Türkçe Sarf ve Nahiv*: Hazırlayanlar: Leylâ KARAHAN, Dilek ERGÖNENÇ, Ankara 2000, [2]+XXI+382+[338] s. Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları: 769; Türkiye Türkçesi ve Tarihi Devirler Yazı Dilleri Gramerleri Projesi: 6
- YAPA, Zafer: *Japonca Bağlaçlar ile Türkçe Bağlaçlar Arasında Anlambilim Açısından Bir Karşılaştırma*: Ankara 1995, XXIX+122. s. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doğu Dilleri ve Edebiyatları Japon Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi
- YAYLAGÜL, Özen: “Türk Runik Harfli Metinlerde Soru”, *KÖK Araştırmalar*: Ankara 2003 (Bahar), V/1. c. 33-48. ss.
- YÜCEL, Bilâl: “Türkiye Türkçesinde Zarf-Fiil Eklerinin Yapı Bakımından Sınıflandırılması Üzerine”, *Türklük Bilimi Araştırmaları*: Sivas 2000, 9. sy. 75-114. ss.
- YÜCEOL ÖZEZEN, Muna: “Türkiye Türkçesi Konuşma Dilinde Seslenme Biçimleri Üzerine Gözlemler”, *V. Uluslararası*

Türk Dili Kurultayı Bildirileri II 20-26 Eylül 2004: 2. c. Ankara 2004, 2265-2276. ss. Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları: 855/II

YÜCEOL ÖZEZEN, Muna: “Türkiye Türkçesinde +A ve –A Ekli Zarflar Üzerine”, *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi: Adana 2008, 17. c. 2. sy. 329-344. ss.*

YÜCEOL ÖZEZEN, Muna: “Türkiye Türkçesinde Bağlama İşlevli De- Fiili”, *İlmî Araştırmalar: İstanbul 2007 (Bahar), 23. sy, 113-121. ss.*